

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**ŞERİF HÜSEYİN'DEN SUUD AİLESİNE
HİCAZ BÖLGESİNİN YÖNETİMİNDE
İNGİLİZ NÜFUZU**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Taha ÖZTÜRK

**Enstitü Anabilim Dalı : Tarih
Enstitü Bilim Dalı : Yakınçağ Tarihi**

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ebubekir SOFUOĞLU

MART – 2018

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

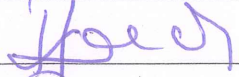
ŞERİF HÜSEYİN'DEN SUUD AİLESİNE
HİCAZ BÖLGESİNİN YÖNETİMİNDE
İNGİLİZ NÜFUZU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Taha ÖZTÜRK

Enstitü Anabilim Dalı : Tarih
Enstitü Bilim Dalı : Yakınçağ Tarihi

“Bu tez/...../201.. tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ	İMZA
Prof. Dr. Ebubekir Sofuoğlu	BAŞARILI	
Yrd. Doç. Dr. Nesrin KENAR	BAŞARILI	
Yrd. Doç. Dr. Vedat TURGUT	BAŞARILI	

 SAKARYA ÜNİVERSİTESİ	T.C. SAKARYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU	Sayfa : 1/1
Öğrencinin		
Adı Soyadı	:	Taha Öztürk
Öğrenci Numarası	:	1460Y12011
Enstitü Anabilim Dalı	:	Tarih
Enstitü Bilim Dalı	:	Yakınçağ Tarihi
Programı	:	☒ YÜKSEK LİSANS ☐ DOKTORA
Tezin Başlığı	:	Şerif Hüseyin'den Suud Ailesine Hicaz Bölgesinin Yönetiminde İngiliz Nüfuzu
Benzerlik Oranı	:	%12
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,		
☐ Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim. 19/03/2018 İmza		
☐ Sakarya Üniversitesi Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir. Bilgilerinize arz ederim. /...../20..... İmza		
Uygundur		
Danışman Unvanı / Adı-Soyadı: Prof. Dr. Ebubekir SOFUOĞLU Tarih: 19.03.2018 İmza: 		
☐ KABUL EDİLMİŞTİR ☐ REDDEDİLMİŞTİR EYK Tarih ve No:	Enstitü Birim Sorumlusu Onayı	

ÖNSÖZ

Bu tezin yazılma aşamasında, tez çalışmamla yakından ilgilenen ve benden hiçbir yardımı esirgemeyen değerli danışmanım Prof. Dr. Ebubekir Sofuoğlu'na en içten teşekkür ve saygılarımı sunarım. Ayrıca tezimde kullandığım kaynaklara ulaşma ve tezimin son okumasını yapma noktasında bana yardımcı olan Enes Ensar Erbay, Zana Baykal ve Serra Can'a da teşekkürü bir borç bilirim. Tüm tez sürecini benimle birlikte takip eden aileme ve yakın arkadaşlarıma da destek ve sabırlarından dolayı şükranlarımı sunarım.

Taha Öztürk

12.03.2018

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
SUMMARY	iv
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: HİCAZ’IN COĞRAFİ KONUMU VE OSMANLI HAKİMİYETİNE	
GİRİŞİ.....	5
1.1. Hicaz’ın Coğrafi Konumu.....	5
1.2. Hicaz’ın Osmanlı Hakimiyetine Girişi.....	5
1.3. Şerif Hüseyin İsyanı’ndan İbn Suud Hakimiyetine Kadar Hicaz’daki Kuvvetler Dağılımı	8
BÖLÜM 2: ŞERİF HÜSEYİN İSYANI	11
2.1. Şerif Hüseyin’in Hayatı.....	11
2.1.1. İstanbul’a Geliş Süreci, Buradaki Yılları ve İstanbul’dan Ayrılması	12
2.1.2. İstanbul Yılları	15
2.1.3. Fikri Yapısı ve Mekke Emiri Olarak Atanması	15
2.2. Şerif Hüseyin İsyanı, İsyân Sırasındaki ve Sonrasındaki Gelişmeler ve Haşimi Krallığı	20
2.2.1. İsyânın Fikri, Siyasi ve Fiziki Arka Planı.....	20
2.2.2. İngilizlerin Şerif Hüseyin’le Temasa Geçmesi ve İsyana Desteği	25
2.2.3. İsyân ve Haşimi Krallığı’nın Kurulması.....	28
2.2.4. Haşimi Krallığı’nın İbn Suud Tarafından Sonlandırılması.....	38
BÖLÜM 3: İBN SUUD’UN TARİHİ VE BAĞIMSIZLIĞA KADAR BİR GÜÇ	
OLARAK YÜKSELİŞİ	42
3.1. Suud Ailesinin Geçmişi.....	42
3.2. Şerif Hüseyin İsyanı’na Kadar İbn Suud’un Durumu	45
3.2.1. I. Suud Devleti	48
3.2.2. II. Suud Devleti.....	51
3.2.3. III. Suud Devleti: Suudi Arabistan	52
3.3. Suud Ailesi ile Şerif Hüseyin Arasındaki İlişkiler	54

3.3.1. Hurma ve Turaba Meselesi	56
3.4. Haşimi Krallığı'na Son Verilerek Suud Krallığı'nın Kurulması	59
BÖLÜM 4: İNGİLTERE’NİN HİCAZ POLİTİKASI	65
4.1. İngiltere’nin 19. yy’da ve 20. yy Başlarında Hicaz Politikası	65
4.1.1. İngiltere’nin Cidde Konsolosluğunun İlişkilerdeki Rolü.....	66
4.1.2. Arap Bürosu	68
4.1.3. Mekke Şerifleriyle İlişkiler	68
4.2. Şerif Hüseyin ile İlişkiler ve İsyana Yapılan Maddi, Siyasi ve Lojistik Yardımlar	71
4.2.1. İngiltere’nin Propaganda Çalışmaları	74
4.2.2. Şerif Hüseyin’in Unvan Tartışması	76
4.2.3. Halifelik Meselesi	78
4.2.4. Sykes-Picot Anlaşması’nın İmzalanması.....	79
4.2.5. Balfour Deklarasyonu’nun İlan Edilmesi	82
4.2.6. Emir Faysal’ın Irak Kralı Olması	84
4.2.7. Emir Abdullah’ın Ürdün Kralı Olması	85
4.2.8. Paris Barış Konferansı	86
4.2.9. İsyana Yapılan Yardımlar	87
4.2.10. Lawrence’ın Rolü	89
4.3. Şerif Hüseyin-McMahon Yazışmaları	90
4.2.1. Tartışmalı Konular ve Tarafların Çekinceleri.....	101
4.3. Suud Ailesi ile İlişkiler ve Şerif Hüseyin’le Yapılan Mücadelede Takınılan Tavır	105
4.3.1. I. Dünya Savaşı Sırasında İbn Suud-İngiliz İlişkileri	105
4.3.2. I. Dünya Savaşı Sonrası İlişkiler.....	111
SONUÇ.....	118
KAYNAKÇA	124
EKLER.....	136
ÖZGEÇMİŞ.....	145

Tezin Başlığı: Şerif Hüseyin'den Suud Ailesine Hicaz Bölgesinin Yönetiminde İngiliz Nüfuzu	
Tezin Yazarı: Taha ÖZTÜRK	Danışman: Prof. Dr. Ebubekir SOFUOĞLU
Kabul Tarihi: 12 Mart 2018	Sayfa Sayısı: iv (ön kısım) + 135 (tez) + 8 (Ekler)
Anabilimdalı: Tarih	Bilimdalı: Yakınçağ Tarihi
Yavuz Sultan Selim döneminden itibaren Osmanlı Devleti'nin idaresi altında bulunan Hicaz bölgesi, I. Dünya Savaşı sırasında Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in İngiltere'nin desteğiyle isyan etmesi sonucunda Osmanlı'dan ayrılmıştır. İngiltere, savaş sırasında düşman hale geldiği Osmanlı Devleti'ni zayıflatabilmek ve bölgeyi kendi hedefleri doğrultusunda birden çok devlete bölerek kolay bir biçimde idare edebilmek için Şerif Hüseyin'in isyan hareketini desteklemiştir. Şerif Hüseyin İsyanı'nın devam ettiği süreçte, son birkaç yıldır İngiltere'yle yakın ilişkiler kurmakta olan bölgenin ikinci en büyük gücü Suud ailesinin nüfuz alanı, Hicaz'ın sınırlarına dayanır hale gelmiştir. Başlangıçta Şerif Hüseyin İsyanı'nı destekleyen ve kurulması hedeflenen Arap krallığını tanıma sözü veren İngiltere, aynı zamanda Suriye topraklarını Sykes-Picot Anlaşması'yla Fransa'ya, Filistin topraklarını ise Balfour Deklarasyonu'yla Siyonistlere vaat etmiştir. Öte yandan Şerif Hüseyin'in oğulları Faysal ve Abdullah'ı da sırasıyla Irak ve Ürdün kralı yapmış, Suud ailesinin de Necid bölgesindeki otoritesini tanımıştır. Bu ve diğer nedenlerden ötürü Şerif Hüseyin'le aralarında anlaşmazlıkların boy göstermesi sonucu İngiltere, giderek bölgedeki planları için daha uygun bir aday olarak gördüğü İbn Suud'u desteklemiş, Şerif Hüseyin'le İbn Suud arasındaki çatışmada görünürde tarafsız kalsa da, İbn Suud'un yanında yer almıştır. Bu çalışma, Şerif Hüseyin İsyanı'ndan başlayarak Suudi Arabistan'ın kurulmasına kadarki dönemde İngiltere'nin Hicaz bölgesindeki nüfuzunu, bu nüfuzu ne şekilde tesis ettiğini, bölgedeki başlıca aktörlerle ilişkilerini nasıl yönettiğini ve Şerif Hüseyin'in yerine İbn Suud'u desteklemeyi tercih etmesinin ardında yatan sebepleri incelemektedir.	
Anahtar Kelimeler: Şerif Hüseyin, Suudi Arabistan, İngiltere, Hicaz, I. Dünya Savaşı.	

Title of the Thesis: British Influence on the Administration of Hijaz from Sharif Hussein to the Saudi Dynasty	
Author: Taha ÖZTÜRK	Supervisor: Professor Ebubekir SOFUOĞLU
Date: 12 March 2018	Nu. Of pages: iv (pre text) + 135 (main body) + 8 (Ekler)
Department: History	Subfield: Contemporary History
Beginning from the Sultan Selim I period, Hijaz was under control of the Ottoman Empire. But after the revolt of Sharif Hussein the Amir of Mecca during World War I, Hijaz separated from the Empire. Britain supported Sharif Hussein's revolt movement to weaken the Ottoman Empire with which she became enemies during the war and to administrate the region easily by dividing it into several states in accordance with her own objectives. In the course of Sharif Hussein Revolt, influence zone of Saudi dynasty who had been establishing close relations with Britain in recent years, began pressing in upon Hijaz borders. Even though supporting Sharif Hussein Revolt in the beginning and making promises to recognize the future Arab kingdom, Britain promised Syria to France by Sykes-Picot Agreement and Palestine to the Zionists by Balfour Declaration. On the other hand she crowned the two sons of Sharif Hussein; Faisal and Abdullah king of Iraq and Jordan, also recognized the authority of Saudi dynasty over Najd region. For these and other reasons, there were emerging disputes between Britain and Sharif Hussein. Therefore, Britain supported Ibn Saud who she gradually began considering a more suitable candidate for her plans on the region and although remaining neutral on the surface, she took sides with Ibn Saud during his conflict with Sharif Hussein. This study examines British influence on Hijaz beginning from Sharif Hussein Revolt until the establishment of Saudi Arabia, how she founded this influence, in what way she managed her relations with main actors in the region and why she preferred to support Ibn Saud instead of Sharif Hussein.	
Keywords: Sharif Hussein, Saudi Arabia, Britain, Hijaz, World War I.	

GİRİŞ

17. yüzyıldan itibaren Kızıldeniz bölgesine ilgi duyan İngiltere, 19. yüzyılın başlarında Arap Yarımadası'ndaki yerel kuvvetlerle ilişkiler kurmaya başlamıştır. İngiltere başlangıçtan itibaren içerisinde Mekke ve Medine'nin yer almasından dolayı Hicaz'ın İslam dünyası açısından ne kadar büyük bir öneme sahip olduğunun farkındadır. Bununla birlikte Hindistan ticaret yolunun güvenliği için Arap Yarımadası büyük bir önem arz etmektedir. Bu nedenle İngiltere, Osmanlı Devleti'nin otoritesinin zayıflamaya başladığı bu dönemde yerel kabile şeyhleri ve yöneticiler üzerinde nüfuz sahibi olabilmek için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. İngiltere'nin bahsi geçen çabaları götüğü zaman aralığında, Fransız İhtilali'yle birlikte milliyetçi akımlar etkilerini arttırmaya başlamıştır. Buna bağlı olarak çok milletli bir yapıya sahip olan Osmanlı Devleti de milliyetçi akımlar nedeniyle iç huzursuzluklar yaşamaktadır. Özellikle 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlangıcında bu huzursuzluklar iyiden iyiye kendisini göstermiş ve Osmanlı Devleti milliyetçilerin taleplerine karşı dengeli bir politika izlemek durumunda kalmıştır.

Osmanlı toplumunun geniş bir kesimini teşkil eden Araplar arasında da milliyetçilik akımı boy göstermiştir. Gerek İstanbul'da, gerekse de Suriye, Lübnan ve Mısır başta olmak üzere çeşitli vilayetlerde gizli ve açıktan faaliyet yürüten milliyetçi örgütler oluşturulmuş, bu örgütler Arap milletinin sözcüsü olma iddiasıyla Osmanlı'dan taleplerde bulunmuşlardır. Meşrutiyet'in ilanını müteakiben 1908 yılında Mekke Emiri olarak tayin olunan Şerif Hüseyin bin Ali de, göreve gelmesinden itibaren bölgede nüfuzunu arttırmaya çalışmış, I. Dünya Savaşı'nın patlak verdiği 1914 yılında oğlu Emir Abdullah vasıtasıyla İngilizlerle iletişime geçmiştir. Halihazırda Arap Yarımadası'nda ciddi bir nüfuz elde etmiş olan İngiltere, başlangıçta Şerif Hüseyin'in isyan etme fikrine görünürde olumlu cevap vermeyerek geçiştirse de, özellikle savaş sırasında Gelibolu Yarımadası'nda yaşadığı mağlubiyetlerin ardından Hicaz'ın kendisi için önemi çok daha fazla artması sebebiyle isyana öncelik vermiştir.

İngiltere'nin desteğini arkasına alarak 1916 yılında büyük bir Arap krallığı kurma hedefiyle Osmanlı Devleti'ne isyan eden Şerif Hüseyin, takip eden süreçte İngiltere'nin kendisine verdiği sözleri tutmaması nedeniyle hayal kırıklığına uğramıştır. Nitekim İngiltere, McMahon aracılığıyla Şerif Hüseyin'e vaat ettiği Suriye topraklarını Sykes-

Picot Anlaşması'yla Fransa'ya bırakmış, yine Filistin toprakları Balfour Deklarasyonu'yla Siyonistlere verilmiştir. Öte yandan Şerif Hüseyin'in oğulları Emir Faysal ve Abdullah, Irak ve Ürdün kralı yapılmış, böylece kurulması planlanan büyük Arap krallığı yerine birden çok devlet teşkil edilmesi sonucu, Şerif Hüseyin ancak Hicaz Kralı olabilmıştır.

Arap Yarımadası'ndaki diğer liderlerle de temaslarını sürdüren İngiltere, giderek büyüyen bir güç haline gelen İbn Suud emirliğiyle ilişkilerini geliştirerek, 1915 yılında Abdülaziz bin Suud'la bir anlaşma imzalamıştır. Bu süreçten itibaren Vahhabi düşüncesinin temsilcisi konumunda olan İbn Suud'a maddi destekte bulunan İngiltere, aynı zamanda Şerif Hüseyin ve İbn Suud arasında yaşanan rekabet ve anlaşmazlıkları kendi siyaseti doğrultusunda yönetmiş ve yönlendirmiştir. Hristiyan bir güç olması ve içerisinde çok sayıda Müslümanın yaşadığı Hindistan'ı kontrolü altında bulundurması nedeniyle İngiltere, Müslüman dünyadan tepki çekmemek adına İslam'ın kutsal topraklarının yer aldığı Hicaz politikasında birçok dengeyi gözetmiştir. I. Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte Arap Yarımadası'nın Hicaz dışında kalan bölümünü tedrici olarak hakimiyet alanına katan İbn Suud, en sonunda 1925'te Hicaz'ı da ele geçirmiş ve böylece Şerif Hüseyin'in kurmuş olduğu Hicaz Haşimi Krallığı'nı sonlandırmıştır. Günümüz Suudi Arabistan devletinin temelini bu surette atmış olan Abdülaziz bin Suud, 1932 yılında Suudi Arabistan Krallığı'nı kurarak başta Hicaz olmak üzere Arap Yarımadası'nın büyük bir bölümünün hakimi haline gelmiştir.

Bu çalışmada, başlangıcından Hicaz Haşimi Krallığı'nın son bulmasına kadar Şerif Hüseyin İsyanı, Vahhabi düşünceyle yayılma imkanı elde etmiş olan İbn Suud'un Arap Yarımadası'nda bir güç olarak yükselerek Hicaz'ı ele geçirmesi ve İngiltere'nin bu süreçte iki tarafla kurduğu ilişkiler ve bu ilişkiler üzerinden Hicaz bölgesi üzerindeki nüfuzu incelenmiştir. Bu bağlamda konuyla ilgili hazırlanmış çalışmalardan yararlanılarak, mümkün olan ölçüde temel kaynaklara inilmeye gayret gösterilmiştir.

Genelde Arap Yarımadası'nda özelde ise Hicaz'da yerel kuvvetler vasıtasıyla nüfuzunu arttırmaya çalışan İngiltere, öncelikle Osmanlı Devleti'ni zayıflatmak ve Hindistan sömürge yolunu korumak amacıyla bir Arap devleti kurmak için isyan arayışında olan Şerif Hüseyin'i destekleyerek bölgede büyük bir nüfuza sahip olmuştur. İngiltere, Şerif Hüseyin İsyanı'nı takip eden süreçte bölgede yaşanan kuvvet değişimleri, müttefik

devletlerin çıkarlarını gözetme çabası ve Şerif Hüseyin’le sorunlar yaşanması nedeniyle desteğini İbn Suud’a kaydırmış ve nihayetinde İbn Suud, Hicaz Haşimi Krallığı’nı yıkmıştır. Böylece İngiltere, Hicaz üzerindeki nüfuzunu bölgede yeni kurulan Suudi Arabistan Krallığı üzerinden çeşitlendirerek devam ettirmiştir.

Çalışmanın Amacı

I. Dünya Savaşı, genelde dünyayı özelde ise Ortadoğu’yu birçok açıdan etkilemiştir. Bu dönemde Müslümanlar için en önemli alanlar olan Mekke ve Medine’nin içerisinde yer aldığı Hicaz, halen Osmanlı Devleti’nin hakimiyetindedir. Ancak savaş sırasında Şerif Hüseyin İsyanı’yla buradaki Osmanlı hakimiyeti son bulmuş, savaştan birkaç yıl sonra ise bölge Suud ailesinin eline geçmiştir. Bu çalışmada, Hicaz bölgesinde Şerif Hüseyin İsyanı sonucu Hicaz Haşimi Krallığı’nın kurulması ve Suud ailesi tarafından bu krallığa son verilerek Suudi Arabistan devletinin temellerinin atılması sürecinde, İngiltere’nin Hicaz yönetimindeki nüfuzu ele alınmıştır.

Çalışmanın Önemi

Gerek Şerif Hüseyin İsyanı, gerekse de Suudi Arabistan’ın kuruluşuyla ilgili araştırmalar yapılmış olsa da, Hicaz bölgesinin ve Ortadoğu’nun yapısını önemli ölçüde etkileyen bu dönemi İngiliz siyaseti ve nüfuzu bağlamında inceleyen müstakil bir çalışmanın bulunmayışı, bizi bu konuya yönelmeye sevk etmiştir. Buna bağlı olarak çalışmada, İngiltere’nin nüfuzunu ne şekilde yaydığı ve bölgedeki aktörlerle ne surette ilişki kurduğu incelenmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmanın ele aldığı dönemde Hicaz bölgesinde başlıca dört aktör varlık göstermektedir: Osmanlı Devleti, Mekke Emiri Şerif Hüseyin, Necid Emiri İbn Suud ve dönemin sömürgeci gücü İngiltere. Çalışmanın kapsamı açısından Osmanlı Devleti’nin rolü üzerinde yalnızca konuyla doğrudan ilişkili olduğu noktalarda durulmuş, bunun haricinde esas olarak diğer üç aktörün bölgedeki rolünün tarihsel arka planı verilmiştir. Sonrasında çalışmanın ana konusu olan İngiltere’nin nüfuzu bağlamında, İngiliz-Şerif Hüseyin ve İngiliz-İbn Suud ilişkileri incelenmiş, İngiltere’nin bu ilişkileri nasıl yönettiği ve hangi aktöre neden ve ne şekilde destek verdiği aydınlatılmaya gayret edilmiştir.

Yararlanılan Kaynaklar

Şerif Hüseyin İsyanı'nın ele alındığı bölümlerde ana kaynaklar olarak öncelikle hatırat eserleri ve alanda temel kaynak kabul edilen eserlerden yararlanılmıştır. Şerif Hüseyin'in oğlu ve Ürdün Kralı olan Kral Abdullah'ın *Biz Osmanlı'ya Neden İsyan Ettik?* hatırat eseri, bu anlamda en çok başvurulan çalışmalardan biri olmuştur. Aynı şekilde Şerif Hüseyin İsyanı döneminde yaşamış ve kimileri isyana destek vermiş olan önemli isimlerin hatıratlarından da yararlanmaya çalışılmıştır.

Şerif Hüseyin İsyanı'nı Osmanlı ve İngiliz arşiv belgelerine dayanarak ele almış olan Ömer Kürkçüoğlu'nun *Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi (1908-1918)* çalışması da yararlandığımız önemli kaynaklar arasında yer almıştır. Öte yandan konuyla ilgili İngilizce ve Arapça eserlerin yanı sıra, Osmanlı arşiv belgelerinden de yararlanılmıştır.

İbn Suud'un Şerif Hüseyin'e rakip olarak Arap Yarımadası'nda güçlenme süreci ve İngiltere'nin taraflarla ilişkilerinin ele alındığı bölümlerde ise, Mehmet Ali Büyükkara'nın *İhvan'dan Cüheyman'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, Gary Troeller'ın *The Birth of Saudi Arabia* ve Madawi al-Rasheed'in *A History of Saudi Arabia* adlı eserlerinden temel kaynaklar olarak istifade edilmiştir. Şerif Hüseyin İsyanı konusunda olduğu gibi bu bölümde de çok sayıda yabancı kaynak ve makale incelenerek, eldeki veriler karşılaştırmalı olarak tetkik edilmiştir.

BÖLÜM 1: HİCAZ'IN COĞRAFI KONUMU VE OSMANLI HAKİMİYETİNE GİRİŞİ

1.1. Hicaz'ın Coğrafi Konumu

Arap Yarımadası ya da Ceziretü'l Arab olarak adlandırılan bölge, Asya kıtasının güneybatısında bulunur. Kuzeyde Badiyetü's Şam ve Cezire Çölü ile Asya kıtasına bağlanırken, doğuda Basra ve Umman körfezleri, güneyde Umman Denizi ve Aden Körfezi, batıda ise Kızıldeniz'le çevrilmiştir. Yine kuzeyinde Süveyş Kanalı, güneyinde ise Babü'l Mendeb yer alır. Yüzölçümü yaklaşık 3156000 km² olup, kuzeyden güneye uzunluğu 2500 km, genişliği ise 2000 km civarındadır.¹

Arap Yarımadası altı kısma ayrılır. Batıda Hicaz, güneyde Yemen ve Hadramut, güneydoğuda Amman, Ahsa ve orta kısımda Necid bulunur. Hicaz bölgesine, Necid ile Tehame bölgelerini birbirinden ayırdığı için “ayırıcı” manasında Hicaz dendiği rivayet edilmiştir.²

Hicaz'ın kuzeyinde Şarkü'l Ürdün ve Akabe, doğusunda Necid, güneyinde ise Asir bölgeleri bulunmaktadır. Hicaz'ın orta bölgesine Asıl Hicaz, sahil bölgelerine ise Tehame adı verilmiştir. Hicaz'ın başlıca şehirleri Mekke, Medine, Cidde, Yenbu ve Taif'tir.³ Cidde Mekke'nin, Yenbu ise Medine'nin iskelesi olarak kullanılmıştır.

Coğrafi olarak Hicaz bölgesi, farklı özellikte arazilere sahiptir. Burada düz ve dağlık araziler, alçak bölgeler, vadi ve çöller bulunur.

1.2. Hicaz'ın Osmanlı Hakimiyetine Girişi

Mekke Emirliği, Haşimoğulları ailesinin elinde iken 1200 yılında yine Hz. Ali'nin soyundan olan, Yenbu Emiri Ebu Aziz Katade bin İdris'in eline geçmiştir. Katade bin İdris'in emirliği sırasında Mısır, Suriye ve Yemen'e hakim olan Eyyübiler, Mekke ve Medine'de şeriflerin idaresini tanımıştır. Eyyübiler'in ardından bölgeye hakim olan Memlük ve Osmanlı devletleri de şeriflerin bölgedeki hakimiyetlerini ikrar etmişlerdir.

¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Mekke-i Mükەرreme Emirleri**, 2. Basım, Ankara, 2013, s. 1.

² Mustafa Sabri Küçükbaşçı, “**Hicaz**”, DİA, 1998, c. 17, s. 432-437.

³ Esad Halil Dağır, **Sevratu'l Arab: Mukaddemâtuhâ, Esbâbuhâ ve Netâicuhâ**, Kahire, 2012, s. 36; Emin er-Reyhani, **Müluku'l Arab**, Beyrut, 1987, s. 22.

Bununla beraber Mekke emirleri tam anlamıyla bağımsız olmamış, farklı devletlerin nüfuzu altında bulunduklarından bu devletlerin hükümdarları adına hutbe okutmuşlardır.

İslam'ın son peygamberi olan Hz. Muhammed'in (sav) bu topraklara gönderilmiş olması ve yine İslam'ın bu topraklardan yayılması hasebiyle, Mekke ve Medine'nin sahip olduğu manevi statü, burayı hakimiyeti altına alan devletler açısından büyük önem arz etmiştir. Nitekim Osmanlı Devleti'nin hüküm sürdüğü dönemlerde de durum böyle olmuş, bu statü Müslümanların lideri ve Hz. Peygamber'in (sav) vekili anlamına gelen halifelik unvanını üzerine alan Yavuz Sultan Selim'in bölgeye yönelmesinde önemli rol oynamıştır.

1516 yılında Mercidabık Savaşı ile Yavuz Sultan Selim; Suriye ve Filistin'i, 1517'de ise Ridaniye Savaşı ile Mısır'ı alarak Memlûk Devleti'ni yıkmıştır. Böylece Memlûklerin hakimiyeti altında bulunan Mekke ve Medine bölgesi, Osmanlı hakimiyetine girmiştir.⁴ Bu esnada Mekke Emiri olan Şerif Berekât bin Muhammed Hasenî, oğlu Şerif Ebu Nümei'yi bir elçi ile beraber Mısır'a göndermiş ve Osmanlı padişahına Mekke'nin anahtarlarını teslim etmiştir.⁵ Padişah huzuruna kabul edilen Ebu Nümei, hilat giymiş, el öpmüş ve kendisine verilen birçok hediyeyle beraber Mekke'ye dönerek babasına verilen emirlik menşurunu götürmüştür. Bu gelişmelere binaen Mekke Emiri'ne Mısır hazinesinden maaş bağlanmış, Mekke ve Medine halkına dağıtılması için iki yüz bin altın ve birçok zahire gönderilmiştir. Bundan sonra Mekke ve Medine'de hutbelerde Osmanlı padişahlarının adı okunmuştur. Mekke, Medine, Cidde ve Yenbu, uzun süre Mısır'a bağlı olarak yönetilmiştir.⁶

Seyyid ve şerif unvanları, Hz. Ali'nin oğulları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in soyundan gelenler için kullanılmıştır. Hz. Hasan'ın nesline şerif,⁷ Hz. Hüseyin'in nesline ise

⁴ Abdüllatif bin Muhammed el-Hamid, **el-Bahr el-Ahmer ve'l Cezîra el-Arabiyye fi's Sirâ' el-Usmânî el-Britânî Hilâle'l Harb el-Âlemiyye el-Ûlâ (1914-1918)**, Riyad, 1994, s. 32; Refet eş-Şeyh, **Târîhu'l Arab el-Hadîs**, Kahire, 1994, s. 16.

⁵ Madawi al-Rasheed, **A History of Saudi Arabia**, Cambridge, 2011, s. 13; Zekeriya Kurşun, **"Haşimiler"**, DİA, 1997, c. 16, s. 413.

⁶ Uzunçarşılı, s. 18.

⁷ Mustafa Bostancı, **"Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Hicaz'da Hakimiyet Mücadelesi"**, Akademik Bakış, c: 7, Sayı: 14, Yaz 2014, s. 118.

seyyid denmiştir. Başlangıçta her iki nesil için de şerif tabiri kullanılıyor olsa da, ilerleyen süreçte iki nesil için iki ayrı ifade olan şerif ve seyyid unvanları ortaya çıkmıştır.

Tüm İslam devletlerinde, Hz. Peygamber'in (sav) kızı Hz. Fatıma ile eşi Hz. Ali'nin soyundan gelen seyyid ve şeriflere olağanüstü düzeyde saygı gösterilmiştir. Bu nedenle seyyid ve şeriflere özel uygulamalar konulmuş, bu kişiler vergilerden muaf tutulmuştur. Memlükler ve İlhanlıların uygulamalarından esinlenerek seyyid ve şerifler için Osmanlı Devleti tarafından Nakibü'l Eşraflık müessesesi kurulmuş, onlara karşı müsamahalı ve ayrıcalıklı muamelede bulunulmuştur.⁸

İdari açıdan Osmanlı Devleti, hakimiyeti altına aldığı Arapların bulunduğu bölgelerde mevcut yapıyı genel surette korumuş, yaptığı düzenlemelerde bölgenin niteliklerini göz önünde bulundurmuştur.⁹ Osmanlı Devleti'nin toprakları genişlediğinde, XVI. yüzyılda eyalet sistemi geliştirilmiş ve zaman zaman yapılan düzenlemelerle XIX. yüzyıla kadar bu sistem uygulanmıştır. Bu nedenle, Hicaz bölgesinin yönetimi Memlüklüler dönemindeki haliyle bırakılmış ve buradaki idare şeriflere tevdi edilmiştir. Mekke emirleri Hicaz'da neredeyse bağımsız bir hükümdar olarak hareket etmiştir. Buna ek olarak Osmanlı yönetimi, bölgede otoritesini sağlamak için yalnızca her yıl dönüşümlü olarak Mısır'dan gönderilen muhafız kuvvetlerin Mekke ve Medine'ne bulunmasıyla yetinmiştir.¹⁰

Mekke emirlerinin görevlerine dair ise Osmanlı, herhangi bir kanun koymamış; emirlerin görevlerini genel ifadelerle belirtmiştir. Birer tavsiye niteliğinde olan bu görevler, bedevilerin idaresi ve çapulculuğa müsaade edilmemesi, hacıların bedevilerden korunması, gönderilen sürrelerin adil olarak taksim edilmesi, yolların

⁸ Uzunçarşılı, s. 4.

⁹ Ali Abdülmünem Şuayb, **et-Tedahhül el-Ecnebí ve Ezmâtu'l Hükm fi Târîhi'l Arab el-Hadîs ve'l Muâsır**, Beyrut, 2005, s. 20; Süleyman Yatak, "1914-1916 Yıllarında Osmanlı Devleti ve Mekke Emiri Şerif Hüseyin", *İlim ve Sanat Dergisi*, Sayı: 30, İstanbul, 1991, s. 70.

¹⁰ Uzunçarşılı, s. 25.

güvenliğinin sağlanması, Mısır'dan gelen zahirenin gereken şekliyle dağıtılması ve adil davranılarak kimseye haksızlık yapılmamasından müteşekkildir.¹¹

Bununla beraber Osmanlı Devleti, Hicaz'ın gözetim ve kontrolü için Mısır Beylerbeyliğine bağlı olarak Cidde'de bir sancak beyliği kurmuştur.¹² Ancak Hicaz'a atanan valiler ve Mekke emirleri arasında sürekli olarak bir görev karmaşası ve iktidar mücadelesi yaşanmış, bu mücadeleden ise çoğu zaman Mekke emirleri galip çıkmıştır.

Hicaz'ın dini konumu ve buraya duyulan tazim nedeniyle, Sultan Abdülaziz dönemine dek Mekke ve Medine'ye Osmanlı sancağı çekilmemiş, 1879 yılında Mekke Emiri'nin onayıyla Mekke'ye de Osmanlı sancakları çekilmiştir.¹³

1.3. Şerif Hüseyin İsyanı'ndan İbn Suud Hakimiyetine Kadar Hicaz'daki Kuvvetler Dağılımı

I. Dünya Savaşı'nın öncesinde Arap Yarımadası'nda Mekke Emirliği dışında dört emirlik daha bulunmaktaydı. Bu emirlikler Necid'de Suud Emirliği, Necid'in kuzeyindeki Şemmar bölgesinde İbn Reşid Emirliği, Asir'de İdrisi Emirliği ve Yemen'deki İmam Yahya'nın emirliği idi.¹⁴

İbn Suud Emirliği, savaşın öncesindeki dönemde gücünü oldukça arttırmış, Osmanlı Devleti'nin bölgeyle ilgilenemediği bir dönemde, 1913 yılında Ahsa'yı ele geçirerek İbn Reşid'i zayıflatmıştı.¹⁵ 1914 yılında ise İbn Suud'un Necid'deki hakimiyetini Osmanlı'nın bir vilayeti olarak tanıyan Babıali, Suud ailesine Necid Valiliği'ni vermiştir. Bölgedeki en büyük iki güç, bu dönemde İbn Suud ve Şerif Hüseyin'dir. Bu nedenle, taraflar arasında çatışma kaçınılmaz olmuştur. Bu çatışmanın siyasi boyutu son derece önemli olsa da, temel sorun dini bakış açısı farklılığıdır. Muhammed bin Abdülvehhab'ın öğretisinin takipçisi ve temsilcisi olan İbn Suud, 18. yüzyıldan itibaren

¹¹ al-Rasheed, s. 31; Uzunçarşılı, s. 26.

¹² Zekeriya Kurşun, “Osmanlı Devleti İdaresinde Hicaz 1517-1919”, Yeni Türkiye Dergisi, Sayı: 31, Ocak-Şubat 2000, Ankara, s. 129.

¹³ Kurşun, s. 128; Uzunçarşılı, s. 29; Zekeriya Kurşun, “Hicaz – Osmanlı Dönemi”, DİA, 1998, c. 17, s. 437.

¹⁴ Dağ, s. 37; el-Hamid, s. 25-27.

¹⁵ Haifa Alangari, *The Struggle for Power in Arabia Ibn Saud Hussein and Great Britain 1914-1924*, Lübnan, 1998, s. 35.

Vahhabilikten aldığı güçle bölgede cihat faaliyetleri başlatmıştır. Vahhabi inancına göre Mekke'yi ve Hicaz'ı şirk kuşatmış durumdadır. Vahhabilerin görevi, bu kutsal beldeleri şirkten arındırmak ve Hz. Peygamber (sav) ve sahabenin yaşadığı 'saf İslam'a geri döndürmektir. Bununla beraber, 19. yüzyılın başında Suud ailesi Mekke'yi ele geçirmiş, buradan ancak 1818 yılında Mehmet Ali Paşa'nın müdahalesiyle çıkarılabildiği.¹⁶

1916 yılında Şerif Hüseyin'in isyan etmesinin ardından, İbn Suud görünürde Şerif Hüseyin'e destek verir gibi dursa da, fiiliyatta hem savaş açısından hem de isyan açısından tarafsız kalmıştır. Ancak İbn Suud, Şerif Hüseyin isyanından önce 26 Aralık 1915 tarihinde İngilizlerle anlaşma yapmıştır. Buna göre İbn Suud, görünürde tarafsız olsa da aslında İngiltere ile anlaşmış bulunmaktadır. İngiltere ise, savaş sırasında İbn Suud ve Şerif Hüseyin arasında bir çatışma yaşanmasını önlemeye çalışmış, İbn Suud'a Şerif Hüseyin'le karşı karşıya gelmekten sakınması konusunda tavsiyelerde bulunmuştur.¹⁷

İngiltere'nin bu uyarısına rağmen, I. Dünya Savaşı'nın ardından bölgede oluşan otorite boşluğu ve yerel güçlerin kişisel hırsları nedeniyle, İbn Suud ve Şerif Hüseyin arasında çatışma baş göstermiştir. İlk olarak 1918 yılında Hurma kasabası nedeniyle meydana gelen savaş sonucu taraflar arasında anlaşma imzalanmış fakat 1924 yılında Şerif Hüseyin'in, Türkiye Cumhuriyeti tarafından hilafetin ilga edilmesi üzerine kendisini halife ilan etmesi neticesinde, İbn Suud Hicaz bölgesine karşı sefer düzenlemeye karar vermiştir. Bu gelişmelerin ardından İbn Suud, 1924 yılında önce Taif'i ve arkasından Mekke'yi işgal etmiş, Şerif Hüseyin'in tahtını oğluna bırakması akabinde ise 1925 yılında Medine ve Cidde'yi ele geçirmiştir. Böylece Şerif Hüseyin tarafından kurulan Hicaz Haşimi Krallığı'na son veren İbn Suud, 1926 yılında kendisini Hicaz Kralı ilan etmiştir.¹⁸

İbn Reşid Emirliği ise, Necid'in kuzey bölgesinde bulunmakta olup, her zaman Osmanlı Devleti'ni desteklemiştir. I. Dünya Savaşı ve Şerif Hüseyin isyanı sırasında da tutumunu değiştirmeyen İbn Reşid, Osmanlı açısından bölgede büyük bir müttefiktir.

¹⁶ Kurşun, "Osmanlı Devleti İdaresinde Hicaz 1517-1919", s. 132

¹⁷ Hanadi Yousef Ghawanmeh, **Hicaz Haşimî Krallığı (1910-1925)**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1988, s. 124

¹⁸ al-Rasheed, s. 44.

1891’de İbn Reşid, Suud ailesinin merkezi olan Riyad’ı ele geçirmiştir. 20. yüzyılın başından itibaren zayıflamaya başlayan İbn Reşid, 1902 yılında İbn Suud karşısında mağlup olarak Riyad’ı kaybetmiştir.¹⁹ I. Dünya Savaşı’ndan sonra İngiltere’nin bölgeye hakim olmasıyla, İngilizler tarafından desteklenen İbn Suud, 1921 yılında İbn Reşid’i kesin bir biçimde yenilgiye uğratmış ve İbn Reşid’in hakimiyet alanını kendi kontrolüne geçirmiştir.²⁰

İdrisi Emirliği, Hicaz’ın güneyindeki Asir’de yer almaktadır ve İngiltere’yi destekleyen bir politikaya sahiptir. 1908’te kurulan ve bu tarihten itibaren İngiltere’yle temasta bulunan İdrisi Emirliği, 5 Nisan 1915’te İngiltere’yle anlaşmış, bu anlaşma gereği silah yardımı ve bağımsızlık karşılığında Osmanlı Devleti’ne karşı savaşma sözü vermiştir.²¹

Yemen’de bulunan İmam Yahya Emirliği ise, 1910’da Osmanlı’yla yaptığı anlaşma sayesinde özerklik kazanmış ve sonrasında Osmanlı tarafında yer almıştır. İngiltere’nin yönlendirmelerine karşılık vermeyen İmam Yahya, Şerif Hüseyin kendisine heyetler yollamasına rağmen Şerif Hüseyin’e de destek vermemiştir.²² Ayrıca İmam Yahya, Osmanlı Devleti tarafından Cihad-ı Ekber ilan edildiğinde, cihada katılmaları için Müslümanlara beyannameler dağıtmıştır.²³ Mondros Mütarekesi’yle Osmanlı Devleti’nin Yemen’deki hakimiyeti sona ermiş, Lozan Anlaşması’yla Yemen Osmanlı toprağı olmaktan çıkmıştır. Bu sürecin ardından İmam Yahya Yemen Zeydi Emirliği’ni kurmuş, bu emirlik daha sonra Yemen Müttevekkilî Krallığı adını almış ve ilk kralı İmam Yahya (1920-1948) olmuştur.²⁴

¹⁹ al-Rasheed, s. 38.

²⁰ Madawi al-Rasheed, “**Reşîdiler**”, DİA, 2008, c. 35, s. 19.

²¹ Ghawanmeh, s. 72.

²² Ghawanmeh, s. 72-73; Mahmut Nedim Bey, **Arabistan’da Bir Ömür: Son Yemen Valisinin Hatıraları veya Osmanlı İmparatorluğu Arabistan’da Nasıl Yıkıldı?**, Derleyen: Ali Birinci, İstanbul, 2001, s. 2.

²³ Metin Hülagü, **Pan-İslamizm Osmanlının Son Umudu**, İstanbul, 2006, s. 94.

²⁴ Cengiz Tomar, “**Yemen**”, DİA, 2013, c. 43, s. 413.

BÖLÜM 2: ŞERİF HÜSEYİN İSYANI

2.1. Şerif Hüseyin'in Hayatı

Tam adı Hüseyin bin Ali bin Muhammed el-Haseni el-Haşimi olan Şerif Hüseyin, 1853'te İstanbul'da doğmuştur. Haşimi Zevi Avn sülalesinden Şerif Ali Paşa'nın (öl. 1870) oğlu ve Mekke Emiri Muhammed bin Abdülmuin bin Avn'ın torunudur. 1856-1858 yıllarında Muhammed bin Avn'ın son emirliği döneminde Mekke'de kalmış, 1858'de İstanbul'a dönmüştür. 1861'de babasının vefatı üzerine amcası Emir Abdullah'ın yanına Mekke'ye gitmiş, eğitimini burada tamamlayarak amcası Abdullah'ın kızı Abdiye Hanım'la evlenmiştir.²⁵ 1892 yılında, amcası Emir Avnürrefik'le aralarındaki anlaşmazlık nedeniyle Sultan II. Abdülhamit tarafından İstanbul'a çağırılmış ve Mekke Emiri olana kadar burada ikamet etmiştir. Bu süre zarfında Şura-yı Devlet azası yapılmış, kendisine Boğaz'da bir ev kiralanmış, bir süre sonra da ailesi İstanbul'a getirtilmiştir. Yaklaşık 16 yıl süren İstanbul ikameti boyunca Şerif Hüseyin, birçok üst düzey bürokratla tanışma, ülke siyasetini ve uluslararası siyaseti yakından takip etme imkanına sahip olmuştur. Ekim 1908'de Mekke Emiri Şerif Ali görevinden alınarak yerine amcası Abdulilah bin Muhammed tayin edilmiştir. Ancak Abdulilah Hicaz'a hareket etmeden vefat edince Şerif Hüseyin, Kasım 1908'de Mekke Emiri tayin edilmiştir.²⁶

Şerif Hüseyin'in Ali, Faysal, Abdullah ve Zeyd isimlerinde dört oğlu ve üç kızı vardır. Ali, Faysal ve Abdullah'ın anneleri Abdiye Hanım olup, Zeyd'in ve kız çocukların Türk olan annesi meşhur Sadrazam Mustafa Reşit Paşa'nın torunlarından Adile Hanım'dır. Ali, büyük amcası Abdullah'ın kızı Nesibe Salime Hanımla,²⁷ Abdullah 1902'de yirmi yaşındayken amcası Nasir'in kızı Misbah'la, Faysal ise Nasir'in diğer bir kızıyla evlenmiştir.²⁸ Faysal, İngilizlerin himayesi altında 23 Nisan 1921'de Irak'ta bir devlet kurmuş ve 1930'da bağımsız olmuştur. Emir Abdullah da İngilizler tarafından meydana

²⁵ er-Reyhani, s. 58.

²⁶ Uzunçarşılı, s. 137; Azmi Özcan, “Şerif Hüseyin”, DİA, 2010, c. 38, s. 585-586.

²⁷ BOA. Y. PRK. ŞH. 13/72.

²⁸ Mary C. Wilson, **King Abdullah, Britain and the Making of Jordan**, New York, 1987, s. 14.

getirilen Şarkü'l Ürdün emirliğine tayin edilmiştir. Ürdün emirliği 1946 yılında Şarkü'l Ürdün Haşimi Devleti adıyla bağımsızlığına kavuşmuştur.²⁹

Mekke Emiri olmasının ardından faaliyetlerine başlayan Şerif Hüseyin, I. Dünya Savaşı esnasında 1916 yılında İngilizlerin desteğiyle Osmanlı Devleti'ne isyan etmiş, isyan sonucunda Hicaz Haşimi Krallığı'nı kurmuştur. Ancak takip eden süreçte İngilizler Hüseyin'e verdikleri vaatleri yerine getirmemiş, Şerif Hüseyin de İbn Suud ailesiyle girdiği savaştan mağlup çıkarak, kurduğu krallığı 1925 yılında kaybetmiştir. Ardından Kıbrıs'a sığınan Şerif Hüseyin, 1931 yılında Ürdün-Amman'da oğlunun yanında yaşamını yitirmiş, Kudüs'e defnedilmiştir.³⁰

2.1.1. İstanbul'a Geliş Süreci, Buradaki Yılları ve İstanbul'dan Ayrılması

Şerif Hüseyin'in amcası olan Avnürrefik Paşa, 1882 yılında Mekke Emiri olarak atanmıştır. Avnürrefik Paşa, dönemin Hicaz valisi Ahmet Ratıb Paşa ile birlikte hareket edip 1904 yılındaki ölümüne kadar Mekke Emirliği görevini yürütmüştür.³¹

Ancak farklı kaynaklarda Avnürrefik Paşa döneminin zulüm ve yolsuzlukla dolu bir dönem olduğu öne sürülmektedir. Avnürrefik Paşa döneminde Hicaz "kendisinin kişisel malı olan bir çiftlik haline gelmişti. Şerif'in gayrimeşru bir şekilde fakat kitaba uydurarak topladığı para senede en az bir milyon altın lira idi. Diğer taraftan halkın katlandığı zulmün de haddi hesabı yoktu. Şerif istediğini yapar kimseye hesap vermeye kendini mecbur addetmezdi. Hicaz mahsuldar, kalabalık bir kıta olaydı, muhakkak ki bu bir milyon altın dört misli artardı. Fakat Hicaz'ın takati bundan fazlasına yetmiyordu. Öyleyken gene gözleri doymazdı."³²

Avnürrefik Paşa ile Şerif Hüseyin arasında sorunlar meydana gelmiş, Mekke Emiri İstanbul'a yazdığı yazıda Şerif Hüseyin'in bedevileri haydutluk ve başıbozukluğa sevk ettiğini söylemiş ve İstanbul'a çağrılmasını talep etmiştir.³³ Osmanlı yönetimi

²⁹ Uzunçarşılı, s. 139-140.

³⁰ Ghawanmeh, s. 144.

³¹ Uzunçarşılı, s. 136.

³² Nedim Bey, s. 73.

³³ BOA. İ. DH. 1159/90623.

tarafından ise Sadrazam Kamil Paşa imzalı bir yazıda bu şikayetin incelenerek, Avnürrefik Paşa'nın talebinin Şerif Hüseyin'le aralarındaki bir 'iğbirar'dan³⁴ kaynaklandığının anlaşıldığı ve bu meselenin çözüme kavuşturulabileceği, nitekim Şerif Hüseyin'in ailesinin sayıca çok olduğu ve İstanbul'a getirilmesinin zor olacağı, getirilecek olsa dahi (diğer örneklerinde olduğu gibi) Şura-yı Devlet'e aza yapılması gerektiği söylenmiştir.³⁵ Ancak 1889 yılında gerçekleşen bu yazışmanın ardından, 1892 yılında Şerif Hüseyin'in İstanbul'a çağrılmış olduğunu görmekteyiz.

1892 tarihli bir şikayette, Mekke Emiri'nin Şerif Hüseyin'in evinin kapılarını kırarak eşyalarını sokağa attığı ve adamlarını darp ve hapsedtiği, yine yüz bin mecdiyeden fazla parasının verilmediği ifade edilmiştir. Aynı şekilde Mekke müftüsü ve ulemasının imzası bulunan bir telgrafta, Mekke emirinin görevine aykırı ve asayişe uygun olmayan hal ve hareketlerinin bulunduğu söylenmiştir.³⁶ Adı geçen telgrafta imzası bulunan Mekke Başmüftüsü Abdurrahman Serraci, Maliki Müftüsü Âbid, Şafî Müftüsü Seyyid Abdullah Hicaz'dan çıkartılıp sürgüne gönderilmiş ve Kabe'nin anahtarlarını korumakla görevli Abdurrahm Şeybi de el-Huda'da zorunlu ikamete mecbur edilmiştir.³⁷

Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah, babasının İstanbul'a çağırılma nedeninin amcası Avnürrefik'le yaşadığı bir anlaşmazlık olduğunu dile getirmekte,³⁸ bu durumun aslında bir sürgün olduğunun ise farkında olduklarını vurgulamaktadır. Bu sürgünün sebebinin ise babasının 'Hicaz'da valiler ve Emir Avnürrefik tarafından uygulanan baskı ve şiddet siyasetine ve hacıların mallarının çeşitli hilelerle ellerinden alınmasına karşı çıkması' olduğunu öne sürmektedir.³⁹

³⁴ İğbirar: Gücenme, kırgınlık.

³⁵ BOA. Y. A. HUS. 231/5.

³⁶ BOA. Y. A. HUS. 266/142.

³⁷ Kral Abdullah, **Biz Osmanlı'ya Neden İsyan Ettik?**, İstanbul, 2013, s. 11-12.

³⁸ Abdullah, s. 9.

³⁹ Abdullah, s. 11.

Neticede 1892⁴⁰ yılında Şerif Hüseyin, padişah tarafından İstanbul'a çağırılmıştır. İstanbul'a giden Hüseyin, burada Sultan II. Abdülhamit'le görüşmüş, Şura-yı Devlet'e atanarak kendisine maaş bağlanmıştır. Boğaz'da kendisi ve ailesinin ikameti için bir ev tutulan Şerif Hüseyin, 1908'de Mekke Emiri atanana kadarki hayatını İstanbul'da geçirmiştir.

Yemen'de valilik yapmış olan Mahmut Nedim Bey, İstanbul'a giden Şerif Hüseyin'i İzzettin vapuruna bindirdiğini, Şerif'in ne olacağını, nereye gideceğini, başına neler geleceğini bilmez, solgun, perişan ve bitkin bir halde olduğunu söyleyerek, endişeli bir ruh haliyle "Talihsiz bir adamım!" dediğini aktarmıştır.⁴¹

Şerif Hüseyin'den bir yıl sonra Abdullah, Ali ve Faysal, Şubat 1893'te İstanbul'a doğru yola çıkmıştır.⁴²

Bu dönemde İstanbul, emirlere karşı bir baskı unsuru olarak kullanılıyordu. Gelecekte emir olması beklenen kişiler İstanbul'da tutuluyor, burada Osmanlı usullerine göre eğitiliyor ve idari pozisyonlarda görevlendirilerek mevcut emirlerin yerine kolay bir şekilde Mekke'ye gönderilebiliyorlardı. 1886 yılında Emir Muhammed'in neslinden beş şerif, Şura-yı Devlet'te görev yapmaktaydı. Burada görev almaları emir adaylarını politika konusunda donanımlı hale getiriyor, üst düzey bürokratlara ise onların kabiliyetlerini ölçme imkanı tanıyordu. Haşimi soyundan olan bu kişiler başkentte maaş alıyor ve hediyelerle taltif ediliyorlardı.⁴³

⁴⁰ Şerif Hüseyin'in İstanbul'a geliş tarihiyle ilgili bir karmaşıklık söz konusudur. Konuyla ilgili yazılmış bir takım eserlerde Şerif Hüseyin'in İstanbul'a geliş tarihi 1882-1883 olarak belirtilmiştir. Bkz: İsmail Gümüş, **Şerif Hüseyin İsyanı**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013, s. IV - s. 15; İsmail Köse, **İngiliz Arşiv Belgelerinde Hicaz İsyanı**, İstanbul, 2014, s. 45. Halbuki Şerif Hüseyin'in bu tarihte İstanbul'a gelmiş olması mümkün değildir. Zira Osmanlı arşiv belgelerinde ve Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah'ın hatıralarında Hüseyin'in İstanbul'a geliş tarihi 1892 olarak kaydedilmiş, yine birçok kaynakta İstanbul'da 15 ila 16 yıllık bir süre boyunca ikamet ettiği dile getirilmiştir. Şerif Hüseyin'in Mekke Emiri atanarak 1908'de İstanbul'da Hicaz'a gittiği bilindiğine göre, İstanbul'a geliş tarihi 1892 olmalıdır. Bkz: Abdullah, s. 9; BOA. Y. PRK. BŞK. 27/38; BOA. Y. PRK. BŞK. 28/68.

⁴¹ Nedim Bey, s. 76-77.

⁴² Wilson, s. 12.

⁴³ William Ochsenwald, **Religion, Society, and the State in Arabia**, Ohio, 1984, s. 7.

2.1.2. İstanbul Yılları

1892’de İstanbul’a gelen Şerif Hüseyin’den bir yıl sonra, 1893’te babaanneleri Bezmicihan ve Mekke Emiri Abdulilah bin Muhammed’in hanımının gözetimindeki oğulları Abdullah, Ali ve Faysal da, otuz iki hanım ve yardımcılarında oluşan aileleriyle beraber İstanbul’a gelmiştir.⁴⁴

Şerif Hüseyin İstanbul’a geldiğinde beş bin kuruş maaşla Şura-yı Devlet’e tayin edilmiş,⁴⁵ ikametleri için kendilerine Mirgün’de Emin Muhlis Paşa’nın torunu hanıma ait sahilhane kiralanmıştır.⁴⁶ 1902’de Şerif Hüseyin’in oğullarının Şura-yı Devlet azası yapılması yönünde gerçekleşen talebe, Şura-yı Devlet’te halihazırda dört şerif bulunduğu; Şerif Hüseyin’in oğullarının da dahil edilmesi durumunda bu sayının yedi olacağı ve bu nedenle diğer şeriflerin de Şura-yı Devlet azası olmak isteyeceği, dahası bunu bir hak olarak göreceği nedeniyle olumsuz karşılık verilmiştir.⁴⁷ Ancak gerek Şerif Hüseyin’in kendisi, gerekse de oğulları farklı zamanlarda nişanlar verilmek suretiyle taltif edilmişlerdir.⁴⁸

İstanbul o dönemde Kral Abdullah’ın ifadesiyle “bütün güzellikleri içinde barındıran, insanın aklını başından alan bir şehir”di. Burada Türk, Arap, Çerkez, Kürt, Arnavut, Bulgar, Mısırlı, Hintli ne aransa bulunur, herkes kendi kıyafetini giyer, kimse kimseyi ayıplamazdı. İstanbul’da dünyanın her yerinden insan bulunabilirdi.⁴⁹

2.1.3. Fikri Yapısı ve Mekke Emiri Olarak Atanması

Şerif sıfatıyla İstanbul’da mütevazı bir yaşam süren ve Sultan Abdülhamit’ten başka neredeyse herkese kendisini sevdirmiş olan Şerif Hüseyin’in Osmanlı Devleti’ne isyan etmesi beklenmiyordu. Hırslı bir insandı, ancak bu hırsı Mekke emirliğine yönelikti. Meşrutiyet’in ilanının ardından emir atanınca II. Abdülhamit, Sadrazam Kamil Paşa’ya

⁴⁴ Abdullah, s. 9.

⁴⁵ BOA. BEO. 75/5603 (2).

⁴⁶ BOA. DH. MKT. 2027/124.

⁴⁷ BOA. Y. A. HUS. 433/25.

⁴⁸ BOA. İ. TAL. 149/49.; BOA. İ. TAL. 210/28; BOA. İ. TAL. 225/67; BOA. İ. TAL. 306/55, BOA. İ. TAL. 368/19; BOA. İ. TAL. 457/14, BOA. İ. TAL. 457/26; BOA. Y. PRK. BŞK. 66/117.

⁴⁹ Abdullah, s. 17.

“Bu adamı oraya göndermeyiniz... Siz onu tanımazsınız, fakat ben bilerek söylüyorum ki, bu Şerif Mekke’de rahat durmayacak, muhakkak devletin başına işler açacaktır!” demiş ve bu konuda oldukça ısrarcı davranmıştır.⁵⁰

Şerif Hüseyin, entelektüel bir kişiliktir. Türkçe’yi iyi konuşurdu. Ancak aynı zamanda tutucuydu ve meşrutiyeti ve onun destekçisi olan Müslümanları sadakatsiz olarak görüyordu.⁵¹

İstanbul’daki ‘esareti’ onun ruhunu sınırlandırmış ama öldürmemiştir. Tabiatı icabı şevkli ve konuşkandı. Ancak güvenine karşı uğradığı ihanetler onu ihtiyatlı olmaya itmişti. Peygamberin soyundan gelen biri olması nedeniyle İstanbul’da doğal olarak dikkat çeken ve saygı duyulan bir karakterdi. Dindarlığı, nazik tavırları ve düzgün hayatı sayesinde, kendisine hürmet eden geniş bir çevre edinmeyi başarmıştır.⁵²

Şerif Hüseyin’in Mekke Emiri atanması çerçevesinde ciddi tartışmalar cereyan etmiş, bir grup Şerif Hüseyin’in İttihat ve Terakki yönetimi tarafından, bir grup ise İttihat ve Terakki’nin muhalefetine rağmen II. Abdülhamit tarafından atandığını, diğer bir grup da İngilizlerin nüfuzu sayesinde ve İngiliz elçisi ile Sadrazam Kamil Paşa’nın vasıtasıyla atamanın gerçekleştiğini öne sürmüştür.⁵³

1904 yılında Mekke Emiri Şerif Avnürrefik vefat edince Şerif Hüseyin, boş kalan pozisyon için girişimde bulunmuştur. Hüseyin’in yanı sıra İstanbul’da yaşamakta olan diğer iki şerif Abdulilah ve Ali Haydar da adaylıklarını koymuşlardır. Ancak Hüseyin’in kayınbiraderi Ali bin Abdullah emirliğe getirilmiştir.⁵⁴

⁵⁰ Nedim Bey, s. XI.

⁵¹ Saleh Muhammed al-Amr, **The Hicaz Under Ottoman Rule 1869-1914 Ottoman Vali, the Sharif of Mecca, and the Growth of British Influence**, Riyad, 1974, s. 159.

⁵² George Antonius, **The Arab Awakening: The Story of the Arab National Movement**, New York, 1965, s. 103.

⁵³ Hasan Kayalı, **Arabs and Young Turks: Ottomanism, Arabism and Islamism in the Ottoman Empire 1908-1918**, Londra, 1997, s. 148.

⁵⁴ Wilson, s. 14.

Mekke Emiri Şerif Ali 1908 yılında bölgedeki karışıklar sebebiyle görevinden alınmış, yerine amcası Şerif Abdulilah atanmıştır. Ancak Abdulilah, görevi için Mekke'ye gitmeden önce İstanbul'da yaşamını yitirmiştir.⁵⁵

Bu noktada, birinci görüşün savunucularına göre İttihat ve Terakki partisi, Sultan Abdülhamit'in kendisinden hoşlanmadıklarını bildikleri için Şerif Hüseyin'i Mekke Emiri olarak atamıştır. Sultan, Şerif Hüseyin'in böylesi önemli bir makama getirilmesinin yalnızca bürokratik bir durum değil, karşıt bir güç ve olası bir tehlike oluşturacağını söylemiştir. Fakat Sultan'ın uyarıları görmezden gelinerek Hüseyin Hicaz'a gönderilmiştir.⁵⁶

Oğlu Abdullah ise hatıralarında belirttiğine göre babasını, üst düzey devlet yöneticileri nezdinde bu makamı hak ettiği hususunda girişimde bulunmaya teşvik etmiştir. Şerif Hüseyin oğlunun teşvikiyle, padişaha ulaştırılmak üzere bir dilekçe yazmış; Abdullah bu dilekçeyi bizzat götürüp Kamil Paşa'ya teslim etmiştir.⁵⁷

Kamil Paşa dilekçeyi okuduktan sonra Mekke emirliği konusunda babasının hakkının zayi olmayacağına dair Abdullah'a tabir yerindeyse söz vermiştir. Abdullah, Kamil Paşa'ya tam olarak inanmamış ve babası adına Sadaret, Meşihat ve Saray Başkatipliği'ne telgraf çekmiştir. Nitekim Şerif Hüseyin Mekke Emiri olarak atanmış, görev yeri olan Mekke'ye gitmeden önce padişahın huzuruna kabul edilmiştir. Abdullah'a göre babasının tayini İttihat ve Terakki partisi yöneticilerini kızdırmış, iki taraf arasındaki çekişmenin sebebini teşkil etmiş ve nihayetinde Şerif Hüseyin'in Osmanlı Devleti'ne isyan etmesiyle sonuçlanmıştır.⁵⁸

Kaynakların ifadesine göre huzura kabulü sırasında Sultan II. Abdülhamit, Şerif Hüseyin'e "Sendeki kabiliyetlerden faydalanmamı engelleyenlerin Allah müstahakkını versin. Şu devleti ele geçiren gürüha bir türlü güvenemiyorum" demiş, Şerif Hüseyin ise karşılık olarak, "Zat-ı şahanelerinizin Arap bölgelerinde büyük itibarınız var. Eğer

⁵⁵ İsmail Gümüş, **Şerif Hüseyin İsyanı**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013, s. 16.

⁵⁶ Antonius, s. 103; Nedim Bey, s. XI.

⁵⁷ Abdullah, s. 12-13.

⁵⁸ Abdullah, s. 14.

oralara gelirsiniz, devlet ve saltanat için aradığınız korumayı bulacaksınız. Ne zaman buna ihtiyaç duyarsanız biliniz ki üzerine düşen görevi ilk yapacak Arap ülkesi Hicaz olacaktır. Hz. Peygamber (sav) ‘Medine onlar için en hayırlısıdır, keşke bilseler’ buyuruyor. Eğer siz de muhterem ailenizle birlikte oraya gelirsiniz, malımız canımız size feda olacak ve bütün asiler size boyun eğecektir. Ayrıca orada kimse size erişemeyecektir” ifadelerini kullanmıştır. Bunun üzerine Sultan’ın gözleri yaşarmış ve “Çok teşekkür ederim. Allah sizden razı olsun, ancak bunları düşünmek için henüz erken” karşılığını vermiş ve Şerif Hüseyin’e üstün hizmet ve övünç madalyasını kendi elleriyle takıp onu uğurlamıştır.⁵⁹

Bu bağlamda Zevi Avn’dan olan Şerif Hüseyin’in karşısında, rakip olarak Zevi Zeyd’den Şerif Ali Haydar yer almaktaydı. William Ochsenwald Sultan Abdülhamit’in, meşrutiyetin ilanını sağlayan askeri liderlerin süreçte herhangi bir rolü olmaksızın Şerif Hüseyin’i atama kararını verdiğini söylemektedir. Sultan ordunun ve İttihat ve Terakki’nin Ali Haydar’ı desteklediğinden şüphelenmiş, bu nedenle Şerif Hüseyin ismi kendisine daha yakın gelmiştir. Hüseyin’in dindarlığı, 15 yıldan fazla süredir İstanbul’da yaşıyor olması ve Şura-yı Devlet üyesi bulunması onu daha uygun bir aday haline getirmiştir. Sadrazam Kamil Paşa’nın da Hüseyin’i desteklemesi sonucunda Kasım 1908’de Şerif Hüseyin Mekke Emiri olarak atanmıştır. Ochsenwald’a göre bu süreçte yabancıların ise kayda değer bir rolü olmamıştır.⁶⁰

Şerif Hüseyin’in İngilizlerin tesiriyle atandığını öne süren görüşe göre ise, İngiltere 1908’de Meşrutiyet’in ilanını fırsat bilerek Bab-ı Ali üzerindeki nüfuzunu kullanmış ve Sultan Abdülhamit’e bu atamayı onaylatmıştır.⁶¹ Ataması gerçekleşmeden birkaç ay önce Şerif Hüseyin, İngiliz elçiliğine ‘dostane’ bir mesaj göndererek, İngiltere’nin Osmanlı meşrutiyet hareketine karşı taşıdığı iyi niyet karşısında minnettar olduğunu belirtmiştir.⁶² Dönemin İngiliz elçisi Şerif Hüseyin’i, ‘dürüst, eski rejim dönemindeki seleflerinin hacılara dayattığı haraçlara ya da diğer yolsuzluklara müsaade etmeyecek bir adam’ olarak tanımlamıştır.

⁵⁹ Abdullah, s. 21.

⁶⁰ Ochsenwald, s. 217.

⁶¹ Şükrü Mahmut Nedim, **Filistin Savaşı (1914-1918)**, Ankara, 1995, s. 27-28.

⁶² Wilson, s. 15.

İstanbul’da kaldığı uzun yıllar boyunca Şerif Hüseyin, atanmasını güvenceye almak için hiçbir şeyi şansa bırakmamıştır. Abdulilah’ın ani ölümünden sonra yeni bir emir atanması ihtiyacı oluşunca, Sultan Abdülhamit başlangıçta Hüseyin’i atama hususunda tereddüt etmişti. Ancak Sadrazam Kamil Paşa başta olmak üzere, Bab-ı Ali’deki bazı üst düzey devlet adamlarının tesiriyle atama konusunda ikna olmuştur. Şerif Hüseyin’in atamasını onaylamasına rağmen Sultan, Emir’in sadakatinden şüphe duymaktaydı ve Hüseyin’in hilafeti kendi eline almaya çalışacağından dolayı Hicaz’ın artık bir Türk vilayeti olmayacağını ve Araplar üzerindeki Türk nüfuzunun ortadan kalkacağı öngörülmüştür.⁶³ Nihayetinde Kasım 1908’de Şerif Hüseyin, Şerif Ali’nin yerine Mekke emiri olarak atanmıştır.⁶⁴

Mekke Emiri olarak atanmasının ardından, Kasım 1908’in sonunda Şerif Hüseyin görev yerine doğru yola çıkmıştır. İstanbul’dan ayrılacağı gün II. Abdülhamit’in huzuruna çıkan Şerif Hüseyin’i uğurlamaya Sadrazam Kamil Paşa da gelmiştir. Şerif ailesini Mekke’ye taşıyacak vapura gelen Kamil Paşa, Şerif Hüseyin’e içerisinde şunların yazdığı bir not vermişti:

“Mübarek Hicaz bölgesi, yüce hilafet makamına doğrudan bağlıdır. Şeriflerin yönetimi ile Sultan arasında geçerli olan yeni Kanun-i Esasi’ye göre, orada kutsal hakların çiğnenmesine imkan yoktur. Pek kıymetli vazifenizi alışkın olduğunuz eski tarz üzere yerine getirmeye devam ediniz. Allah yardımcınız olsun. Sultanın ve hükümetin sizlere güveni tamdır.”⁶⁵

Mahmut Nedim Bey, Şerif Hüseyin’in İstanbul’dan ayrıldığı gün vapurda kendisini kenara çekerek, “Seni de beraber götürmek çok isterdim” dedikten sonra ona Asir mutasarrıflığını teklif ettiğini, kendisinin bu teklifi reddetmesi üzerine Hüseyin’in, “İyi düşün, beraber çok iyi çalışırız, bilhassa sen oraların ahvalini yakından bildiğin için bana çok yardımın olur. Benden bu fedakarlığı esirgeme” şeklinde ısrar ettiğini dile getirmektedir.

⁶³ al-Amr, s. 158.

⁶⁴ BOA. İ. DH. 1471/25; BOA. İ. HUS. 171/28.

⁶⁵ Abdullah, s. 21.

Bu diyalogun devamında Şerif Hüseyin Sultan II. Abdülhamit'in aleyhinde konuşmuş, İttihatçılarla dost olmasına hanımının Sadrazam Reşit Paşa'nın torunu olmasının çok yardımı dokunduğunu ve bu dostluğu Hicaz'daki hizmetleri ile takviye etmeye çalışacağını uzun uzadıya anlatmıştır.⁶⁶

Gece yarısı hareket eden vapurda Abdullah ve Zeyd babalarıyla birlikte Mekke'ye dönerken, Ali ve Faysal ailenin geride kalan işlerini halletmek ve kadınların hazırlanmasını sağlamak için İstanbul'da kalmıştır. Hüseyin ve iki oğlu 3 Aralık'ta Cidde'ye varmıştır.⁶⁷

2.2. Şerif Hüseyin İsyanı, İsyen Sırasındaki ve Sonrasındaki Gelişmeler ve Haşimi Krallığı

2.2.1. İsyenin Fikri, Siyasi ve Fiziki Arka Planı

1789 yılında meydana gelen Fransız İhtilali'yle birlikte dünyaya yayılan milliyetçilik düşüncesi, birçok milleti içinde barındıran Osmanlı Devleti'ne de ulaşmıştı. Osmanlı'nın 18. yy'dan itibaren yaşadığı zayıflama dönemi, Avrupalı devletlerin Ortadoğu'ya yönelik arzularını harekete geçirmişti.⁶⁸ Bu düşünceyle birlikte Batılı devletlerin de yönlendirmesiyle, Osmanlı hakimiyetindeki milletler milliyetçilik hareketleri başlatmış, bu uğurda gizli-açık yapılanmalar vücuda getirerek 'millet bilincini' canlandırmaya gayret göstermişlerdir. Osmanlı topraklarının büyük bir bölümünü kaplayan Arap Yarımadası da söz konusu milliyetçilik düşüncesinden etkilenmiştir. Bu anlamda 19. yy'dan itibaren Osmanlı tebaasındaki Araplar, Suriye ve Lübnan başta olmak üzere, milliyetçi fikirleri yaymaya çalışmış, başkent İstanbul'da da bu amaçla çeşitli cemiyetler teşkil etmişlerdir.⁶⁹

⁶⁶ Nedim Bey, s. XI-XII.

⁶⁷ Wilson, s. 16.

⁶⁸ Ömer Kürkçüoğlu, **Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi (1908-1918)**, Ankara, 1982, s. 9.

⁶⁹ George E. Kirk, **A Short History of the Middle East**, New York, 1960, s. 120; Ghawanmeh, s. 30; Dağ, s. 54.

Arap milliyetçiliğinin fikir babaları, ağırlıklı olarak Suriyeli aydınlar ve Beyrut Amerikan Üniversitesi'nde okumuş Hristiyan Lübnanlılardı.⁷⁰ Zira Lübnan'daki Hristiyanlar, Ortadoğu'daki diğer Araplara kıyasla Batı ile daha sıkı temas halindeydi.⁷¹ Butros el-Bustani (ki Lübnanlı olup Hristiyan'dı)⁷² ve Nasif el-Yazıcı adlı iki Arap milliyetçisi, düşüncelerini kendi millet benlikleri üzerine kurmuşlardı. Nasif el-Yazıcı'nın oğlu olan İbrahim el-Yazıcı⁷³ gibi Arap milliyetçileri ise, Türklerin Arapları kendi hakimiyetleri altına girmeye zorladığını düşünmekteydi. Bu nedenle Türklerin hakimiyetinden çıkmak için güç birliği yaparak mücadele etmek gerekiyordu.⁷⁴ Bu bağlamda Jön Türkler ile İttihat ve Terakki yönetiminin sahip olduğu felsefedeki Türkçü unsurlar, belirli bir ölçüde Arap milliyetçilerinin argümanlarını beslemiştir.⁷⁵

19. yy'ın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devleti'ni Oğuz Türkleri'ne bağlayan Osmanlı tarih araştırmaları kendisini göstermiş, dilde Türkçeye ağırlık verilerek Arapça ve Farsça'nın etkisinden kurtulma tartışmaları yapılmaya ve edebiyat ile müzik alanlarında Türklük kavramı öne çıkarılmaya başlamıştır. Aynı şekilde Osmanlı aydınlarında Arapları savunanlar bulunsada, Türklüğü daha fazla ön plana alan ve bu yolda söylemler geliştirenlerin sayısı oldukça fazlaydı. Bu gelişmelerin Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaşayan Araplar üzerinde etkisinin olması kaçınılmazdı.⁷⁶

Bununla birlikte Arap milliyetçileri, milliyetçilik düşüncesine sahip kişilerin genel temayülü olduğu üzere, bağımsız Arap devletlerine sahip olmayı ve böylece kendi kültür ve milli benliklerini yaşatmayı arzuluyorlardı. Fakat Müslüman Arapları

⁷⁰ Kürkçüoğlu, s. 14; Alber Hourani, **Arap Halkları Tarihi**, 11. Basım, İstanbul, 2014, s. 364; Selçuk Günay, **"II. Abdülhamit Döneminde Suriye ve Lübnan'da Arap Ayrılıkçı Hareketin Başlaması ve Devletin Tedbirleri"**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Dergisi, c. 18, Ankara, 2006, s. 87.

⁷¹ Zeine N. Zeine, **Arab-Turkish Relations and the Emergence of Arab Nationalism**, Connecticut, 1981, s. 39.

⁷² Antonius, s. 47; Davut Hut, **"Osmanlı Arap Vilayetleri, Arabizm ve Arap Milliyetçiliği"**, Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, vol: 1 Ortadoğu Özel Sayısı, 2016, s. 119.

⁷³ Şuayb, s. 165.

⁷⁴ Ali Bilgenoğlu, **Osmanlı Devleti'nde Arap Milliyetçi Cemiyetleri**, Antalya, 2007, s. 59.

⁷⁵ Kürkçüoğlu, s. 19; Ghawanmeh, s. 34; Jonathan Schneer, **Balfour Deklarasyonu Arap-İsrail Çatışmasının Kökenleri**, İstanbul, 2012, s. 44; Dağ, s. 128 ve sonrası.

⁷⁶ Kürkçüoğlu, s. 16-18.

Osmanlı'dan kopma ve kendi bağımsız devletini kurma hedefine yöneltmek, gayrimüslimleri yönlendirmede olduğu kadar kolay olmayacaktı. Zira Osmanlı, hilafeti temsil ediyor ve Müslüman toplumlarının bünyesinde barındığı çatıyı oluşturuyordu. Kaldı ki milliyetçilerin, savunuculuğunu yaptığı Türk aleyhtarlığını Müslüman Araplar arasında yaymak için de büyük uğraşlar vermek zorundaydılar. Çünkü bu iddialarını dayandırdıkları, Türklerin hilafeti gasp ettiği ve Arapları asimile ettiği şeklinde tezlerin dayanağı bulunmamaktaydı. Bu noktada devreye propagandanın gücü girmektedir ki, milliyetçiliğin tohumunu atan Fransa ve onu besleyerek kendi siyasi çıkarları için manipüle eden İngiltere, Arap milliyetçilerinin imdadına yetişecekti.⁷⁷

20. yy'ın başlarında, II. Meşrutiyet'ten önce şiddetlenen Arap milliyetçilik hareketi, 1913 yılında Paris'te düzenlenen Paris Arap Kongresi'nde kendisini en somut şekliyle göstermişti. Fransa'nın ev sahipliği yaptığı kongreye, Arap dünyasının birçok bölgesinden Arap milliyetçiliğinin önderleri katılmış, kongre sonucunda milliyetçilikle ilgili önemli kararlar alınmıştı. Bu kişilerin çoğu Aliyye Divan-ı Harb'inde suçlu olarak yargılanmışlardır.⁷⁸ Kongrede üzerinde durulacak konular, önceden hazırlanan bir bildiriyle şu şekilde ifade edilmişti:

1. Hayat-ı vataniye ve işgale mukavemet
2. Osmanlı ülkesinde Arapların hukuku
3. Adem-i merkeziyet esası üzerinde ıslahatın zaruri olduğu
4. Suriye'den ve Suriye'ye muhaceret.⁷⁹

Osmanlı Devleti'nin kongreye karşı olmasının ve Fransız Dışişleri nezdinde engellenmesi yönünde girişimlerde bulunmasının yanı sıra, Arap dünyasından da kongreye yönelik kuvvetli tepkiler gelmiştir. Nitekim Medine, Yemen ve Irak'tan protesto amaçlı çekilen telgraflarla kongrenin kesinlikle Arapları temsil etmediği ve ülkeye yabancı güçleri davet etme anlamı taşıdığı belirtilmiştir.⁸⁰

⁷⁷ Kürkcüoğlu, s. 23.

⁷⁸ Cemal Kutay, **Tarihte Türkler Araplar: Hilafet Meselesi**, İstanbul, 1970, s. 223.

⁷⁹ Bilgenoğlu, s. 180; Dağar, s. 64; Zekeriya Kurşun, **Yol Ayrımında Türk-Arap İlişkileri**, İstanbul, 1992, s. 133.

⁸⁰ Bilgenoğlu, s. 181-182.

18 Haziran 1913⁸¹ tarihinde başlayan kongrede aşağıdaki kararlar alınmış ve Paris'teki Osmanlı elçiliği vasıtasıyla Osmanlı Devleti'ne ve diğer büyük devletlere iletilmesi kararlaştırılmıştır.⁸²

1. Osmanlı Devleti'nde ıslahatların acil olarak uygulamaya konması elzemdir.
2. Arapların siyasi haklardan istifade etmesi sağlanmalı ve merkezi idareye Türklerle birlikte iştirakleri sağlanmalı.
3. Arap vilâyetlerinin ihtiyaçları ve bölgenin şartları göz önüne alınarak Âdem-i Merkeziyetçi idareler kurulmalı.
4. Beyrut Islahat Komitesi'nin 13 Ocak 1913 sunduğu ıslahat layihası acilen uygulamaya konmalı.
5. Meclis-i Mebusan'da Arapça geçerli dil olmalı ve Arapça, Arap vilâyetlerinde resmi dil olarak kabul edilmeli.
6. Askerlik hizmeti, Arap vilâyetlerinde zaruret olmadıkça mahalli olmalıdır.
7. Cebel-i Lübnan idaresine gerekli mali yardımlar yapılmalı.
8. Kongre, Osmanlı Ermenilerinin reformcu ve Adem-i Merkeziyetçi taleplerini tasvip eder.
9. Bu kararlar Osmanlı Devleti'ne ve dost devletlere de bildirilecektir.
10. Kongre idare heyeti, Fransa hükûmetine konukseverliğinden dolayı teşekkür eder.⁸³

Kongrede bu kararların alınmasının ardından, İttihat ve Terakki yönetimi Arap milliyetçileriyle iletişime geçmiş ve Araplara geniş haklar tanıyan bir anlaşma imzalamıştır.⁸⁴ Kongrenin ardından Osmanlı yönetimi, Arap milliyetçilerini fikirlerinden vazgeçirebilmek için devletin önemli makamlarına getirmiştir fakat bu, istenilen amaca hizmet etmemiştir.⁸⁵ Arap dünyasının önemli bir sesi olan Emir Şekip Arslan da, Osmanlı'nın içerisinde bulunduğu vahim durumda böylesi bir kongrenin

⁸¹ Zeine, s. 83; Antonius, s. 114.

⁸² Selim Ali Selam, **Beyrut Şehremini'nin Anıları (1908-1918)**, İstanbul, 2005, s. 127.

⁸³ Dağar, s. 36; J. C. Hurewitz, **Diplomacy in the Near and Middle East (A Documentary Record: 1914-1956)**, c. 2, New York, 1958, s. 269; Kurşun, s. 135-136.

⁸⁴ Bilgenoğlu, 195; Anlaşmanın metni için Bkz: Kurşun, s. 141-142.

⁸⁵ Nedim Bey, s. 180; Selam, s. 135.

toplanmasına karşı olduğunu belirterek kongreye katılmamıştır.⁸⁶ Şerif Hüseyin ve sonradan isyana katılacak olan Osmanlı binbaşısı Aziz Ali el-Mısırî de kongreye katılmamış ve zamanlama bakımından kongrenin uygunsuz olduğunu hatta hem Osmanlı'ya hem de tüm Doğu'ya yapılmış bir ihanet anlamı taşıdığını belirtmişlerdir.⁸⁷ Fakat Şerif Hüseyin'in bu tavrı, yabancı nüfuzunun bertaraf edilmesi amacını taşımamaktaydı. Zira o ilerleyen süreçte, bölgenin bazı kısımlarında İngiliz ve Fransız nüfuzunu belirli şartlar altında kabul etmiştir.⁸⁸

Paris Arap Kongresi, milliyetçi Arapların kendi içlerinde teoride de olsa bir birlik sağlamalarına katkı sağlaması bakımından önemlidir. Kongre sonrasında Osmanlı Devleti'nin söz verdiği ıslahatları yapmaması ise, milliyetçi Arapların propaganda amacıyla sürekli kullanacağı bir bahaneye dönüşmüştür.

I. Dünya Savaşı'nın başlaması ve Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesinin ardından, milliyetçi Araplar ve özellikle Şerif Hüseyin, savaş ortamının karmaşasından faydalanma fırsatı elde edecekleri zamanı bekleyerek hazırlık yapmışlardır.⁸⁹ Osmanlı savaşa girdikten sonra, Cemal Paşa Aralık 1914'te Dördüncü Ordu Kumandanlığı'na atanarak Suriye'ye gitmiştir.⁹⁰ Cemal Paşa, Şerif Hüseyin'den oğullarından birini yardımcı kuvvetlerle birlikte Kanal Seferi'ne katılmak üzere Hicaz valisi Vehip Bey'le göndermesini talep etmiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti, Rusya, İngiltere ve Fransa'ya karşı cihad ilan etmiş⁹¹ ve bunun mukaddes bölgelere duyurularak Hicaz'dan asker gönderilmesini istemiştir.⁹² Şerif Hüseyin bu isteği şu şekilde cevaplamıştır:

“Cihad ilan edilmesi ve asker gönderilebilmesi için, öncelikle Arapların istedikleri hakları elde edecekleri konusunda ikna edilmeleri gerekir. Bunun

⁸⁶ Emir Şekip Arslan, **Bir Arap Aydınının Gözüyle Osmanlı Tarihi ve I. Dünya Savaşı Anıları**, İstanbul, 2005, s. 65.

⁸⁷ Bilgenoğlu, s. 182.

⁸⁸ Ernest Dawn, **Osmanlıcılıktan Arapçılığa**, İstanbul, 1998, s. 53.

⁸⁹ Kürkcüoğlu, s. 67.

⁹⁰ Hasan Kayalı, **Jön Türkler ve Araplar Osmanlı İmparatorluğu'nda Osmanlılık Erken Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık (1908-1918)**, İstanbul, 1998, s. 213; Cemal Paşa, **Hatıralar**, 8. Basım, İstanbul, 2016, s. 173.

⁹¹ Antonius, s. 141.

⁹² Bilgenoğlu, s. 203.

için öncelikle siyasi suçlular hakkında genel af çıkarılmalı ve Suriye ile Irak'ta adem-i merkezîyet yönetimi ilan edilmelidir. Mekke'deki şeriflik yönetiminin, Sultan Selim zamanından beri kabul edilip miras yoluyla aktarılan hakları yeniden tanınmalı ve şerifliğin babadan oğula geçeceği benimsenmelidir.

Bunlar yapıldığı takdirde Arap milleti üzerine düşeni sadakatle yerine getirecek, Suriye'de bulunan Emir Faysal'ın yanına yeni askerler gönderilecektir. Ayrıca Emir Hüseyin, Hicaz'ın doğusundaki her türlü düşman hareketine son verdikten sonra, oğullarından bir tanesini Irak cephesine gönderecektir. Bu arada devletin İbn Reşid'i cihada katılması için teşvik etmesi lazımdır.

Bu şartlar yerine getirilmediği takdirde, daha önce girilmemesi ve ilan edilmemesi için tavsiyede bulundukları bir savaşa Arapların katılması beklenmemelidir. Bu durumda Arapların tek yapacağı, devletin galip gelmesi için dua etmek olacaktır.”⁹³

Bu cevap üzerine Cemal Paşa, Şerif Hüseyin'i o sırada Suriye'de yanında bulunan oğlu Emir Faysal'ı bir daha görememekle tehdit etmiş, Şerif Hüseyin de bunun üzerine oğlunun Mekke'ye dönmesine karşılık yardımcı kuvvet göndereceğine söz vermiştir. Akabinde oğlu Emir Ali'yi Hicaz Sefer Kuvvetleri'yle Mekke'den Medine'ye göndermiş, ancak Şerif Hüseyin'in emri gereği Emir Ali, Medine'den ileri gitmeyerek Kanal Seferi'ne katılmamıştır.⁹⁴

2.2.2. İngilizlerin Şerif Hüseyin'le Temasa Geçmesi ve İsyana Desteği

I. Dünya Savaşı'nın başlamasından itibaren isyan hazırlıklarına fiili olarak başlayan Şerif Hüseyin, isyanını destekleyecek ve başarıya ulaştıracak güç olarak İngiltere'yi görmekteydi. Bu nedenle Şerif Hüseyin, İngiltere ile temasa geçerek isyan konusundaki düşüncelerini almak istedi. Şerif Hüseyin'in isyan faaliyetlerinde oğlu Abdullah'ın önemli rolü vardı. Zira Abdullah, babasından daha önce askeri bir isyanın gerekli olduğuna inanmaya başlamıştı.⁹⁵ Emir Abdullah 1914'te Kahire'de bulunan

⁹³ Abdullah, s. 99-100; el-Hamid, s. 242-243; Refet eş-Şeyh, *Târihu'l Arab el-Muâsir*, 1996, s. 29.

⁹⁴ Paşa, s. 180; Dawn, s. 34; er-Reyhani, s. 64.

⁹⁵ Dawn, s. 79.

İngiltere'nin Mısır Yüksek Komiseri Lord Kitchener'la görüşmüş,⁹⁶ bu görüşmede Doğu işlerinden sorumlu İngiliz diplomat Ronald Storrs da yer almıştı.⁹⁷ Görüşme sırasında Abdullah, Kitchener'a bağımsızlık planlarından bahsetmiş ve İngiltere'den destek alıp alamayacaklarını öğrenmek istemişti. Ancak Ronald Storrs, Şerif Hüseyin'in elinde bulunan silahların yeterli olacağını söyleyerek Emir Abdullah'ı geçiştirmiştir.⁹⁸

Nisan 1914'te Abdullah, Kahire'de Storrs'la tekrar bir araya gelmiş ve Storrs'a İngiliz hükümetinden kesin bir yanıt beklediklerini söylemiştir. Bu görüşmeden sonra Kitchener, Şerif Hüseyin'in ciddiyetini ve onunla işbirliği yapmanın önemini anlamıştı. İngiltere'nin Şerif Hüseyin'le ilk etapta açıktan iletişime geçmemesinin nedeni, Osmanlı Devleti ile ilişkilerinin devam ediyor olması ve bu tür bir iletişim nedeniyle tepki çekmek istememesiydi.⁹⁹ Diğer yandan İngiltere, Şerif Hüseyin'in Arapları ne düzeyde temsil ettiğinden emin değildi.¹⁰⁰

Aynı şekilde Temmuz 1914'te, bu sefer Lord Kitchener tarafından Emir Abdullah'la iletişim kurulmuş, bu ise Şerif Hüseyin nezdinde İngiltere açısından olumlu bir etki oluşturmuştur. İlerleyen süreçte 1914 yılının sonunda Sir Arthur Henry McMahon Mısır Yüksek Komiserliği'ne atanmıştır. Bu sıralarda Osmanlı-İngiltere ilişkileri kopma noktasına gelmiş bulunmaktaydı.¹⁰¹ Henry McMahon'ın Mısır Yüksek Komiserliği'ne getirilmesiyle birlikte İngiltere ve Şerif Hüseyin arasında sıkı bir pazarlığa girilmiş, isyanda İngiltere'nin ne kadar destekte bulunacağı, isyan sonrasında kurulacak Arap devletinin sınırlarının neresi olacağı gibi konular iki taraf arasında tartışılmıştır.¹⁰² Yine bu görüşmeler esnasında Şerif Hüseyin ve Cemal Paşa arasında da yazışmalar devam etmekte, Şerif Hüseyin İkinci Kanal Seferi'ne asker göndereceğine dair Cemal Paşa'ya

⁹⁶ Dawn, s. 19.

⁹⁷ Kayalı, s. 191; Kürkçüoğlu, s. 75; Antonius, s. 127.

⁹⁸ Kürkçüoğlu, s. 76; Abdullah, s. 63; Antonius, s. 128.

⁹⁹ Zeine, s. 100; Dawn, s. 26.

¹⁰⁰ Kürkçüoğlu, s. 76.

¹⁰¹ Kürkçüoğlu, s. 63.

¹⁰² Kayalı, s. 214; Antonius, s. 164; Hourani, s. 372; Kirk, s. 126.

güvence vermekteydi.¹⁰³ 1915 yılının ikinci yarısında başlayan ve tarihe Şerif Hüseyin-McMahon Yazışmaları olarak geçen bu iletişim süreci, ilerleyen bölümlerde detaylı olarak ele alınacaktır.¹⁰⁴

Bu bağlamda, 16 Mayıs 1916 tarihinde İngiltere, Fransa ve Rusya arasında imzalanan Sykes-Picot Anlaşması,¹⁰⁵ bölgenin geleceği açısından büyük güçlerin nasıl bir plan tasarladığını ortaya koymaktadır.¹⁰⁶ Osmanlı Devleti'nin paylaşılmasını öngören bu anlaşmaya göre Rusya; Musul ve Ürdün'ü kapsayan bağımsız bir Arap devleti kurulmasını kabul etmekteydi. Yine Rusya Adana, Antakya, Lazkiye, Suriye kıyıları ve Lübnan'da Fransa'nın; Musul dışındaki Irak bölgesinde İngiltere'nin istediği gibi bir idare şekli kurmasını kabul ediyordu. Karşılığında ise Rusya, Erzurum, Van, Bitlis ile Muş ve Siirt arasında kalan bölgeyi ve Trabzon'un batısında sonradan tespit edilecek bir noktaya kadar olan alanı alacaktı. Kayseri, Aladağ, Akdağ, Yıldızdağ, Zara, Eğin ve Harput arasında kalan bölge de, sınırları sonradan tespit edilmek üzere Fransa'ya veriliyordu. Filistin'de ise Şerif Hüseyin ve müttefik devletler tarafından kararlaştırılacak uluslararası bir yönetim kurulacaktı.¹⁰⁷

Şerif Hüseyin, Sykes-Picot Anlaşması'nın ayrıntılarını bilmemekteydi.¹⁰⁸ Bu nedenle, İngiltere ile arasında büyük bir sorun teşkil eden Suriye konusunda ileride kuracağı Arap devleti topraklarına burayı katabileceğini düşünse de, aslında İngiltere bu toprakları Fransa'ya vereceğini vaat etmişti. Diğer yandan ise İngiltere, Şerif Hüseyin'in Suriye'de bir Fransız yönetimini kabul etmeyeceğini biliyor, Fransa'nın bu topraklarda hoş karşılanmayı ummaması gerektiğini düşünüyordu. Tüm bu nedenlerden dolayı Henry McMahon, Sykes-Picot Anlaşması'nın içeriğinden Arapların haberdar

¹⁰³ Paşa, s. 268; 272.

¹⁰⁴ Dawn, s. 38.

¹⁰⁵ Anlaşmanın tam metni için Bkz: Antonius, s. 428-430; Ayrıca Bkz: Hurewitz, s. 18-22.

¹⁰⁶ Kürkcüoğlu, s. 101; Hülagü, s. 107; er-Reyhani, s. 68.

¹⁰⁷ Kürkcüoğlu, s. 102-103.

¹⁰⁸ Antonius, s. 249.

edilmemesini istemiştir.¹⁰⁹ Anlaşmanın içeriğini tüm dünya ve Şerif Hüseyin, Rus Bolşeviklerinin müttefik gizli anlaşmalarını açıklamaları sonrasında öğrenmiştir.¹¹⁰

2.2.3. İsyân ve Haşimi Krallığı'nın Kurulması

1908'den 1914'e kadarki sürede Şerif Hüseyin, Mekke Emirliği'ni güçlendirme ve topraklarını genişletme siyaseti izlemiştir.¹¹¹ 1916 yılına gelindiğinde, isyan için hazırlıklar tamamlanmış ve artık hareketin başlamasına ramak kalmıştı. Şerif Hüseyin'in oğlu Emir Ali, Osmanlı Devleti'nin asker desteği karşılığında kendilerine silah ve para vereceğini, bu silah ve paraya el koyabileceklerini düşünüyordu. Bununla beraber isyanın, hem sıcak mevsim olması hem de Osmanlı birliklerinin bu tarihe kadar zayıflamış olacağından dolayı, yazın başlaması gerektiğine inanıyordu.¹¹² Şerif Hüseyin'in McMahon'a yazdığı 18 Nisan 1916 tarihli bir mektupta ise, "gasıp" olarak bahsettiği Türklerin Hicaz'ı son derece önemli gördüklerini, isyan ettiklerini duyunca bütün enerjilerini kendilerine yönelteceklerini ve onlara en kötü düşmanları gibi muamele edeceklerini söylemiştir. Bu yüzden Türklere zorluk çıkarmak için Suriye-Hicaz demiryolunu tahrip etmek amacıyla bütün hazırlıklarını yaptıklarını, Türkleri kendileri açısından savaşa daha uygun olan sıcak bölgelere çekerek, silah dışındaki tüm üstünlüklerini ellerinden almayı hedeflediklerini aktarmaktadır.¹¹³

İsyân için İngiltere'den gerekli yardımların alınması¹¹⁴ ve son hazırlıkların da tamamlanmasının ardından, Haziran ayından itibaren Şerif Hüseyin ve oğullarının kontrolündeki kuvvetler Osmanlı birliklerine saldırmış ve demiryolu hatlarına zarar vermeye başlamıştı. İsyân 10 Haziran 1916 tarihinde başlamış,¹¹⁵ Şerif Hüseyin 27

¹⁰⁹ Schneer, s. 103.

¹¹⁰ Schneer, s. 254; Michael Field, **Inside the Arab World**, Massachusetts, 1995, s. 29.

¹¹¹ Dawn, s. 30.

¹¹² Kürkçüoğlu, s. 107.

¹¹³ Kürkçüoğlu, s. 108.

¹¹⁴ Zeine, s. 104.

¹¹⁵ Dawn, s. 46; Ghawanmeh, s. 52; Dağar, s. 171; T. E. Lawrence, **Bilgeliliğin Yedi Sütunu**, İstanbul, 2015, s. 12.

Haziran 1916 tarihinde ise, İngiltere'nin kontrolünde hazırlanan¹¹⁶ resmi İsyân Beyannamesi'ni ilan ederek,¹¹⁷ Osmanlı Devleti'ne karşı isyan bayrağını çekmiştir. İsyân Beyannamesi'nin tam metni şu şekildedir:

“Bismillâhirrahmânirrahîm

“Rabbimiz! Kavmimizle bizim aramızda hak ile hüküm ver. Sen, hüküm verenlerin en hayırlısıdır.” (Araf Suresi, 7/89)

Tarihe vakıf olanlar pekala bilirler ki, İslâm birliğinin tarsin ve takviyesi için İslâm ümera ve hükkamından ‘Devlet-i Âliyye-i Osmâniyye’ye ilk olarak biat edenler, Mekke-i Mükerrreme emirleridir.

Salâtın-i Âl-i Osman (tâbe serâhum ve ceala dâru’l huldi mesvâhum) hazerâtının ‘Kitabullah’ ve ‘Sünnet-i Resulullah’ı icra ve tenfiz-i ahkâmı hususundaki temessükleri ve bu uğurda ifna-yı vücud etmeleri dolayısıyla mezkur ‘Arap Ümerası’ tâbiyetinde devam eylediler. Hatta 1327 (1909) senesinde ben bizzat Araplardan müteşekkil bir kuvvetle Arapların üzerine hareket ederek Devlet-i Osmaniyye’nin şeref ve haysiyetini muhafaza için ‘Ebhâ’nın muhasarasını kaldırmaya çalıştım ve ertesi sene aynı maksatla oğullarımdan birisinin kumandasında o hareketi icra eyledim ve cümlece malum olan büyük gayeden ayrılmadım.

‘İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin zuhuruyla devlet işlerini eline alması ve esas itibarıyla kötü idaresi dahilî ve haricî birçok karışıklıkların ortaya çıkmasına ve herkesin bildiği üzere, birçok muharebelere sebebiyet vermiş, azamet ve şevket-i devleti haleldar eylemiş, bilhassa son harbe gereksiz atılmakla devleti gayet tehlikeli bir vaziyete sürüklemiştir ki, izahtan müstağnidir.

Aynı zamanda bütün ehl-i İslâm’ın Devlet-i İslamiyye hakkında fütur getirmelerini, ye’s ve kedere düşmelerini görmeyi arzu etmiyoruz. Memleketin bakiyesinde kalan müslim ve gayrimüslim ahâlinin bir kısmı salb ve idam ve bir kısmı memleketten sürülerek, kovularak Osmanlı mevcudiyetinin birliği bozulmuş ve bu suretle ahali malından, canından mahrum bırakılmıştır. Bu son muharebe sebebiyle ‘Arazi-yi Mukaddese’ ahâlisinin çektikleri müzayaka o kadar büyüktür ki, orta halli olanlar evlerinin kapı ve pencerelerini ve bütün ev eşyasını sattıktan sonra nihayet damındaki tahtalarını da satmaya mecbur olmuşlardır.

¹¹⁶ Kürkcüoğlu, s. 114.

¹¹⁷ Kayalı, s. 221; Kürkcüoğlu, s. 115; Paşa, s. 298; er-Reyhani, s. 60.

İttihatçılar bu kadarla da iktifa etmeyerek Saltanat-ı Seniyye-i Osmaniyye ile bütün Müslümanların arasında yegane bağ olan 'Kitabullah' ve 'Sünnet-i Seniyye'yi ihlale cüret eylemişler ve 'Saltanat-ı Seniyye' payitahtında Sadrazam, Şeyhülislam ve bütün vezirler ve âyânın gözü önünde yayınlanan 'İctihad' gazetesi, Siyer-i Nebeviyye'yi şen'i tabirlerle tahkirden çekinmediği gibi, itiraza uğramadığından cüret alarak 'Âyât-ı Kur'aniyye'yi ilgadan dahi çekinmemiş, 'Erkeğe kadının payının iki misli miras vardır'(Nisa Suresi, 4/11) nass-ı celilesini istihfaf ederek, mirasta eşitliği terviç eylemiştir.

Bunlara ilave olarak İslamiyet'in beş esasından birini yıkmaya kalkışmışlardır. Şöyle ki: 'Mekke-i Mükerrreme', 'Medine-i Münevvere' ve 'Şam'da bulunan Müslüman askerlerinin Ramazan'da oruç tutmamalarını emrederek bu babdaki: 'Sizden her kim hasta yahut yolcu olursa (tutamadığı günler kadar) diğer günlerde kaza eder.'(Bakara Suresi, 2/184) sarih ayetini ve buna benzer birçok İslami esasları yıkmak ve münker olan şeyleri iltizam etmekten çekinmemişlerdir.

Şevketlü Sultanu'l Muazzam Hazretleri'nin bütün haklarını gasp ile mabeyn-i hümayunlarına bir baş katip veya baş mabeynci seçmek ve tayin etmek hakkında 'Zat-ı Şahane'lerini menettikleri gibi, bütün Müslümanların işlerine bakmak hakkından dahi mahrum ederek 'Hilafet'in şartlarından iskat eylemişlerdir ki; bütün Müslümanlar bu şenaatten muğberdirler. Bu, şeriata aykırı işler karşısında şimdiye kadar hüsnü teviller, tecahüllerle görünmemiz, sırf Âlem-i İslam içine ihtilaf ve tefrika tohumları ekmek maksadıyla idi.

Devlet-i Âliye-i Osmaniye'nin idaresi Enver ve Cemal Paşalarla Talat Bey'in ellerinde bulundukları hakkındaki sır meydana çıktı. İstediklerini yaparlar, dilediklerini yaptırırlar. Buna açık delil 'Mekke Mahkeme-i Şer'iyyesi Kadısı'na gelen bir emirde kadı huzurunda şهادetlerini dinlemek ve hakim huzurunda yazılmayan tezkiyenamelerin kabul edilmemesini ifade etmektedir ki, Kur'an-ı Kerim'de açıkça beyan olunduğu üzere Müslümanlar arasındaki tezkiye bahsi keenlemyekün ad ve itibar edilmiştir.

Bunların hepsinden başka diğer taraftan büyük İslam alimleri tarafından Arap'ın büyüklerinden Emir Ömer el-Cezâirî, Emir Raif el-Şehâbî, Şefik Bey el-Müeyyed, Şükrü Bey el-Aselî, Abdülvehhab ve Teyfik Bey el-Besat, Abdülhamit Zehravî Abdülgani el-Arîsî gibi kimselerin bir anda salp ve idamı icra ediliyor, en ziyade katı kalbe malik olanlarca bile icra ve tatbiki güç görünen bu fiilleri icrada bir nevi mazeret bulsam bile habasetten, gûnahtan ârî ve berî olan bilumum aileleri fertlerinin kadın ve erkeğinden en küçük çocuklarına varıncaya kadar yurtlarından, memleketlerinden

ihracı ve sürgünü ile başlarına gelen felaket üzerine daha büyük bir musibet ilavesinde ne mana verilir?

Aile reislerinin her ne sebeple olursa olsun idamları cezası o haneleri cezalandırmaya kâfi iken ikinci bir ceza şekline mana bulunmadığı aşıkardır. ‘Hiçbir suçlu başkasının suçunu yüklenmez.’ (Enam Suresi, 6/164) ayet-i celîlesi kat’î bir delildir. Bu ikinci cinayeti de bir siyasi sebebe atfederek makul görsek dahi reislerini kaybeden ailelerin mal ve mülklerinin müsaderesine ne demek icap eder! Bu ef’al ve harekâta sükut etsek bile meşhur mücahit ‘Emir Abdülkadir el-Cezâyirî’ kerimesinin tahkir ve tezliline ne mana ve ne sebep bulunabilir?!

İttihatçıların harekât ve fiillerinden bazılarını zikir ve tâdâd ettik. Bunları insanlık alemine ve bütün ehl-i imana arz ediyoruz. Bu hususta icap eden hükmü versinler. Bunların İslamiyet hakkındaki itikatlarının ne derecede bulunduğunu anlamak için aşağıdaki vakayı arz ediyoruz: Mekke halkının istiklal talebiyle ayaklandığı sırada askerlerinin ‘Kale-i Ciyad’dan Müslümanların kiblesi ve Müminlerin Kâbe’si olan ‘Beytullah’a attıkları toplardan çıkan iki mermiden birisini ‘Hacerü’l Esved’ üstüne bir buçuk arşın, diğerini de bundan üç buçuk arşın mesafeye isabet ettirmişlerdir. Aynı sebeple ‘Süt-re-i Şerif’ de ateş aldığından bütün halk ‘Kâbe-i Muazzama’ kapısını açarak ve üstüne çıkarak yangını söndürmek mecburiyetinde kalmışlardır.

Halbuki onların askerleri bunlarla iktifa etmeyip muttasıl ‘Makam-ı İbrahim’ ve ‘Mescid-i Şerif’i hedef ittihaz etmekten çekinmemişler ve her gün üç-dört kişinin katline sebep olmuşlardır ki, bütün halk günlerce mescide yanaşmaktan mahrum olmuşlardır. Mescid ve Kâbe’ye hüürmet ve tazim yerine istihfafla mukabele eden bu gibi adamların neye müstehak olduklarını bütün Şark ve Garp Müslümanların reyine bırakıyoruz. Fakat İslam dini ve kavmimizin mukadderatını İttihatçıların elinde oyuncak olarak bırakamayız. Cenab-ı Hak milletimize teyakkuz ve intihab ihsan buyurdu ve binnetice milletimiz kendi çalışmasıyla istiklalini temin eylemiş ve musallat olan İttihat memurları ile kuvvetlerinden memleketi temizledikten sonra hiçbir harici kuvvetin tesirine istinat etmeyerek tam ve mutlak bir istiklal ile müstakil olmuşlardır.

İttihat ve Terakki mütegalibelerinin zulmüyle âh u enîn içinde kalan memleketlerden ayrılarak nusrat-ı din-i İslam ve i’lâ-yı kelimetullah hedefi dahilinde ileri doğru harekete başladık. İslam şeriatına mülayim ve muvafık her türlü fen ve ilimler iktibas olunacak ve medeniyet yolunda azm ü cezm ile yürünecektir. Rica ve ümit ederiz ki, bütün İslam âlemi kardeşlerimiz vacibi ifa için, vaki olan şu hareketimizi kardeşlik takviyesi ile takviye

buyurarak bize iştirak ederler ve gerekli gördüğümüz şu vazifenin eda ve ifasına yardım eylerler.

Ellerimizi Cenab-ı Rabbü'l erbaba kaldırarak Tevfik ve hidayetle bilumum ehl-i İslam için hayırlı olmamızı 'Resulü melikü'l vehbab' hürmetine istirham eyleriz. Vehüve hasbuna ve ni'me'n nasîr.

Fî 25 Şaban 1334 (27 Haziran 1916)

Emir ve Şerif-i Mekke-i Mükerrreme

Hüseyin bin Ali''¹¹⁸

İsyân Beyannamesi'nde açıkladığı sebeplere ek olarak Şerif Hüseyin, kendi destekçilerinde dahi birinci beyanname sebebiyle yanlış telkinler oluştuğunu görmüş ve 9 Eylül 1916 tarihinde Müslümanlara hitaben bir manifesto yayınlayarak¹¹⁹ yanına destekçi çekmeye çalışmıştır. Söz konusu manifestoda şu ifadeler yer almıştır:

"Bismillâhirrahmânirrahîm

'Fein tevellev fekülû 'şhedû biennâ müslimûn.'

*'Eğer onlar yine yüz çevirirlerse, deyin ki: 'Şahit olun, biz Müslümanlarız.''
(Âl-i İmran Suresi, 3/64)*

Birinci beyannamede izah edilen sebeplere istinaden kıyam eden Hicazlıların gayet ve fikirlerinde, bazılarınca tereddüt hâsıl olabilmesi ihtimalini def için seçkin kimseler ve bilhassa Müslümanlara karşı bu ikinci beyannameyi de neşr ve ilana lüzum gördük. Daha açık ve pek yeni delil ve maddeler göstererek maksadımızı tamamıyla açıklıyoruz. Şöyle ki:

Gerek Müslümanların bilcümle mütefekkirleri, gerek Osmanlı tebaasının görüş sahibi olanları ve gerekse bütün dünyanın izan ve anlayış sahipleri Osmanlı Devleti'nin Umumi Harp'e girmiş olmasına aşağıdaki sebeplerden dolayı razı değillerdir:

Birinci sebep dâhilidir; o da Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye'nin 'Trablusgarp' ve 'Balkan' muharebelerinden pek yakın zamanda çıktığı için askerî ve malî kuvvetlerine büyük bir ziyan arız olmuş ve istinadının merkezi olan millet, hayliden hayliye zaafa uğramıştır. Esasen Osmanlı milleti askerlerinin memleketine avdet ve çoluk çocuklarının iâşesi için

¹¹⁸ Naci Kaşif Kıcıman, **Medine Müdafaası Hicaz Bizden Nasıl Ayrıldı?**, İstanbul, 1994, s. 46-50; Dağır, s. 174-177.

¹¹⁹ Kıcıman, s. 61.

çalışmaya başlar başlamaz birbiri arkasından tekrar silah altına çağırılması bu millet için daimi bir felaket olmuştur. Umumi harp ise, diğer harplere kıyas kabul etmeyecek derecede korkunç ve tahripkâr olduğundan, zayıf bir millet üzerine masraf yükleyerek böyle mühlik bir harbe Osmanlı Devleti'ni sevk etmek akıl işi değildi.

İkinci sebep haricîdir. O da İttihat Hükümeti'nin harp eden taraflardan seçtiği cihete aittir. Osmanlı Devleti bir İslâm Devleti'dir. Harita-i âlemde işgal ettiği mevkii mühim ve geniş ve sahilleri pek çoktur. Bunun için öteden beri "Âl-i Osman-ı Selâtin-i İzâm"ın meslekleri veçhile tebaanın büyük bir kısmı Müslüman ve denizlere hâkim olan devletlere meyletmesi, siyasete daha muvafık idi. İttihat Hükümeti memleketi dar, hayal ve tamamı çok olan tarafla harbe girince Müslümanların ileri görüşlülere, beklenen kötü neticeleri görerek İttihatçılık hareketinden yüz çevirdiler.

Hatta harp hakkındaki fikrim telgrafla sorulduğu zaman, tarafımdan izah olunarak icabı yerine getirilmiştir ki, cevaben çektiğim o telgraf, devlete karşı iyi niyet ve sadaketime ve İslâm'ın şeref ve haysiyetini korumak hususundaki maksadına açık bir delildir.

İşte bizim vaktiyle de dediğimiz üzere, korktuklarımız ortaya çıkmaya başlamıştır. Bugün Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki hudutları aşağı yukarı İstanbul surlarıdır.

Rus ordularının öncüleri Sivas ve Musul vilâyetlerinde Osmanlı halkını çiğnemeye başlamıştır. İngilizler de Basra vilâyeti ile Bağdat vilâyetinin bir kısmını işgal ettikleri gibi, el-Ariş Çölü'nde binlerce Osmanlı esirini sürüp götürüyorlar. Şüphe yok ki; bu durumu tetkik ve devam etmekte bulunan harbin neticelerini düşünenler, şu iki neticeyi görürler ki:

Birisi; harita-yı âlemden silinip mahvolmak, diğeri, bu mahvolmadan kurtulmanın çarelerini bulmak. Bu babdaki araştırma, münakaşa ve düşünceleri ve icap eden cevabı vermek hususunu bütün İslam âlemine terk ederiz.

Tehlikeler vatani kuşatmadan evvel vaki olan ayaklanmamız meşru ve gerekliydi. Mütegalibeler elinde oyuncak olan Osmanlı Devleti'ne bağlı kaldığımız takdirde devlete faydalı olacağımız muhakkak olsa, yerimizden kımıldamaz ve her türlü meşakkate tahammül ederek sabreylerdik. Fakat kat'iyen fayda muhtemel değildir.

Çünkü bizleri yürütmek istedikleri yoldan gitsek, diğer milletlerin uğradığı izmihlale bizim de düşeceğimiz katidir. Esasen bu devletin mahvına ve Anadolu ahalisinin perişanlığına münhasıran sebep olan "İttihat ve Terakki Mütegalibesi"dir. Onlar da Enver, Cemal, Talat ve hempalarıdır.

Osmanlı Devleti'nin esas siyaset yolu büyük Osmanlı ricalinin tesis ettikleri siyaset yoludur ki, İngiltere ve Fransa hükümetleri ile daimi bir dostluktan ibarettir. Tarihten sabit olduğu üzere, devletimize büyük faydalar temin eden bu siyasetten ayrılmaya yegâne sebep, İttihat ve Terakki'nin ileri gelenleridir.

Evet, biz bu İttihat ve Terakki reislerine karşı kıyam ettik ve buğz u adavet izhar eyledik. Bu düşmanlığımız yalnız Enver, Cemal, Talat ve hempalarına karşıdır. Bizim bu düşmanlığımıza her Müslüman iştirak eder, hatta Hanedan-ı Saltanat dahi kalben bizimle beraberdir. Bu babda delil, şehit Veliahd-ı Saltanat Yusuf İzzettin Efendi hakkındaki zalimane tecavüzdür.

Devlet bu mütegalibenin yanlış maksatlarına ve kötü niyetlerine kurban oluyor. Biz bunlardan Allah'a sığınırız. İttihatçıların bizim için intibah ve gayret gerektiren diğer bir hareketini daha Müslümanların nazarlarına arz ediyoruz:

Şam'da mutlak bir surette hâkim olan Cemal Paşa orada bir kulüp teşkil ederek bu kulüpte kendisi ve maiyetindeki askerlere verilen ziyafette Müslüman kadınlar sâkilik etmiş ve nutuklar irat ve teati olunmuştur. Bir kere düşünelim ki, Kur'an-ı Kerim'de, Nûr Suresi'nde kadınlara dair mevcut olan kati ilahî naslara nazaran Cemal Paşa'nın şu hareketi, pek açık bir surette delalet etmez mi ki, bu mütegalibenin İslâm Şeriatı ve Arap adetlerine kat'iyen hürmetleri yoktur.

İşte yukarıda bu mütegalibenin ahvalini teşrih ile Osmanlı beldeleri ve İslâm memleketlerinde mevcut Müslümanların heyet-i umumiyesine vaaz ve nasihat eder ve bu bâğî zümrenin maksatları için o ilahi emir ve yasakları tebdil ve tahkir etmelerine yardım etmemeyi rica eyleriz. Allah'a asi olana itaat olunamaz. Bunların harekâtını her kim eliyle, diliyle ve kalbiyle değiştirmeye muktedir ise yapmalıdır. Bunların harekâtını tasvip edenler varsa, onların da delillerini dinlemeye hazırız.

Vesselâmu alâ menittebe'a'l hüda''¹²⁰

Şerif Hüseyin'in İsyân Beyannamesi'nde öne çıkan noktalar şunlardır:

- *İttihat ve Terakki'ye dini sebeplerle yönelttiği suçlamalar.*
- *Şerif Hüseyin, İttihat ve Terakki yönetiminin Osmanlı'yı felakete sürüklediğini düşünmekte, bu bağlamda İttihat ve Terakki yönetimiyle saltanat arasında ayırım yapmaktaydı. İttihat ve Terakki içerisinde asıl*

¹²⁰ İkinci İsyân Beyannamesi'nin Arapçası ve Türkçe tercümesi Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunmaktadır. Bkz: BOA, HR. SYS. 2316/12 (1); Kıcıman, s. 62-65.

sorumlu olarak ise Enver ve Cemal Paşalar ve Talat Bey'i görmekteydi.¹²¹

- Aliyye-i Divan-ı Harb-i Örfi'de yargılanan Araplara yönelik yapılan idamlar. Şerif Hüseyin bu idamları bahane olarak kullanmıştır, zira söz konusu idamlar Şerif Hüseyin'in oğlu vasıtasıyla İngilizlerle iletişime geçtiği yıl olan 1914'ten sonra gerçekleşmiştir.¹²² Bu nedenle söz konusu idamlar, Şerif Hüseyin açısından destekleyici bir sebep olarak gösterilebilecek olsa da, isyanın temel sebebini teşkil edemez. Nitekim isyan hazırlıkları, idamların gerçekleştiği tarihten öncesinde başlamış bulunmaktaydı.¹²³
- Şerif Hüseyin, İttihat ve Terakki yönetiminin 'suçlarını' açıklayarak, mevcut Osmanlı yönetimine karşı çıkmanın tüm Müslümanların boynunun borcu olduğunu söylüyor ve kendisine destek vermeleri için Müslümanlara çağrı yapıyordu. Ancak bu iddialara gerekçe oluşturacak sebeplerin, isyan tarihinden birkaç yıl önce de bulunmasına rağmen Şerif Hüseyin'in I. Dünya Savaşı'nın ortasına, 1916'ya kadar beklemiş olması iddialarıyla çelişki arz etmektedir.¹²⁴

İsyanın başlamasının ardından Şerif Hüseyin, İngiltere'nin de desteğiyle askeri kazanımlar elde etmeye başlamıştır. Osmanlı karakollarını ele geçiren Şerif Hüseyin, üçüncü gün gerçekleşen Cidde kuşatması esnasında İngiliz donanmasının yardımıyla Cidde'yi ele geçirmiştir.¹²⁵ İngiltere, askeri yardımlarının yanında propaganda

¹²¹ Kürkcüoğlu, s. 119.

¹²² Paşa, s. 300. Cemal Paşa, hatıratında Şerif Hüseyin'in bahane olarak kullandığı idamlarla ilgili Suriye'deki Fransız konsolosluğundan elde edilen belgeleri paylaşmakta ve Şerif Hüseyin'in idamların haksız olduğu yönündeki iddiasına cevap vermektedir, Paşa, s. 301-322; Emir Şekip Arslan ise, Cemal Paşa'ya Suriye'de verilen sınırsız yetkilerin ve etrafındaki onu 'pohpohlayan' kişilerin sebebiyle zorbaca faaliyetlerin yapıldığını belirterek, idam ve sürgünlerden bir kısmının gerçekten de haksız olduğunu belirtir. Bkz: Emir Şekip Arslan, **Sürgünde Üç Ölüm**, İstanbul, 2004, s. 79-83; Köse, s. 399; Kemal H. Karpat, **Osmanlı'dan Günümüze Ortadoğu'da Millet, Milliyet, Milliyetçilik**, İstanbul, 2013, s. 254.

¹²³ Cemal Ayman, **Cemal Paşa'nın Casusu İdim**, İstanbul, 2011, s. 239; Kudüs'lü bir Arap olan İhsan Et-Tercüman, Şerif Hüseyin İsyanı'nın başlamasıyla ilgili hatıratında övgü dolu ifadeler kullanmakta, İttihat ve Terakki yönetimini ise 'Cengiz Hükümeti' olarak adlandırarak idamlar sebebiyle kendilerine öfke kusmaktadır. Bkz: İhsan et-Tercüman, **Çekirge Yılı**, İstanbul, 2012, s. 289.

¹²⁴ Nedim Bey, s. 192.

¹²⁵ Abdullah, s. 104.

faaliyetleriyle de Şerif Hüseyin'i desteklemiş ve bu amaç doğrultusunda isyandan yaklaşık bir ay sonra "Hicaz İçin El Kitabı"nı yayınlamıştır.¹²⁶

Yukarıda bahsi geçen Arap milliyetçi örgütlerine mensup kişiler, isyanın başlamasının ardından Şerif Hüseyin'e desteklerini açıklamışlardır. Bu kişilerin arasında başta İzzet Paşa el-Abid, Refik el-Azm ve Reşid Rıza olmak üzere birçok isim sayılabilir. Sürgündeki çok sayıda İttihat ve Terakki muhalifi de bu isyanı desteklemiştir.¹²⁷

Şerif Hüseyin'in destekçilerinden biri olan Aziz Ali el-Mısri, Eylül 1916'da Kahire'ye gelmiş ve oradan da Hicaz'a geçtiğinde Şerif Hüseyin tarafından Harp Bakanı görevine atanarak isyan ordularını yönetmiştir.¹²⁸ Yine Şerif Hüseyin'in askeri idarecilerinin arasında, Nuri Bey el-Said ve Cafer el-Askeri gibi Osmanlı ordularından ayrılmış subaylar bulunmaktadır.¹²⁹ İngilizlerin desteğiyle kurulan dört ordunun başına Şerif Hüseyin'in oğulları geçirilmiştir. Kuzey Ordusu Komutanlığı'na Emir Faysal, Güney Ordusu Komutanlığı'na Emir Ali, Doğu Ordusu Komutanlığı'na Emir Abdullah ve Orta Bölge Ordusu Komutanlığı'na Emir Zeyd atanmıştır. Ordulardaki subaylar Irak, Mısır, Suriye ve Filistinlilerden, erlerin büyük kısmı ise bedevi Araplardan müteşekkildir. Silahlar ise Şerif Hüseyin-McMahon pazarlığı uyarınca İngiltere tarafından tedarik edilmiştir.¹³⁰

2 Kasım 1916 tarihinde Şerif Hüseyin, Bakanlar Kurulu'nun teşkilini müteakip, kendisini Arap Ülkelerinin Kralı ilan etmiştir.¹³¹ Ardından Mekke uleması ve Hicaz

¹²⁶ Kürkcüoğlu, s. 120.

¹²⁷ Kayalı, s. 224; Reşid Rıza, hatıratında Şerif Hüseyin İsyanı'na desteğini açık bir şekilde ifade etmektedir. Ayrıca isyandan sonraki süreçte Mekke'yi ziyaret ettiğini ve Mina'da Şerif Hüseyin'in huzurunda bir konuşma yaptığını aktarmaktadır. Bkz: Reşid Rıza, **İttihad-ı Osmanî'den Arap İsyanına**, İstanbul, 2007, s. 323-328.

¹²⁸ Cafer El-Askeri, **İsyancı Arap Ordusunda Bir Harbiyeli**, İstanbul, 2008, s. 97; Ghawanmeh, s. 58. Hasan Kayalı'nın aktardığına göre Aziz Ali el-Mısri, başlangıçta Şerif Hüseyin'in tarafına geçse de, Medine'deki Osmanlı mevzilerine saldırma söz konusu olunca Şerif Hüseyin'i terk etmiştir. Bkz: Kayalı, s. 224.

¹²⁹ Kürkcüoğlu, s. 115.

¹³⁰ Ghawanmeh, s. 59; el-Hamid, s. 404; Kurşun, "Osmanlı Devleti İdaresinde Hicaz 1517-1919", s. 137.

¹³¹ Kayalı, s. 223; Alpay Kabacalı, **Arap Çöllerinde Türkler**, İstanbul, 1990, s. 62.

eşrafı 4 Kasım 1916'da Şerif Hüseyin'e biat etmiş¹³² ve böylece Şerif Hüseyin Hicaz Haşimi Kralı olmuştur. Bu durum müttefik devletlere bildirilmiş, İngiltere, Fransa ve İtalya Şerif Hüseyin'i Hicaz Kralı olarak tanıdıklarına dair haberlere gazetelerinde yer vermişlerdir.¹³³

Şerif Hüseyin, devletin bayrağı olarak beyaz, siyah, yeşil ve kırmızı renklerden oluşan bir bayrak seçmiş, ardından kendi adını taşıyan Haşimi Dinarı ve Haşimi Riyalı isimli sikke ve paralar bastırmıştır. İlk baskısı 15 Ağustos 1916'da yapılan Cenedu'l Kible gazetesinin çıkarılması emrini veren Şerif Hüseyin, Devlet Polis İdaresi, Acil Davalar Mahkemesi ve Temyiz Mahkemesi kurdurmuştur. Yine Haşimi Devleti için posta ve telgraf pulları bastırması ve eğitim kurumları ile Mekke Belediyesi'ni teşkil ettirmiştir. Krallığın rejimi demokrasi olarak benimsenmiş ve siyasi partiler oluşturulmuştur.¹³⁴

Büyük bir bağımsız Arap devleti kurmak amacıyla yola çıkan Şerif Hüseyin isyanı, Arap ve İslam dünyasından beklediği desteği görmemiştir.¹³⁵ Bilakis İslam dünyasının çoğunluğu bu isyana karşı çıkmıştır. İsyanın baş destekçisi olan İngiltere ise, isyanın kabul görmesi için propaganda faaliyetlerine girişmiş¹³⁶ ancak bu propaganda da istenen desteğin elde edilmesini sağlayamamıştır. Nihayetinde, Arap dünyasını Osmanlı Devleti'nden ayırarak bağımsız hale getirme hareketine, Arap dünyasının büyük çoğunluğu katılmamıştır.¹³⁷

İngiliz sömürgesi olan Hindistan'daki üst düzey subaylar, Şerif Hüseyin isyanını desteklemiş olmasına rağmen, Hindistanlı Müslümanlar kutsal beldelerin Hristiyanların eline geçeceği endişesiyle isyanı hoş karşılamamışlardır. Nitekim Hindistan'ın Batı Bengal eyaletinin başkentinde yaşayan Kalküta Müslümanları, Şerif Hüseyin isyanını destekler yöndeki haberler nedeniyle bir halk toplantısı yapmış ve Mekke Emiri'ni destekleyenlerin İslam düşmanı olduğu şeklinde bildiriler yayınlamışlardır. Bu nedenle

¹³² Abdullah, s. 123; Ghawanmeh, s. 63.

¹³³ er-Reyhani, s. 67.

¹³⁴ Ghawanmeh, s. 65-68.

¹³⁵ el-Hamid, s. 398; Köse, s. 398.

¹³⁶ Kürkçüoğlu, s. 135-136.

¹³⁷ Şerif Demir, “**Dünden Bugüne Türkiye'nin Suriye ve Ortadoğu Politikası**”, Turkish Studies, vol: 6, no: 3, Yaz 2011, s. 694; Zeine, s. 45.

İngilizler Hindistan’da Şerif Hüseyin isyanı konusunda tartışmayı ve yazı yazmayı yasaklamıştır. Bunlara ek olarak İngiltere, propaganda faaliyetlerinde daha da ileri giderek Türklerin Kabe’yi bombaladığını iddia etmiş ve bu sayede Müslümanların Osmanlı Devleti’ne karşı cephe almasını sağlamaya çalışmıştır.¹³⁸

Şerif Hüseyin isyanının, içerisinde ne denli tezatlar taşıdığını anlamak için şu anekdotlar oldukça önemlidir: Vahhabi düşüncesinde bir Arap lider isyan sırasında bir gün Kral Abdullah’a İngiliz Lawrence’la ilgili şu soruyu yöneltmiştir: “Almanlar Türkleri etki altına aldı diye Türklerle savaşıyorsunuz. Peki ya bu adam kim oluyor? Almanlar Türklerin dostuysa, bunlar da sizin dostunuz, o halde ne diye savaşıyorsunuz?” Yine başka bir Arap Lawrence’ı kastederek, “Şu kızıl suret de kim oluyor ve ne maksatla buraya geldi?” demiştir.¹³⁹ Bu tepki, o dönem Arap kabilelerin Lawrence özelinde İngilizlerden ne kadar rahatsız olduğunu gözler önüne sermektedir.

Şerif Hüseyin’in isyan etmesinin ardından, Osmanlı yönetimi tarafından Mekke Emirliği’nden azledilmiş, yerine 1 Temmuz 1916 tarihinde eski Mekke Emiri Şerif Abdumuttalip’in oğlu olan ve Ayan Meclisi üyeliği ve Evkaf Nazırlığı yapmış bulunan Şerif Ali Haydar atanmıştır.¹⁴⁰

Şerif Hüseyin 1922 yılında İngiltere’nin kendisine verdiği sözleri tutmadığını ve Arapları aldattığını söylemiştir. 1924 yılında ise Kıbrıs’a sürgün edilen Şerif Hüseyin, İngiltere’nin kendisine karşı değişen tutumuna şu şekilde tepki göstermiştir: “...İngiliz Hükümeti bana dostu değil düşmanı gibi davranıyor, bunu hak edecek ne yaptım?”¹⁴¹

2.2.4. Haşimi Krallığı’nın İbn Suud Tarafından Sonlandırılması

Şerif Hüseyin isyanı sırasında Arap Yarımadası’nda dört emirlik bulunmaktaydı. Bu emirlikler Necid’de Suudi, Necid’in kuzeyinde İbn Reşid, Asir’de İdrisi ve Yemen’de İmam Yahya emirlikleriydi.¹⁴² Şerif Hüseyin, isyan sırasında Yemen hakimi İmam

¹³⁸ Kürkçüoğlu, s. 136.

¹³⁹ Abdullah, 132.

¹⁴⁰ Kayalı, s. 222; Kürkçüoğlu, s. 144; Hülagü, s. 103.

¹⁴¹ Köse, 401-402.

¹⁴² Ghawanmeh, s. 70.

Yahya'yı kendi tarafına çekmek için çabalamış fakat başarılı olamamıştı.¹⁴³ Necid Emirliği, İbn Suud'un hakimiyeti altındaydı ve diğer emirliklerden daha güçlü bir konumdaydı. I. Dünya Savaşı'nın öncesinde, Osmanlı Devleti'nin çalkantılı olduğu ve savaşlarla meşgul bulunduğu bir dönemde, İbn Suud 1913'te Ahsa'yı işgal etmişti. Ardından Osmanlı yönetimi, İbn Suud tarafından işgal edilmiş olan Necid'i bir vilayet haline getirmiş ve buranın valilik ve kumandanlığını İbn Suud'a vermişti.¹⁴⁴

Arap Yarımadası'nın tek hakimi olmak isteyen Şerif Hüseyin açısından, İbn Suud'un böylesi bir güce sahip olması ciddi bir problem teşkil ediyordu. Bu bağlamda Şerif Hüseyin, İbn Suud'a Osmanlı'ya karşı güçlerini birleştirmeyi teklif etmiş fakat İbn Suud bunu kabul etmemişti. İbn Suud, Şerif Hüseyin isyanına karşı destekler tarzda bir duruş sergiler gibi gözüke de genel olarak tarafsız durmayı seçmiştir. Şerif Hüseyin kendisini Arap Kralı ilan ettiğinde ise bu, İbn Suud nezdinde rahatsızlıkla karşılanmış ve Şerif Hüseyin'e tepki gösterilmiştir. Osmanlı Devleti'yle de tam anlamıyla yakınlaşmayan İbn Suud, 26 Aralık 1915'te İngiltere ile bir anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşma, İbn Suud'un arka planda İngilizlerle iyi geçinmeye çalıştığını göstermektedir.¹⁴⁵

İngiltere, Şerif Hüseyin ve İbn Suud arasındaki anlaşmazlıkları bölgedeki güçleri birbirine karşı bir denge unsuru olarak kullanmak suretiyle aralarındaki çatışma ve sorunları kendi çıkarlarına uygun bir biçimde yönlendirme siyaseti bağlamında yönetmiştir. Bu anlaşmazlıkların en önemlisi, aslen büyük bir öneme sahip olmayan ancak Hicaz bölgesiyle Necid bölgesi arasındaki sınırda yer alan Hurma kasabası ile ilgili olmuştur. Hurma'nın yönetimi Halid bin Lüey'in elinde bulunmakla, kasaba halkının büyük çoğunluğu Vahhabi mezhebine mensuptu. Şerif Hüseyin, İbn Lüey'i kontrolü altına almak için oğlu Abdullah'ın başında bulunduğu bir orduyu Hurma'ya göndermişti. Lüey bölgede zorbaca uygulamalarda bulunmakta ve insanları Vahhabi inancını benimsemeye zorlamaktaydı.¹⁴⁶ Başlangıçta çatışmadan kaçınan İbn Suud, Emir Abdullah'ın Turaba'ya hareket etmesi ve bölgedeki Vahhabilerin kendisinden

¹⁴³ Nedim Bey, s. 4.

¹⁴⁴ Kürkçüoğlu, s. 71.

¹⁴⁵ Ghawanmeh, s. 71.

¹⁴⁶ Abdullah, s. 145.

yardım istemesi üzerine, bölgeye birlik göndermiştir. 25 Mayıs 1919'da Emir Abdullah'ın kuvvetleri yenilmiş ve böylece Turaba Savaşı'yla birlikte İbn Suud, Hicaz yönünde ilerlemeye başlamıştır.¹⁴⁷

Turaba Savaşı'nı takip eden süreçte Necid'de ekonomik bir kriz meydana gelmiş, Hicaz'ın ticari konumu ve hac gelirleri, İbn Suud'un Hicaz'a yönelmesinde etken oluşturmuştur. Bu esnada 5 Mart 1924'te, Şerif Hüseyin Müslümanların halifesi olduğunu ilan etmiş, bunun üzerine İbn Suud Riyad'da bu meseleyle ilgili olarak bir toplantı gerçekleştirmiştir. Neticede, Şerif Hüseyin'in hacılardan aldığı vergiler ve hac hizmetlerinin fiyatının artması bahanesiyle 5 Haziran 1924 tarihinde İbn Suud, Hicaz'a saldırmaya karar vermiştir. Bu kararın akabinde öncelikle Taif'e bir saldırı gerçekleştirilerek burası ele geçirilmiştir. Bunun üzerine Şerif Hüseyin İngiltere'den yardım istese de, İngilizler tarafsız olduklarını açıklamış¹⁴⁸ ve Şerif Hüseyin, krallığını oğlu Emir Ali'ye bırakmak durumunda kalmıştır. Taif'in ele geçirilmesinden sonra İbn Suud, Hicaz Haşimi Krallığı'nın merkezi Mekke'ye hareket etmiştir. İngiltere'nin Mekke'de yaşayan yaklaşık sekiz bin Hint Müslümanı deniz yoluyla Mekke'den tahliye etmesi üzerine, Şerif Hüseyin de 5 Ekim 1924 tarihinde Cidde'ye gitmiştir. İbn Suud 18 Ekim'de ise Mekke'ye girmiş ve Şerif Hüseyin'in köşkünü ele geçirmiştir.¹⁴⁹

Mekke'yi kaybetmesinin ardından Emir Ali, Cidde şehrini Hicaz Haşimi Krallığı'nın başkenti yapmıştır.¹⁵⁰ Ancak İngiltere Hicaz Haşimi Krallığı'nın yeni hükümetini tanımamıştır.¹⁵¹ İbn Suud, bunun ardından Cidde'yi de kuşatmış, İngilizlerin desteğini artık alamayan Emir Ali ise İbn Suud'la anlaşma yapmak istemiş fakat netice alamamıştır. İbn Suud, 22 Aralık 1925'te Cidde'yi ele geçirmiştir. Emir Ali ise, İngiliz korumasında deniz yoluyla kardeşi Faysal'a sığınmıştır.¹⁵² Böylece Hicaz Haşimi Krallığı, 1925 senesinde yıkılmıştır. Ardından Abdülaziz İbn Suud, 8 Ocak 1926'da

¹⁴⁷ Ghawanmeh, s. 129.

¹⁴⁸ Antonius, s. 336; Ghawanmeh, s. 139.

¹⁴⁹ al-Rasheed, s. 44.

¹⁵⁰ Ghawanmeh, s. 145.

¹⁵¹ Ghawanmeh, s. 142.

¹⁵² Ghawanmeh, s. 146.

kendisini Hicaz Kralı ve Necid ve Mülhakatının Sultanı ilan etmiş,¹⁵³ İngiltere, Fransa ve Rusya, Abdülaziz İbn Suud'un krallığını tanımıştır.

Şerif Hüseyin isyanıyla başlayan ve Hicaz Haşimi Krallığı'yla devam eden süreç, böylece sonlanmış; isyanın mimarı Şerif Hüseyin ise ömrünün geri kalanını Kıbrıs'ta geçirerek, 4 Haziran 1931 yılında Ürdün-Amman'da oğlunun yanında yaşamını yitirmiş, Kudüs'e defnedilmiştir.¹⁵⁴ Osmanlı Devleti'nin zor bir durumda olduğu I. Dünya Savaşı esnasında isyan eden ve Hicaz, daha da genel olarak Arap Yarımadası topraklarının Osmanlı hakimiyetinden çıkmasına yol açan Şerif Hüseyin'in, bazı kaynaklarda ölümünden önce yaptığından pişman olduğu ve hatasını anladığı iddia edilmiştir. Zira İngiltere, Şerif Hüseyin'e verdiği sözleri yerine getirmemiş ve Hicaz Haşimi Krallığı'nın yıkılmasına göz yummuştur.¹⁵⁵

¹⁵³ David G. Edens, “**The Anatomy Of The Saudi Revolution**”, International Journal Of Middle East Studies, vol: 5, no: 1, Ocak 1974, s. 52.

¹⁵⁴ Ghawanmeh, s. 144.

¹⁵⁵ Ghawanmeh, s. 131.

BÖLÜM 3: İBN SUUD'UN TARİHİ VE BAĞIMSIZLIĞA KADAR BİR GÜÇ OLARAK YÜKSELİŞİ

3.1. Suud Ailesinin Geçmişi

Suud ailesinin adı, Beni Hanife kabilesinin soyundan Suud bin Muhammed bin Mukrin bin Merhan'dan gelmektedir.¹⁵⁶ Aile, başlangıçta bugünkü Suudi Arabistan'ın doğusunda yer alan Katif yakınlarındaki Duru' bölgesinde yaşamaktaydı. XV. yüzyıl ortalarında aile, Katif'ten bugünkü Riyad yakınlarında bulunan Müleyyebid ve Asibe'ye yerleşti. Kabile sonraki süreçte Vatban ve Mukrin oğulları olmak üzere iki kola ayrıldı. Suudi Arabistan'ın kurucusu olan bugünkü Suudi hanedanı Mukrin oğulları kolundan gelmektedir.¹⁵⁷ 1727 yılına kadar Suud ailesinin ikamet ettiği Dir'ye bölgesinin idaresi iki kol arasında el değiştirdiyse de, bu sene itibarıyla emirliği Suudi Arabistan'ın kuruluşuna kadar elinde tutmak üzere Mukrin oğulları aldı.

Osmanlı Devleti, Arap Yarımadası'nı ele geçirdikten sonra merkezi düzeni güçlendirmiş ve bölgede nüfuzunu günden güne arttırmıştı. Ancak XVIII. yüzyılın başlarında Osmanlı'nın söz konusu nüfuzunun zayıflaması sonucu bölgedeki bedevi Araplar arasında güç mücadeleleri artış göstermişti. Bu aşamada, Necid'li Beni Temim kabilesine mensup olan Muhammed bin Abdülvehhab (1703 - 1787),¹⁵⁸ Vahhabilik adlı bir dini görüş ortaya atmış, bu görüş Suud ailesinin yaşadığı bölge olan Dir'ye'de ilgi görmüştü. Uyeyne kadısı Şeyh Abdülvehhab bin Süleyman'ın oğlu¹⁵⁹ olan Abdülvehhab gördüğü tepki ve baskılar karşısında Dir'ye'de görüşünü benimseyen kişilerle irtibata geçmiş ve buraya sığınmıştı. O dönem Suud ailesinin başında bulunan Muhammed bin Suud, başta tereddütlü davranırsa da çevresinin ısrarıyla Muhammed bin Abdülvehhab'ı korumasına aldı. Bu tarih, Suud ailesi için bir dönüm noktası teşkil etmekteydi. Abdülvehhab'ın düşüncelerinin etkisiyle, onun koruyucusu pozisyonunda

¹⁵⁶ Mehmet Ali Büyükkara, **İhvandan Cüheyman'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik**, İstanbul, 2013, s. 30.

¹⁵⁷ Zekeriya Kurşun, **"Suudiler"**, DİA, 2009, c. 37, s. 584-587; Saleh Mustafa İslam, **Suudi Arabistan'ı Tanıyoruz**, Ankara, 1961, s. 1.

¹⁵⁸ Gary Troeller, **The Birth of Saudi Arabia**, Londra, 1976, s. 13; Kutay, s. 201.

¹⁵⁹ İslam, s. 5.

olan Suud ailesinin nüfuzu bölgede arttı.¹⁶⁰ Bidatlarla savaşıma adıyla, bölgedeki kabilelere karşı cihat ilan edildi ve bu sayede ekonomik ve siyasi bir büyüme sağlandı. Günümüz Suudi kaynakları bu dönemi, Birinci Suudi Devleti'nin başlangıcı kabul etmektedir.

Muhammed bin Suud'un ardından (1715-1765)¹⁶¹ emirlik büyümeye devam etti ve Necid kabilelerinin neredeyse tamamını kendisine itaat ettirmeyi başardı. Sonraki emirler döneminde, Ahsa'nın güney bölgesine kadar ilerlendi. Nihayet Osmanlı'yı tedirgin etmeyi başaran Suud ailesi, Ahsa'nın limanı olan Uceyr'e kadar hakimiyetini genişletti. İmam Suud bin Abdülaziz döneminde ise (1803-1814), emirliğin nüfuzu Bağdat, Ahsa ve Hicaz sınırlarına dayanmıştı. Nitekim 1803'teki işgal girişiminin başarısız olmasının ardından Suud ailesi, 1805'de Mekke ve Medine'yi ele geçirdi.¹⁶² Osmanlı yönetimi bu meseleyi çözmeyi Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'ya bıraktı.¹⁶³ Suud ailesine karşı birçok sefer düzenleyen Mehmet Ali Paşa, 1813 yılına gelindiğinde Suud güçlerini Hicaz'dan çıkarmaya muvaffak oldu. Ardından eski yaşadıkları bölgeye sürülen Suud ailesinin emiri, babasının ölümü üzerine Abdullah bin Suud oldu. Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın Mısır'dan başlatarak iki yıl boyunca devam ettirdiği askeri hareket sonucu Suud ailesi, Dir'ie'ye dönmek zorunda kaldı. İbrahim Paşa Dir'ie'ye kadar seferini sürdürdü ve şehri tahrip etti. Emir Abdullah bin Suud ise esir alınarak İstanbul'a gönderildi. Medine'yi işgali esnasında hücre-i saadeti yağmalamak suçundan yargılanarak 17 Aralık 1818 tarihinde Ayasofya Camisi meydanında idam edildi.¹⁶⁴ Bu idamın ardından Suud emirliği, 1824 yılına kadar tekrar kurulamadı.

1824'te Türki bin Abdullah, Riyad'daki küçük Mısır askeri birliğini mağlup ederek emirliği yeniden kurdu. 1834'te aile çekişmeleri nedeniyle öldürülünce yerine oğlu Faysal bin Türki geçti. Bu durumdan rahatsız olan Mısır valiliği ise Faysal bin Türki'yi yakalatarak Mısır'a getirtti ve yerine Mısır'da göz hapsinde tutulan aynı aileden Halid

¹⁶⁰ Michael Darlow ve Barbara Bray, **Ibn Saud The Desert Warrior Who Created the Kingdom of Saudi Arabia**, New York, 2012, s. 32.

¹⁶¹ İslam, s. 15.

¹⁶² İslam, s. 17.

¹⁶³ Bilgenoğlu, s. 51.

¹⁶⁴ Darlow ve Bray, s. 39; İslam, s. 19.

bin Suud'u geçirdi. 1840'ta Londra Anlaşması¹⁶⁵ sebebiyle Mısır, Necid ve Hicaz'dan çekilince, bu bölgelerde büyük bir güç boşluğu ve karışıklık meydana geldi. Sonuçta Halid bin Suud'un yerine getirilen Abdullah bin Süneyyan bin İbrahim Necid'deki kabileler arasında ve Suud ailesi içinde yaşanan çekişmeleri kontrol altına alamayınca, 1843'te Mısır'da serbest bırakılan Faysal bin Türki, Riyad'a gelerek emirliği ele geçirdi.¹⁶⁶

Faysal bin Türki, bu dönemde Osmanlı'ya bağlı Cidde valiliğine tabi olduğunu bildirerek Osmanlı Devleti'yle anlaşma yoluna gitti. Ancak Faysal diğer taraftan nüfuzunu genişletmeye devam ediyordu. Osmanlı Devleti 1847'de Mekke Emiri Muhammed bin Abdulmuin ibn Avn'dan bu konuda önlem almasını istedi. Mekke Emiri, bir birlik toplayarak Riyad'a hareket ettiğinde ise Faysal, bir elçi heyeti yollayıp eman diledi. Bunun ardından vergisini vermesi ve Necid'de padişah adına hutbe okutması şartıyla affedildi ve Necid kaymakamlığına atandı. 1871 yılında Riyad ve civarı Necid Kaymakamlığı unvanı ile Abdullah bin Faysal'ın idaresine verildi. 1876 yılından sonraki dönemde Cebelşemmer'de ciddi nüfuz kazanan İbn Reşid ile anlaşmazlıklar baş gösterdi. Bu süreçten sonra Osmanlı Devleti, İbn Reşid ailesini İbn Suud'a karşı destekledi ancak bir yandan taraflarla ilişkisinde dengeyi korumaya özen gösterdi.¹⁶⁷

1891'de Suud ailesi Riyad'dan tamamen çıkarıldı ve Osmanlı yönetiminin izni ile Kuveyt'te ikamet etmeye başladı. 1902 yılında ise Abdülaziz bin Suud, Riyad'a girerek¹⁶⁸ İbn Reşid'in buradaki idarecisini öldürdü ve babası Abdurrahman bin Faysal'ı Kuveyt'ten buraya çağırdı. Babası emir olurken kendisi ise İbn Reşid ve diğer hasımlarıyla mücadele etmeye başladı. Osmanlı Devleti, Suud ailesinin ilerlemesini durdurmak için müdahale etmek istedi ancak başarısız oldu. Sonuçta iki taraf arasında anlaşmaya varıldı ve Suud ailesine tekrar kaymakamlık unvanı verildi.¹⁶⁹ Yine bu

¹⁶⁵ el-Hamid, s. 50.

¹⁶⁶ Kurşun, "Suudiler", s. 586.

¹⁶⁷ Kurşun, s. 587.

¹⁶⁸ Askar H. al-Enazy, **The Creation of Saudi Arabia Ibn Saud and British Imperial Policy (1914-1927)**, New York, 2010, s. 11.

¹⁶⁹ Troeller, s. 22.

dönemde, ileride aktif olarak kullanılacak bir güç olan İhvan adlı bedevi askerler eğitildi. 1913'te Ahsa'da yer alan Hüfuf'un Suud ailesi tarafından ele geçirilmesi üzerine Osmanlı, Mayıs 1914'te Abdülaziz bin Abdurrahman ile anlaşarak ona paşalık rütbesini ve Necid valisi unvanını verdi.¹⁷⁰

3.2. Şerif Hüseyin İsyanı'na Kadar İbn Suud'un Durumu

Normal şartlar altında Dir'ye'de küçük boyutlu bir emirlik olan Suud Emirliği'nin, gücünü ve nüfuzunu gitgide arttırarak Arap Yarımadası'nın en kuvvetli emirliği haline gelmesinde başlıca rol oynayan etken hiç şüphesiz Vahhabilik'tir. 18. yüzyılda Muhammed bin Abdülvehhab'ın, Uyeyne'den dışlanarak kendine yeni bir yurt araması ve Dir'ye'deki takipçileri tarafından buraya davet edilerek, Suud Emirliği tarafından kendisine sahip çıkılması, bölgenin geleceğini de uzun vadede etkileyecek bir gelişmeydi.

İbn Suud'un Arap Yarımadası'ndaki hakimiyeti, üç dönemde ele alınmaktadır. Üç devletin kuruluş ve yıkılışlarına göre tasnif edilmesine bağlı olarak, bu devletlerin ilki Muhammed bin Abdülvehhab ile Muhammed bin Suud arasında Dir'ye'de gerçekleşen ittifakla (1744) başlamakta, Osmanlı'nın 1818'de Dir'ye'yi işgaliyle¹⁷¹ son bulan I. Suud Devleti'dir. Bunun ardından 1824 yılında Türki bin Abdullah'ın Dir'ye'yi geri alması ve Suudi Emirliği'ni yeniden kurmasıyla II. Suud Devleti kurulmuştur. Bu devletin son bulması ise, İbn Reşid'in 1891'de Riyad'i işgaliyle gerçekleşmiştir. Üçüncü ve son devlet ise, bugün de varlığını devam ettiren Suudi Arabistan devleti olup, Abdülaziz bin Suud tarafından 1902 yılında Riyad'ın geri alınmasıyla başladığı kabul edilmektedir.¹⁷²

Muhammed bin Abdülvehhab'ın Suud ailesi tarafından himaye altına alınması ve fikirlerinin burada yayılarak Suud hanedanının resmi ideolojisi ve mezhebine dönüşmesi, Osmanlı Devleti'nin toprak kaybetmeye, diğer yandan ise İngiltere başta olmak üzere Batılı güçlerin sömürgeci politikalar izlemeye başladığı döneme denk gelmektedir. Muhammed bin Abdülvehhab'ın görüşü, 'İslam'a sonradan dahil edilen

¹⁷⁰ al-Enazy, s. 40; Kıcıman, s. 146.

¹⁷¹ al-Rasheed, *A History of Saudi Arabia*, s. 13.

¹⁷² Büyükkara, s. 30-31.

yenilik ve bozuklukları temizlemek ve hatta gerektiğinde yıkmak, böylece saf ve asıl İslam’a dönmek’ düşüncesinde ifadesini bulmaktaydı. Muhammed bin Abdülvehhab’la başlayan Vahhabi hareketi, İslam’ın saflığını bozduğunu ve bu nedenle İslam’a ihanet ettiklerini düşündükleri kişileri, diğer yandan da modernleşme adımları atanları hedef almıştı. Vahhabilerin düşünce tarzına göre karşılarındakinin mezhebinin Şii ya da Sünni olması herhangi bir fark teşkil etmemekteydi, bilakis kendilerine aykırı her türlü mezhep, tarikat, grup ve görüşü muhalif addetmekteydiler. Bidatlarla ve modernizmle savaşıarak, ‘saf’ İslam’a dönmeyi asıl gaye belirleyen Vahhabiler, bu amaçla birer bidat ve hatta putperestlik unsuru olarak gördükleri türbe ve mezarları tahrip etmiş ve birçoğunu yıkmışlardır.¹⁷³

Muhammed bin Abdülvehhab, Necid bölgesinde bulunan Uyeyne’de dünyaya gelmiştir. İlimle iştigal eden bir ailede büyüyen Abdülvehhab, Hanbeli mezhebinin başlıca isimlerinden olan İbn Teymiyye ve İbn Kayyım el-Cevziyye’nin görüşlerinden etkilenmiştir.¹⁷⁴ Abdülvehhab, İslam dünyasında yaptığı gezilerinde İslam’a aykırı olarak gördüğü bazı davranışları tespit etmiş ve Müslümanları bu tür davranışlardan uzaklaştırarak gerçek İslam’a döndürmesi gerektiğine inanmıştır.¹⁷⁵ Diğer yandan o, Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu ahlaki bozukluk, sefahat ve İslam’a aykırı gelişmelere karşı çıkmış, İslam’ı asli haline ancak Arapların döndürebileceğini savunmuştur. Buna göre gerçek İslam, Hz. Muhammed’in (sav) ve sahabe neslinin yaşadığı İslam’dır.¹⁷⁶ Bu bağlamda Abdülvehhab’ın fikirleri tevhit, bidatlarla savaşma ve emr-i bi’l maruf ve nehy-i ani’l münker (iyiliği emretmek, kötülüğü yasaklamak) olarak üç ana başlıkta toplanabilir.¹⁷⁷

Vahhabilik, Kur’an ve hadis dışındaki aklî delillere çok az alan tanıyan Hanbeli mezhebini, yine bu kaynaklardaki hükümlerin zahiri yorumunu esas alması itibarıyla

¹⁷³ Büyükkara, s. 33.

¹⁷⁴ Troeller, s. 13; Zekeriya Kurşun, **Necid ve Ahsa’da Osmanlı Hakimiyeti - Vehhabi Hareketi ve Suud Devleti’nin Ortaya Çıkışı**, Ankara, 1998, s. 19.

¹⁷⁵ Büyükkara, s. 24; Bilgenoğlu, s. 49; al-Rasheed, s. 15..

¹⁷⁶ al-Enazy, s. 12; H. Bayram Soy, “**Arap Milliyetçiliği: Ortaya Çıkışından 1918’e Kadar**”, Bilig Dergisi, 2004, sayı: 30, s. 178.

¹⁷⁷ eş-Şeyh, s. 106-114; Kurşun, *Necid ve Ahsa’da...*, s. 21-22.

Zahirî mezhebini temel almıştır. Kendisi gibi düşünmeyenleri Müslüman saymamış, bu kişilere karşı şiddet kullanmayı mübah görmüştür. Bu yönüyle ise Haricî düşünceye benzemektedir.

Vahhabi düşüncenin vurgu yaptığı İslami kavramlardan birisi, tevhittir. Rububiyet, uluhiyet ve ameli boyutları kapsayan tevhit kavramının Vahhabi düşünce tarafından yapılan yorumuna göre, şefaet yalnızca Allah'ın izniyle ahirette olacaktır. Dolayısıyla bu dünyada Hz. Peygamber'in (sav) ruhundan, bir sahabiden veya bir veliden şefaet istemek şirk (Allah'a ortak koşmaya) götüren bir davranıştır. Yine Hz. Peygamber'i (sav) ya da bir veliyi 'aracı' kılarak, onun vesilesiyle Allah'a dua etmek de şirk kabul edilmiştir. Ayrıca bu bağlamda rabıta da şirk olarak nitelendirilmiştir.¹⁷⁸

Genel olarak, İslam'da önceleri bulunmayan ancak sonradan ortaya çıkmış inanç ve uygulamalar anlamına gelen bidat, Vahhabi düşüncesinin savaştığı temel sorunlardan birisini teşkil eder. Buna göre, tevhitle doğrudan bağlantılı olan bidat kavramına, Kur'an ve sünnette bulunmayan her şey dahildir. Bu anlamda türbelerin inşası, camilere kubbe ve minare yapılması ve içlerinin süslenmesi, farz namazların cemaatle değil de bireysel olarak kılınması, Hz. Peygamber'in (sav) doğumunun ve kandil gecelerinin kutlanması, mevlit okunması bidat kabul edilmiştir. Bahsi geçen tevhidin, gereği gibi uygulanarak şirk ve bidatlerin ortadan kaldırılabilmesi için, emr-i bi'l maruf ve'n nehy-i ani'l münkerin yani iyiliği emretme ve kötülükten sakındırmanın hakkıyla gerçekleştirilebilmesi gerekir. İyiliği emretme ve kötülükten sakındırma, adil ve kuvvet sahibi olan ve Müslümanların biat etmek zorunda olduğu 'imam' tarafından vaaz ve irşat yöntemiyle uygulanır. Buna rağmen şirk ve bidatlerden vazgeçmeyenler, zor kullanılarak düzeltilir.¹⁷⁹

Muhammed bin Abdülvehhab, öldüğünde geriye fikirlerini anlatan birçok eser bırakmıştır. Ardından onun taraftarı olanlar eserlerinden esinlenerek birçok çalışma kaleme almışlar, aynı şekilde ona karşıt olanlar ise fikirlerini tenkit etmek amacıyla reddiyeler yazmışlardır.¹⁸⁰

¹⁷⁸ Edens, s. 51; Büyükkara, s. 26; Bilgenoğlu, s. 50; Kutay, s. 201.

¹⁷⁹ Mehmet Ali Büyükkara, "Vehhabilik", DİA, 2012, c. 42, s. 612.

¹⁸⁰ Büyükkara, *İhvan'dan Cüheyman'a...*, s. 28

3.2.1. I. Suud Devleti

1774 yılında Abdülvehhab, fikirleri nedeniyle Uyeyne’de kendisine yönelik oluşan tepki üzerine Dir’iye’ye sığınmıştır.¹⁸¹ Bu esnada Suud ailesinin yönetiminde bulunan Dir’iye’de, kızlarından birini Muhammed bin Suud’un oğlu Abdülaziz’le evlendirmiş,¹⁸² böylece onun ideolojisi artık Suud ailesi tarafından temsil edilmeye başlanmıştır. Muhammed bin Suud, İbn Abdülvehhab’ı koruması altına almasının yanı sıra, davasını yayması için ona her türlü desteği sağlama sözü vermiştir.¹⁸³ İbn Abdülvehhab da, bu korumanın gereğini yerine getireceği, vadettiği zafer gerçekleşene kadar cihat edeceği ve bu zaferden sonra Dir’iye’den ayrılmayarak ittifaklarını sonuna kadar devam ettireceğini söylemiştir.¹⁸⁴ Artık siyasi bir boyut da kazanmış olan Abdülvehhab’ın düşüncesine göre, halife konumunda bulunan kişiye itaat edilmeli, isyandan sakınılmalıdır. Ancak buna rağmen Abdülvehhab, Osmanlı’ya itaat etmemeyi meşru görmüş, bunu ise Osmanlı’nın hilafetin gerçek temsilcisi olmamasına dayandırmıştır.¹⁸⁵ Ona göre Osmanlı, modernisttir ve gerçek İslam’dan uzaklaşmıştır. Yine Osmanlı Devleti, Batılılara uygun reformlar yapmakta ve dinin bozulmasına yol açmaktadır.¹⁸⁶ Bu bakış açısından hareketle Vahhabi düşüncesi, Osmanlı hakimiyetine karşı oluşan siyasi hareketin ideolojik arka planını teşkil etmiş ve hareketin yaygınlaşmasının muharrik gücünü oluşturmuştur.

Arapların İslam’ı anlamada herkesten önde olduğunu savunmasıyla Vahhabi görüşü, bir açıdan Arap milliyetçiliğini de beslemiştir. Nitekim Kur’an-ı Kerim’in Arapça olması, İslam ilim geleneğinin büyük ölçüde Arapça üzerinden gelişmiş olması, bu anlamda Vahhabi ve Arap milliyetçisi kesimlerin buluştuğu ortak noktalardan biri olmuştur. Öyle ki, Fransız İhtilali’ni takip eden süreçte Arap Yarımadası’nda da milliyetçi hareketlerin önce kültürel, ardından ise siyasi boyutta başlayarak geliştiği göz önüne alındığında,

¹⁸¹ Büyükkara, s. 23.

¹⁸² Troeller, s. 13.

¹⁸³ al-Enazy, s. 10.

¹⁸⁴ Büyükkara, s. 23.

¹⁸⁵ Bilgenoğlu, s. 50-51.

¹⁸⁶ Zeine, s. 37.

Arap dili ve kültürel birikimine yönelik sahip olunan yaklaşımların, Arapların milliyetçilik konusunda takındıkları tavırları göstermesi bakımından önemi büyüktür.

Bir mezhep yahut ideoloji olarak tanımlanabilecek olan Vahhabilik'in, Suud ailesinin himayesinde siyasi bir hüviyete bürünmesi, iki taraf arasında anlaşma yapılmasıyla gerçekleşmiştir. Birinci Suud Devleti'nin kurulmasının temellerini teşkil eden bu ittifak, maddi amaçlar da ihtiva etmekteydi. Zira taraflar arasında, girişilecek hareket sonunda elde edilen ganimetlerin nasıl paylaşılacağı da konuşulmuştu.¹⁸⁷ Bölgedeki takipçileri ve Suud ailesinin desteğiyle güçlenen Abdülvehhab, bedevilere zorla mezhebini kabul ettirmeye başladı. Yapılan cihat hareketleri sonucu, yaklaşık 15 yıllık bir zaman zarfında Necid ve Asir ile Yemen'in bir kısmındaki yerleşik kabileler itaat altına alındı.¹⁸⁸ Muhammed bin Suud'la Riyad'ı ele geçirmelerinin ardından, 18. yüzyılın sonuna doğru İbn Suud, Hicaz, Şam ve Irak çevresindeki çok sayıda kişiyi idaresi altına almayı başardı. Bu sırada ölen Abdülvehhab'ın öncülüğünü yaptığı dini-siyasi ittifak sayesinde, Arap Yarımadası'nın büyük bir kısmını ele geçiren güçlü bir devlet ortaya çıkmış oldu.¹⁸⁹

Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin iç karışıklarla boğuşması, Hicaz ve Arap Yarımadası bölgelerindeki kuvvetlerin nüfuz alanlarını genişletmeleri için fırsat doğurmuştu. Hicaz'ın yöneticisi konumunda olan Mekke Emiri Şerif Galip, Necid'de yaşayan kabileler üzerindeki kontrolünü arttırmaya, Muhammed bin Suud ise Vahhabilik ideolojisinin gücüyle¹⁹⁰ bağımsız bir devlet kurmaya çalışmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin resmi temsilcisi olan Mekke Emiri, devlet merkezinden maddi destek almaktaydı ancak yine de İbn Suud'a karşı başarı gösterememişti. Diğer yandan Mekke Emiri, kişisel inisiyatifıyla Vahhabilerin Mekke ve Medine'ye girmelerini yasaklamış, bu da taraflar arasındaki krizi büyütmüştü. Neticede 1796 yılında, Mekke Emiri Şerif Galip, Suud bin Abdülaziz ile Vahhabilerin hac için Mekke'ye girmelerine müsaade eden bir anlaşmayı imzalamaya mecbur kalmıştı. Anlaşmaya göre Mekke Emiri, Hicaz

¹⁸⁷ Yapılan cihat hareketleri sonucu elde edilen ganimetlerin beşte biri Suud emirine kalıyor, geri kalanı ise savaşçılara dağıtılıyordu. Bkz: Büyükkara, s. 31.

¹⁸⁸ Büyükkara, s. 23.

¹⁸⁹ Büyükkara, s. 24.

¹⁹⁰ al-Rasheed, s. 17.

dışında bulunan kabilelere müdahale etmeyecek, Suud bin Abdüzaziz de buna karşılık Mekke Emiri'nin korumasında bulunan Harameyn, Taif ve sahil bölgelerinde yaşayan kabilelerden elini çekecekti. Ancak ertesi yıl Vahhabiler Taif'e baskı yapmaya başlamış ve 1802'de Necef'te bazı Vahhabi tüccarların öldürülmesi gerekçesiyle Kerbela'da iki binden fazla Şii'yi katletmiş, Hz. Hüseyin'in türbesini tahrip etmiş ve içerisindeki değerli eşyaları alarak Dir'iye'ye dönmüştür.¹⁹¹ Vahhabiler ardından 1803 yılında Taif'i ele geçirmiş, Mekke üzerinde oluşan baskı nedeniyle Mekke Emiri Cidde'ye çekilmiştir. Mekke ileri gelenlerinin halka yazılı olarak eman vermesi şartıyla Mekke'ye girmesini kabul etmesi üzerine Suud bin Abdülaziz, 30 Nisan 1803 tarihinde şehri ele geçirmiştir. Bunun ardından ise Mekke'de bulunan Hz. Hatice ve büyük sahabilere ait hatıra olarak muhafaza edilen evleri yıktırıştır.¹⁹²

Mekke'yi ele geçirmesinin ardından Suud, Kabe'de Muhammed bin Abdülvehhab'ın düşüncelerinden oluşan Keşfu's Şubuhât adlı kitabın okunmasını zorunlu hale getirmiş, dört mezhebin ayrı olarak değil tek bir imam arkasında namaz kılmasını şart koşmuş, Vahhabi ideolojisine aykırı olması sebebiyle Kabe ve Makam-ı İbrahim dışındaki tüm mezarları tahrip etmiş, kutsal emanetlere zarar vermiştir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti derhal harekete geçmiş, Cidde gümrüğünde Vahhabi tüccarlardan vergi alınmaması karşılığında Mekke işgalini kaldırmıştır.¹⁹³ Ancak Suud 1805'te Medine'yi işgal etmiş, inançlarına aykırı olduğu için Baki kabristanı başta olmak üzere türbe ve mezarlara zarar vermiştir. Hz. Peygamber'in (sav) türbesindeki süslemeler ise yağmalanmış, değerli eşyalar gasp edilmiştir. Yine 1806'da Mekke tekrar işgal edilmiş, Mekke Emiri Şerif Galip, emirlikte bırakılması şartı ile Mekke'yi teslim etmiştir.¹⁹⁴

Hicaz'ın Vahhabiler – Osmanlı resmi belgelerinde Hariciler – tarafından işgaliyle başa çıkamayan Osmanlı Devleti, meseleyi Mısır'a havale etmeye karar vermiştir. Bu konuda isteksiz davranan Mehmet Ali Paşa'ya Osmanlı'nın baskı yapması üzerine, 1811'de Mısır'dan Hicaz bölgesine asker gönderilmiştir. Önce oğlu Ahmet Tosun Paşa, ardından da diğer oğlu İbrahim Paşa'yı bölgeye gönderen Mehmet Ali Paşa, 1818 yılının

¹⁹¹ Büyükkara, s. 31-32.

¹⁹² Troeller, s. 14; Büyükkara, s. 32; al-Rasheed, s. 20.

¹⁹³ Kurşun, “*Osmanlı Devleti İdaresinde Hicaz 1517-1919*”, s. 131.

¹⁹⁴ Büyükkara, s. 33.

sonlarına doğru Hicaz ve Necid'den Vahhabi güçlerini çıkarmayı başarmıştır.¹⁹⁵ Bu suretle Hicaz, dolaylı olarak Mısır'ın kontrolüne girmiş, Abdullah bin Suud Mısır'da esaret altına alınmış, sonradan İstanbul'da idam edilmiştir.¹⁹⁶

3.2.2. II. Suud Devleti

1824 yılına gelindiğinde, siyasi olarak ortadan kalkmış olan Suud Emirliği, Türki bin Abdullah ile Vahhabi öğretisinin varlığının gücü sayesinde yeniden doğmuş ve nüfuz alanını genişletmeye başlamıştır. Türki bin Abdullah Dir'ye işgalinden sağ kurtulmayı başarmıştı. 1834 yılında suikast sonucu ölümüne kadar Türki, Necid'de kontrolü sağlamış; buna ek olarak Ahsa ve Bahreyn'i ele geçirmişti. 1840 yılında ise, Londra Anlaşması ile Mısır kuvvetleri Hicaz ve Suriye'den çekilmiş, buna karşılık ise Mehmet Ali Paşa, Mısır'da 1838'den bu yana esir bulunan Türki bin Abdullah'ın oğlu Faysal bin Suud'u serbest bırakmıştır. Faysal, esaretten kurtulup memleketine döndüğünde, hemen ailesinin eski topraklarını tekrar ele geçirmek için hazırlıklara başlamıştır.¹⁹⁷

Mısır meselesinin ardından, İngilizlerin Arap dünyasına olan yaklaşımı ve buna bağlı olarak Osmanlı Devleti ile ilişkileri ciddi anlamda değişiklik göstermiştir. Süveyş Kanalı'na ve Hindistan'a yakın olması nedeniyle Arap Yarımadası, Osmanlı Devleti ve İngiltere arasındaki nüfus mücadelesine tanıklık ediyordu. Hakimiyeti döneminde ise Türki bin Abdullah, bu kuvvetlerden her birine zaman zaman yakınlaşarak, birbirlerine karşı onları kullanıyordu.¹⁹⁸ Tanzimat ve arkasından gelen Batılı reformlarla birlikte İslam dünyası Osmanlı'dan uzaklaşmaya başlamış, bu nedenle zımnen Osmanlı yönetimine alternatif güçler aranmaya başlanmıştır. Tam da bu dönemde Suud destekli Vahhabi hareketi, bu boşluktan yararlanarak yayılma imkanı bulmuştur. Mehmet Ali Paşa'nın serbest bıraktığı Faysal, Vahhabilerin tekrar kendisine bağlanmasının ardından, bölgedeki nüfuzunu arttırmaya başlamıştır. Ahsa bölgesini ele geçirmiş fakat 1871'de Irak Valisi Mithat Paşa burayı geri almıştır. Faysal'ın ölümünden sonra

¹⁹⁵ Kurşun, s. 132; Troeller, s. 14; al-Enazy, s. 10.

¹⁹⁶ Büyükkara, s. 33-34.

¹⁹⁷ Troeller, s. 15; Büyükkara, s. 35.

¹⁹⁸ Büyükkara, s. 35.

oğulları Abdullah ve Suud arasında anlaşmazlık çıkmış, birbirlerine karşı yaptıkları savaşın ardından Abdullah, Riyad'ın kontrolünü eline geçirmiştir.¹⁹⁹

Bu dönemde Necid bölgesindeki Şemmar'ın hakimi olan İbn Reşid, Suud ailesi arasındaki çekişmelerden faydalanarak Ahşa'yı ve Necid'in büyük bir kısmını işgal etmiştir. Osmanlı Devleti ile anlaşma yapmış olan İbn Reşid, Riyad'ı ele geçirmiş ve buraya bir vali atamıştır. 1891 yılında Riyad'ın idaresini tamamıyla eline alan İbn Reşid, Suud ailesini Riyad'dan ayrılmak zorunda bırakmış, bunun üzerine Suud ailesi, Kuveyt'e sığınmıştır.²⁰⁰

3.2.3. III. Suud Devleti: Suudi Arabistan

İbn Reşid tarafından Riyad'dan çıkarılan ve Kuveyt'e sığınan Suud ailesi, Necid'e ancak 1902 yılında tekrar dönebilmiştir. Bugünkü Suudi Arabistan devletinin kurucusu olan Abdülaziz bin Abdurrahman bin Suud, 1901 yılında beraberindeki sayıca az kuvvetle Necid'e hareket etti. Bedevi kamplarına ve ticaret kervanlarına baskınlar yapan İbn Suud, önce başarısız olduysa da, 15 Ocak 1902 tarihinde yaklaşık 10 yıl önce kaybettikleri Riyad şehrini ele geçirdi ve böylece Suudi Arabistan devletinin temellerini atmış oldu.²⁰¹

Riyad'ı ele geçirmesinin ardından Abdülaziz bin Suud, babası Abdurrahman'ı şehre çağırdı ve emirliği ona vermek istedi. Ancak babası oğlunun lehine emirlikten feragat ettiğini bildirmiş ve böylece Abdülaziz, Suud Emirliği'nin idaresini eline almıştır.²⁰² İbn Reşid'in elinde hala eski Suud toprakları bulunduğundan, Abdülaziz buralara karşı harekete geçerek 1902 ve 1903'te Riyad'ın güneyindeki Eflac ve Harc'ı, 1904'te ise kuzeyde bulunan Sedir ve Veşm'i aldı. Aynı yıl Kasım bölgesindeki Uneyze ve Büreyde kasabalarını ele geçirdi. Osmanlı Devleti'nin müttefiki durumunda olan İbn Reşid'in yaşadığı bu zor durum karşısında Osmanlı yönetimi harekete geçti. 1904'te Osmanlı kuvvetleri ile İbn Suud karşı karşıya geldi ve bu karşılaşmanın sonucunda İbn Suud ağır bir hezimete uğradı. Fakat aynı yıl taraflar arasında yapılan bir savaşta, bu

¹⁹⁹ Troeller, s. 18; al-Rasheed, s. 13.

²⁰⁰ Büyükkara, s. 36-37; Troeller, s. 19; al-Enazy, s. 10.

²⁰¹ Alangari, s. 3; Troeller, s. 20; Büyükkara, s. 37-38.

²⁰² Büyükkara, s. 42.

defa Osmanlı ve İbn Reşid kuvvetleri mağlup oldu. Bu savaştan sonra ise İbn Suud, Osmanlı Devleti'nin bölgeye daha fazla kuvvet göndereceğinden çekinerek Babialı'yle iletişime geçti ve Kuveyt emirinin arabulucu olmasıyla 1905 yılında Suud Emirliği, Osmanlı'ya itaat edeceğini bildirerek Necid'in kuzeyinde bir Türk garnizonu kurulması fikrini önerdi. Ancak buna karşılık İbn Reşid'in bölgeden uzak tutulmasını istiyordu. Bu gelişmeler yaşanırken, İbn Suud İngilizlerle de temas halindeydi. 1907 ila 1912 yılları arasında İbn Suud, Necid ve Ahşa'da bulunan bedevi kabilelerin tamamını hakimiyeti altına aldı. İbn Reşid tehdidini bertaraf etmesi ve artık Necid'deki Osmanlı kuvvetine ihtiyacı kalmaması nedeniyle, Türk garnizonuna giden kervanları engelledi ve garnizonu bölgeyi terk etmeye mecbur bıraktı.²⁰³

İbn Suud daha sonra Ahşa bölgesine yöneldi. Buradaki kabileleri hakimiyeti altına aldıktan sonra Osmanlı kuvvetleriyle karşı karşıya geldi ve şehri ele geçirdi. 1913 yılında ise Hufuf şehrini ele geçirerek Osmanlı birliklerini teslim olmak zorunda bıraktı.²⁰⁴ Osmanlı ise, İngilizlere kaymasından korktuğu için İbn Suud'un işgaline karşı sessiz kaldı. 1914 yılında Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmak ve iki tarafın ortak düşmanlarına karşı ittifak yapmak koşuluyla İbn Suud'a Necid Valiliği ve paşa unvanı tevdi edildi.²⁰⁵ 1914 yılında I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle Osmanlı Devleti ve İngiltere resmen düşman haline gelmişlerdi. Buna karşı Arap Yarımadası'ndaki İslami kuvvetlerle bir birlik oluşturmak isteyen Osmanlı, bölgedeki dört emirlik olan İbn Suud, İbn Reşid, Mekke ve Yemen emirliklerini topladı. Ancak İbn Suud, İbn Reşid'in içerisinde bulunduğu bir ittifaka katılmayacağını söyleyerek bu teklifi reddetti.²⁰⁶

İbn Reşid bahanesiyle Osmanlı'nın birlik teklifini reddeden İbn Suud, bu esnada çoktan İngilizlerle temaslara başlamıştı. İbn Suud İngiltere'ye, bölgedeki Suudi hakimiyetini tanınması ve para ile silah yardımında bulunmasına karşılık, emirliğinin İngiltere'nin düşmanlarının safında yer almaması şeklinde bir anlaşma teklifinde bulundu.

²⁰³ Büyükkara, s. 43-44.

²⁰⁴ Troeller, s. 44.

²⁰⁵ al-Rasheed, s. 39.

²⁰⁶ Büyükkara, s. 45.

İngiltere'nin teklifi kabul etmesiyle 26 Aralık 1915 tarihinde anlaşma resmi hale gelmiş oldu.²⁰⁷

3.3. Suud Ailesi ile Şerif Hüseyin Arasındaki İlişkiler

I. Dünya Savaşı sırasında ve savaşın bitiminde Hicaz ve Necid bölgeleri arasındaki ilişkiler, oldukça istikrarsızdı. Savaşın İngilizlerin lehine bitmesiyle, bölgede pratikteki en büyük güç İngilizler olmuştu. Suud ailesinin bu esnadaki temsilcisi Abdülaziz bin Suud, savaş süresince nispeten tarafsız bir politika takip etmiş²⁰⁸ ve daha çok gözlemci konumunda bulunmuştur. Osmanlı Devleti ile karşı karşıya gelmekten kaçınmış, diğer yandan ise Basra Körfezi'nde İngilizlere huzursuzluk da çıkarmamıştır. Genelde Arap Yarımadası'nda fazla güçleneceği, özelde ise Hicaz bölgesine karşı bir tehdit oluşturabileceği çekincesiyle İngilizler, İbn Suud'u silahlandırmaktan mümkün olduğunca imtina etmişlerdir. Savaşı takip eden süreçte İngiltere, bölgedeki başlıca iki büyük güç olan Hicaz Haşimi Kralı Şerif Hüseyin ve Suud Emiri Abdülaziz bin Suud arasındaki çatışmayı çıkarlarına uygun biçimde yönetme siyaseti izlemiştir. İsyanda çok büyük payı olmasına rağmen İngiltere, Şerif Hüseyin'e verdiği desteğin yanında İbn Suud'la ilişkisini de kaybetmemeye gayret göstermekteydi. Bu bağlamda İbn Suud, bir zamanlar dedelerinin hakimiyeti altında olan Hicaz'ı geri almak istiyor fakat İngiltere'nin baskısı Hicaz yönetimiyle herhangi bir çatışmaya girilmesini engelliyordu.²⁰⁹

Bununla beraber İbn Suud, Şerif Hüseyin isyanını desteklemesi için temasta olduğu İngiltere tarafından ikna edilmeye çalışılsa da, isyanın başarılı olması sonucunda Şerif Hüseyin'in kendi topraklarının bir kısmına gözünü dikebileceğinden endişe etmekteydi. Bu bağlamda İngiltere'ye, kendisinin ve kabile halklarının Şerif Hüseyin tarafından kendilerine yapılacak herhangi bir müdahaleyi hiçbir surette hoş karşılamayacaklarını bildirmiştir.²¹⁰

²⁰⁷ Büyükkara, s. 46; Troeller, s. 89; Ghawanmeh, s. 124; Anlaşmanın tam metni için Bkz: Troeller, s. 254-256.

²⁰⁸ Nedim Bey, s. 1.

²⁰⁹ Büyükkara, s. 81.

²¹⁰ Troeller, s. 94.

İbn Suud'un gücünün önemli bir bölümünü oluşturan İhvan (Kardeşler) ile farklı kabile mensuplarının birleştirilmesi sonucunda, daha büyük ve sistemli bir güç oluşturulmuştur. 1912 yılında kurulan İhvanlar, Vahhabi düşüncesinin kurumsallaşmış haliydi²¹¹ ve Osmanlı Devleti'ne ve bölgedeki diğer güçlere karşı verilen mücadelede etkin bir role sahipti. Herhangi bir kabile Vahhabi düşüncesini kabul ederek İhvanlara dahil olduğunda, Suud ailesi doğrudan bu topluluk üzerinde hak iddia etmekteydi. Şerif Hüseyin ise, İhvan hareketinin güç potansiyeli konusunda son derece endişeliydi.²¹²

1915 yılında askeri gücünü İhvan sayesinde doruğuna ulaştıran İbn Suud, Şerif Hüseyin'le bir çatışmaya girmeden önce azılı düşmanı olan İbn Reşid tehdidini ortadan kaldırmak istiyordu.²¹³ Osmanlı'nın müttefiki konumunda olan İbn Reşid'e bağlı bedevi kabilelerin birçoğu Vahhabilerin davet hareketleriyle hem dini inançlarını hem de siyasi bağlılıklarını değiştirmiş ve İbn Suud'un safına geçmişlerdi. Bu nedenle İbn Reşid'in egemenlik merkezi olan Hail'e ilerlemek İbn Suud kuvvetleri açısından kolay oldu. Nitekim Osmanlı'nın savaştan mağlup çıkması nedeniyle Arap Yarımadası'ndaki başlıca müttefiki olan İbn Reşid'le irtibatı kopmuş ve bu da İbn Reşid'in yalnız kalmasına neden olmuştu. Emirliğin kendi içerisinde yaşadığı sorunlar nedeniyle zayıflamış bulunması da göz önüne alındığında, Hail'in ele geçirilmesi İbn Suud açısından hiç zor olmadı. 1921 yılının sonlarına doğru işgal edilen Hail, İbn Suud'a Arabistan çölünün tamamının hakimiyetini getiriyordu.²¹⁴

Hail'in fethinden sonra İbn Suud ve İhvan kuvvetleri, Irak ve Ürdün'de İngilizler tarafından kral yapılan Şerif Hüseyin'in iki oğlu Emir Faysal ve Emir Abdullah'la karşı karşıya gelecekti. Gerçekleştirilen "fetihler" sonucu İbn Suud'un hakimiyet alanı, bu iki devletin topraklarına gelip dayanmıştı. İhvan kuvvetleri ise zaman zaman İbn Suud'un bilgisi ve onayı olmaksızın bu topraklara saldırılar düzenlemekte, bu ise İngiltere ile İbn Suud'u karşı karşıya getirmekteydi. Söz konusu saldırılar nedeniyle İngiltere, İbn Suud'u bir sınır anlaşması imzalamaya zorladı ve böylece İhvan'ın saldırılarının önüne

²¹¹ Büyükkara, s. 46; Troeller, s. 129.

²¹² Edens, s. 57; Troeller, s. 111.

²¹³ I. Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı yönetimi, İbn Suud ve İbn Reşid'i uzlaştırmaya çalışmış ve bu amaçla bir komisyon kurmuştur. Bkz: Kayalı, s. 203; Hülâgü, s. 97.

²¹⁴ Büyükkara, s. 82.

geçmek istedi. 7 Kasım 1922’de Ukayr’da imzalanan anlaşma doğrultusunda, Necid’le Kuveyt ve Irak arasındaki sınırlar çizildi ve sınır ihlali gerçekleştirmeyeceklerine dair taraflardan söz alındı.²¹⁵

Bu şekilde gücünü giderek büyüten İbn Suud ve Mekke Emiri Şerif Hüseyin arasında çatışma çıkması kaçınılmaz hale gelmekteydi. Hurma ve Turaba kasabaları, iki taraf arasındaki ilk krizi teşkil edecekti. Necid’le Hicaz arasındaki sınırda bulunan Hurma kasabası, oldukça küçük ve görünürde önemsiz olmasına rağmen, aşağıda da sebepleri açıklanacağı üzere hem dini hem de siyasi bir çatışmanın odak noktasına dönüşmüştür.

3.3.1. Hurma ve Turaba Meselesi

Bölgedeki başlıca iki yerel güç olmaları açısından İbn Suud ve Şerif Hüseyin’i ilgilendiren Hurma meselesi, aynı zamanda bu tarafların her ikisiyle de farklı boyut ve şekillerde ilişkisi bulunan İngiltere açısından da önem arz etmekteydi. Zira Hindistan’ı ve savaştan sonra Arap Yarımadası’nın büyük çoğunluğunu kontrolünde bulunduran İngilizler, Hicaz’ın Vahhabiler tarafından işgal edilmesi sonucunda Müslümanlar tarafından kendisine yönelecek tepkiden endişeliydi.

Şerif Hüseyin, Osmanlı Devleti’ne isyan etmiş ve sonucunda İngiltere’nin de desteğiyle Hicaz Haşimi Krallığı’nı kurmuştu. Yeni kurduğu bu siyasi yapı karşısında, İbn Suud’un Vahhabiler üzerinden Hicaz bölgesinde söz sahibi olmasını istemiyordu. Bu nedenle İbn Suud’un Hicaz bölgesine girmesini önlemek amacıyla Hurma ve onun hemen yakınında bulunan Turaba kasabaları üzerindeki nüfuzunu pekiştirmek için harekete geçti. İngiltere ise sömürgelerindeki Müslümanlar açısından hac yolunun güvenliği ve kutsal toprakların emniyetinin büyük önem taşıdığını bildiğinden, tepki çekmemek için iki taraf arasında çatışma çıkmasını engellemek istemekteydi. Nitekim bu aşamada İngilizler, İbn Suud tehdidinin ciddi boyutlara ulaşmış olmasına rağmen halen Şerif Hüseyin’i desteklemekteydi.

Hurma meselesi, 1914’te buraya idareci olarak atanan Halid bin Lüey’in Vahhabiliği kabul etmesiyle başlamıştır.²¹⁶ Şerif ailesinin akrabası olmasına rağmen İbn Lüey, koyu

²¹⁵ Şuayb, s. 362; Büyükkara, s. 83-84.

bir Vahhabi'ydi. Hurma halkının çoğu da Vahhabi olup, bu Vahhabilerin bir kısmı İhvan'a katılmıştı. Şerif Hüseyin 1916'nın sonlarına doğru Halid'in İhvan'a destek vermesinden ötürü onu Mekke'ye çağırmış ve tutuklamıştır. 1917 yılının sonunda ise Hurma'ya geri dönmesine izin vermiştir. Bu süreci mütakiben İbn Lüey, Şerif Hüseyin'in Hurma'ya gönderdiği kadıyı kovmuş, karşılığında ise Mekke Emiri kendisini huzuruna çağırınca bu çağrıyı reddetmiştir. Bunun üzerine Hicaz Haşimi Kralı unvanına sahip olan Şerif Hüseyin, 1918'de Hurma'yı kontrol altına alması için bir birlik göndermiştir. Fakat Suud'un İbn Lüey'e destek olarak İhvan kuvvetlerini göndermesi üzerine, Mekke Emiri'nin kuvvetleri kolayca mağlup olmuştur.²¹⁷

Vahhabiler, 1803'te Hicaz'ı işgallerinin ardından Necid'e geri çekilmeye zorlanmış ancak Necid'in merkezi olan Riyad'dan uzak kalan bazı yerleşim yerlerinin halkı Vahhabi kalmıştır. Bu yerleşim yerlerinden birisini teşkil eden Hurma'ya,²¹⁸ Mekke emirleri çoğunlukla Hanbeli mezhebinden kadılar atamışlardır. Şerif Hüseyin'in Vahhabilere karşı tutumu yüzünden Hurma halkının çoğunun İhvanlara katıldığı ifade edilmektedir. Örneğin Şerif Hüseyin, bir defasında Vahhabi düşüncesine göre vaaz veren bir kadıyı Mekke'ye çağırmış ve sert bir biçimde uyarmıştır. Söz konusu kadı ise, bu olayın ardından İhvanlara katıldığını açıklamıştır. Yeni bir kadı atamak isteyen Şerif Hüseyin'in bu isteği ise, Halid bin Lüey tarafından reddedilmiştir. Şerif Hüseyin'in bu tavrı nedeniyle Vahhabi düşüncesine kayan Hurma halkına karşı Hüseyin, Turaba ve Bugum kabileleri emirlerine Hurma'ya saldırma izni vermiştir. Hurma kasabası, Necid ve Hicaz arasındaki sınırda bulunmasından ve Şerif Hüseyin'in buraya hakim olarak Hicaz sınırlarını genişletmiş olacağından dolayı önemliydi.²¹⁹

Hurma'daki çatışmalar, Şerif Hüseyin'in asayişi sağlaması amacıyla 1918 yılında buraya 800 kişilik bir bedevi kuvvetini göndermesiyle başlamıştır. Ardından Şerif Hüseyin, İbn Suud'un bu bölgeye yardımını önlemek amacıyla bu takviyeyi

²¹⁶ Troeller, s. 131; Kral Abdullah'ın hatıralarında aktardığına göre, Halid bin Lüey Hurma'daki kadıyı kovmuş, suçsuz insanları katletmiş ve baba bir kardeşi olan Buaycân'ı Vahhabiliği kabul etmediği için katletmiştir. Bkz: Abdullah, s. 145.

²¹⁷ Büyükkara, s. 87.

²¹⁸ Troeller, s. 131.

²¹⁹ Troeller, s. 131.

sürdürmüştür.²²⁰ Temmuz ayında Şerif Hüseyin, Turaba emiri Şakir ile beraber bir gücü Hurma'ya saldırması için göndermiştir. Şakir'in kuvvetleri Hurma'ya saldırmış ancak İhvan kuvvetleri tarafından mağlup edilmiştir. Savaşta yer alan Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah, İhvanın saldırısıyla tüm silahlarını kaybetmiş ve askerlerinin büyük bir kısmı ölmüştür. Böylece savaş, Hurma'nın yaklaşık 50 km güneybatısında yer alan Turaba'da devam etmiştir.²²¹

Sorunun çözümü için İngiltere, Şerif Hüseyin ve İbn Suud'a çatışmadan uzak durmalarını rica eden bir mesaj göndermiştir.²²² Yine İbn Suud'dan, Hurma'dan çekilmesini ve Halid bin Lüey'i desteklemekten vazgeçmesini istemişlerdir. İbn Suud'un olumlu yaklaşması sayesinde anlaşmazlık son bulmuş, meselenin nihai çözümü ise İngiltere'ye havale edilmiştir. İngiltere'nin Hindistan hükümeti yetkilileri, Hurma bölgesinin Taif'e yakın bulunmasından dolayı Şerif Hüseyin'in devletinin sınırları içerisinde sayılması gerektiğini söylemişlerdir. İbn Suud, İngiltere'yle olan ilişkilerin bozacağı endişesiyle Hicaz'a saldırmak istememekteydi. Bu nedenle İhvan'la fikir ayrılığı yaşamışlar ancak o İhvan'ı ikna etmeyi başarmış ve Hicaz'dan önce İbn Reşid'le savaşmaya karar verilmişti. Bu nedenle Hicaz'a yapılan saldırılarında, İbn Suud'un temkinli bir yaklaşıma sahip olduğunu görmekteyiz.²²³

21 Mayıs 1919'da Şerif Hüseyin'in oğlu Emir Abdullah, Turaba'ya saldırmış ve bölgeyi ele geçirmiştir.²²⁴ Turaba'da kontrolünü sağlamlaştırdıktan sonra Hurma'ya ilerlemek istemiş ancak Halid bin Lüey'in liderliğini yaptığı İhvan kuvvetleri tarafından bozguna uğratılmıştır. Kuvvetlerini toplayan İbn Suud ise, Hurma'nın yaklaşık 130 km kuzeydoğusunda bulunan Sakha'ya gelmiş, bu nedenle Emir Abdullah Turaba'yı terk etmek zorunda kalmıştır. Neticede İbn Suud ve Şerif Hüseyin arasında en az 4 yıl sürmesi öngörülen bir ateşkes imzalanmıştır.²²⁵

²²⁰ Troeller, s. 133; Ghawanmeh, s. 129.

²²¹ Büyükkara, s. 87.

²²² Kürkçüoğlu, s. 203.

²²³ Büyükkara, s. 86.

²²⁴ Troeller, s. 142.

²²⁵ İslam, s. 50.

Turaba savaşı sonucunda kaynakların ifadesiyle ortaya korkunç bir sahne çıkmıştı. Vahhabi kuvvetleri savaşta hiçbir kimseyi esir almamış, herkesi katletmişti. Kaynaklar, bu savaş neticesinde öldürülen kişi sayısının beş ila on bin arasında olduğunu belirtmektedir. Bu katliamın İbn Suud tarafından gerçekleştirildiğini söyleyenlerin yanı sıra, İbn Suud'un emirleri dışında İhvan'ın tasarrufuyla yapıldığını öne sürenler de bulunmaktadır. Hatta İbn Suud'un savaştan sonra Turaba'ya geldiğinde bu olay nedeniyle gözyaşı döktüğü aktarılmaktadır.²²⁶

3.4. Haşimi Krallığı'na Son Verilerek Suud Krallığı'nın Kurulması

Turaba savaşı akabindeki süreç, İbn Suud ve Şerif Hüseyin arasındaki en gergin dönem olarak ifade edilebilir. Mayıs 1920'de Abdülaziz bin Suud, Asir'in kuzeyinde bulunan Abha şehrini almak için birlikler hazırlamış, bunun üzerine Şerif Hüseyin, Necidlilerin hac için Hicaz'a girmelerini Eylül 1920'de yasaklamıştır. Necidliler durumu, hakem sıfatı hasebiyle Cox'a bildirmiş, İngilizlerin baskısı üzerine Şerif Hüseyin bir sonraki yılın hac dönemi için Necidlilere izin vermiş fakat İhvan mensuplarının Hicaz'a yığılması korkusuyla hacca katılımı, bir sayıyla sınırlamıştır. Hurma ve Turaba olayından sonra İbn Suud ve Şerif Hüseyin arasında imzalanan ateşkesin ardından, İbn Suud Hicaz'ın güneyinde bulunan Asir bölgesine yayılma imkanı elde etmiştir. Bu esnada Asir bölgesinde, 19. yüzyılda yaşamış sufi Ahmet bin İdris'in torunu tarafından kurulmuş olan bir emirlik bulunmaktaydı. İdrisiler bu yüzyılın sonundan beri Osmanlı Devleti'nin egemenliğine karşı çıkmış ve bu amaçla kabile birliklerini toplamışlardır. İdrisi Emirliği, coğrafi konumu nedeniyle, çatışan güçler arasında bir tampon bölge vazifesi görmekteydi. Osmanlı'nın I. Dünya Savaşı'ndan mağlup çıkmasının ardından, Asir'de bulunan kabile grupları kararsız davranmış, İdrisilere yakın olan kabilelerle İdrisiler arasında bir birlik oluşturulmuştur. İbn Suud ise 1922 yılında Abha'yı ele geçirmiş ve buradaki yerel yöneticilerle işbirliği yapmıştır.²²⁷

1923 yılına gelindiğinde Hicaz ve Necid arasındaki gerginlik had safhaya çıkmış, taraflar arasında savaş patlak vermeye hazır hale gelmiştir. Hicaz'da Haşimi Kralı Hüseyin'in hacılardan alınan harçlarla silahlı güçlerini geliştirmek için zekatı arttırmak

²²⁶ Büyükkara, s. 87.

²²⁷ Büyükkara, s. 87.

istemesi ve vergi toplamak için kabilelere kuvvetler göndermesi rahatsızlığa yol açmıştır. Bu kişilerin birçoğu çareyi Necid topraklarına sığınmakta bulmuştur. Arap Yarımadası'ndaki hakim güç konumunda bulunan İngiltere, bölgedeki yerel dört kuvvet olarak kalan İbn Suud ve diğer üç Haşimi kralı Şerif Hüseyin, Abdullah ve Faysal arasındaki sorunları çözmek için Kuveyt'te bir konferans düzenlemiştir.²²⁸ Ancak konferansta Haşimi kralların İbn Suud'a yönelik şikayetleri ve aşırı talepleri, görüşmeleri çıkmaza sokmuştur. Sonuç olarak İngiltere, tarafların silahlanmaya harcayacağını düşündüğü için katılımcı devletlere yaptığı yardımları kesme kararı almıştır. Aylık beş bin sterline tekabül eden bu yardımın kesilmesi, maddi gelirleri son derece düşük olan İbn Suud için ağır bir darbe olmuştur. İngiltere'nin bu tavrını olumsuz karşılayan İbn Suud, yönünü ticaret potansiyeli ve hac gelirleri nedeniyle hayati önem arz eden Hicaz'a çevirmiştir.²²⁹

3 Mart 1924'te Türkiye Cumhuriyeti halifeliği kaldırmış, bundan iki gün sonra Hicaz Haşimi Kralı Hüseyin kendisini halife ilan etmişti. Şerif Hüseyin'in kendisini halife ilan etmesi, İbn Suud'un hakimiyetindeki bölgeler için endişe duymasına yol açmıştır. Nitekim Şerif Hüseyin, Vahhabi hacıların kutsal topraklara hac için girmesini yasaklamış, İbn Suud ise buna son derece sert tepki göstermiştir. Şerif Hüseyin, Vahhabilerin diğer hacıları taciz ettiğini öne sürerek ve Vahhabilerin hacılara inançlarının propagandasını yapacağından çekinerek bu kararı almıştı. Bu durum, tam da İbn Suud'a Hicaz'a saldırması için sebep vermiştir. Buna binaen İbn Suud, hac yolunun güvenliğini sağlama ve Necidlilerin hacdan men edilmesini ortadan kaldırma amacıyla harekete geçmiştir. Abdülaziz bin Suud'un babası Abdurrahman, 5 Haziran 1924'te askeri ve dini yetkilileri ve İhvan liderlerini Riyad'da bir araya getirerek bir kongre düzenlemiştir. Hicaz'a saldırmanın konuşulduğu kongrede, kutsal toprakların hassas konumu nedeniyle nasıl hareket edilmesi gerektiği de ele alınmıştır.²³⁰

İbn Suud tarafından düzenlenen Riyad'daki görüşmede, Şerif Hüseyin'in hacılardan aldığı vergiler, hac hizmetlerinin fiyatlarındaki aşırı artış, su ve ulaşım için ödenen tutarların çok yüksek olması, buna karşılık ise Hicaz'da emniyetin bulunmayışı ele

²²⁸ Troeller, s. 198.

²²⁹ Büyükkara, s. 89.

²³⁰ Troeller, s. 216; Büyükkara, s. 89.

alındı. Kutsal topraklara yaraşmayan asayiş bozukluğu ve ahlaki bozulma, İbn Suud'un Hicaz'ı dini gerekçelerle işgal edebilmesine imkan tanıyordu. Nitekim belirtilen sebeplerle Hicaz'ın ele geçirilmesinin zaruri olduğu İslam ülkelerinde yöneticilere bildirilecek ve bu yolla onların desteğini alarak, kendilerine yönelecek tepkiyi azaltacaktı. Hindistan Müslümanları bu konuda İbn Suud'un gerekçelerini haklı bularak hareketine destek verince, İngiltere de bu hususta İbn Suud'a karşı yumuşamıştır.²³¹

Ağustos 1924'te İbn Suud saldırıya geçmiştir. Son derece planlı gerçekleşen saldırılarda, Vahhabi kuvvetleri Hurma ve Turaba bölgelerinde hazır bir şekilde beklemekteyken, diğer kuvvetler Irak ve Ürdün'e saldırmak ve Hicaz demiryolu hattını kesmekle görevlendirilmişti. Vadi Sirhan bölgesine de destek birlikler gönderilirken, Vahhabilerin ilk saldırısı Mekke'nin yazlığı konumunda olan Taif'e gerçekleştirilmiştir. 7 Eylül 1924'te Halid bin Lüey'in komutasında ele geçirilen Taif,²³² Suud güçleri tarafından yağmalanmıştır. Şerif Hüseyin'in oğlu Emir Ali, Suud ordusunun karşısına çıkmak için Taif'e gelse de, yerel kabilelerin desteğini alamaması sebebiyle geri dönmüştür. İbn Suud Taif'i kısa sürede tamamıyla ele geçirebilecek olmasına rağmen, kutsal topraklara yakın bir yerde yapılan savaşın İslam dünyasında tepki toplayacağından çekindiği için kentin işgalini bir yıllık sürede gerçekleştirmiştir.

İngiltere ise iki taraf arasındaki çatışmada hala bir tarafa yönelik net desteğini belirtmemiş fakat İhvan kumandanlarına İngiliz vatandaşlarının can ve mal güvenliğinin sağlanması gerektiğiyle ilgili uyarı mesajı yollamıştır. Şerif Hüseyin ise, İngilizlerle isyan sürecinde kurduğu ittifaka binaen, yardım talebinde bulunmuştur.²³³ Şerif Hüseyin'in oğulları Irak Kralı Faysal ve Ürdün Kralı Abdullah, Hicaz Haşimi Krallığı'na yardım etmesi için İngiltere'yle iletişime geçmişlerdir. Bu taleplere rağmen İngiltere, meselenin dini olduğunu söyleyerek taraf olmaktan kaçınmış ve Hristiyan bir güç olarak askerlerini Müslümanların kutsal topraklarına yollamasının mümkün olmadığını vurgulamıştır. Bu suretle İngiltere, İbn Suud'un oldu-bitti işgalini kabul etmiştir.

²³¹ Büyükkara, s. 90.

²³² al-Enazy, s. 135; Büyükkara, s. 91.

²³³ Büyükkara, s. 92; al-Enazy, s. 138.

İbn Suud'un işgalinin ardından Şerif Hüseyin'in durumu gittikçe kötüleşmiştir. İngiltere'den yardım alamamış, oğulları haricinde Hicaz kabilelerinden de yeterli desteği görmemiştir. İngiltere, bölgeye girmesinin ancak her iki tarafında da yardım isteğinde bulunmasıyla mümkün olacağını belirtmiştir. Bununla beraber Irak ve Ürdün tarafından Hicaz'a yapılacak herhangi bir müdahale girişimi İngiltere tarafından engellenmiştir. 3 Ekim'de Mekke ve Cidde'nin ileri gelenleri, Şerif Hüseyin'den tahtını terk etmesini istemiştir.²³⁴ Başka çaresi kalmayan Hicaz Haşimi Kralı Şerif Hüseyin, 6 Ekim 1924'te tahttan çekilerek yerini oğlu Emir Ali'ye bırakmıştır. Geçici bir hükümet kuran Ali, İbn Suud ile görüşmek istemişse de bu isteği reddedilmiştir. Ardından 14 Ekim'de Suud kuvvetleri Mekke'yi ele geçirmiştir. Hicaz Haşimi Kralı Ali'nin yönetimi ise Cidde ve Medine'den ibaret kalmıştır. Şerif Hüseyin ise, Akabe'ye gönderilmek üzere Cidde Limanı'na götürülmüştür. Şerif Hüseyin'in Ürdün'de yaşaması, Suud'un baskı yapacağı gerekçesiyle uygun bulunmamış, geçici olarak Akabe'ye oradan da Kıbrıs'a gönderilmesine karar verilmiştir.²³⁵

İbn Suud'un kuvvetleri, 5 Aralık 1924'te Mekke'ye girmiştir. Suud, Hicaz'ı işgalinin – yahut fethinin – nedenini hac güvenliğini sağlamak ve kutsal toprakların geleceğini garanti altına almak olarak ifade etmiştir. Hicaz Haşimi Kralı Ali, İbn Suud'un ilerlemesini durduramamış ve Cidde'ye dönmeye mecbur kalmıştır. Mekke'yi ele geçiren Vahhabi kuvvetleri, inançları doğrultusunda Ma'le kabristanındaki tüm kubbeli mezarları yıkmış, Hz. Peygamber (sav) ve Hz. Fatıma'nın doğduğu evleri tahrip etmişlerdir. Yine Hz. Peygamber (sav) döneminden hatıra olarak kalmış olan Darü'l Erkam'ın kapısına mühür vurmuşlar, çarşı ve evlerde ele geçirdikleri müzik aletlerini kırmış, insan resmi olan nesnelerin tamamını imha etmişlerdir.²³⁶

Abdülaziz bin Suud, 18 Ekim 1924'te Mekke'ye girmiştir. İbn Suud'un Mekke'nin önde gelenleri ve alimleriyle yaptığı görüşmeler sonucunda, Hicazlı ve Necidli alimler bir araya gelmiş, takip edilecek dini politikayla ilgili temel prensipler belirlenmiştir. Alınan kararlara göre, Allah'a dua ederken ve O'ndan af dilerken aracı koyulmayacağı, bunu yapanın tövbe etmesi için üç kez uyarılacağı, aksi takdirde öldürüleceği

²³⁴ Troeller, s. 220.

²³⁵ al-Enazy, s. 137.

²³⁶ Büyükkara, s. 95.

bildirilmiştir. Yine mezar üstüne kubbe yapmak ve mezar yanında namaz kılmak haram sayılmış, bunun haricindeki ayrıntı kabul edilen konularda mezhep kaynaklı farklılıkların sorun teşkil etmeyeceği belirtilmiştir.²³⁷

Mekke'nin fethinden sonra sıra Medine ve Cidde kentlerinin ele geçirilmesine gelmişti. İbn Suud kısa sürede Medine ve Cidde'yi kuşattı. 10 ay süren kuşatmanın ardından Haşimi Kralı Ali herhangi bir yardım alamayınca, teslim olmak zorunda kaldı. Böylece Medine, 5 Aralık 1925'te İbn Suud tarafından teslim alındı. Burada da Vahhabi inançlarına uygun yıkım faaliyetleri yapıldı ancak dünya Müslümanlarının tepkisini çekmemek için bu faaliyetler büyük boyutlara ulaştırılmadı.²³⁸

Hicaz bölgesinde ticari açıdan büyük öneme sahip olan Cidde, İbn Suud'un sıradaki hedefiydi. Uluslararası diplomaside taraflar arasında barış girişimlerinin yapılmasına rağmen İbn Suud, Emir Ali'nin Hicaz'ı terk etmesini şart koştuğundan barış mümkün olmadı. Aylarca süren kuşatmanın ardından Cidde artık dayanamadı ve 22 Aralık 1925'te teslim oldu. Emir Ali ise, Irak'a kardeşi Faysal'a sığındı.²³⁹ Bunu müteakiben, 8 Ocak 1926'da Abdülaziz bin Suud Hicaz Kralı unvanını aldı.²⁴⁰

Dünya Müslümanlarının desteğini alması gerektiğinin farkında olan İbn Suud, 1926 yılının Haziran ve Temmuz aylarında Mekke'de bir konferans düzenlemiştir. Dünyanın farklı ülkelerinden Müslüman temsilcilerin katıldığı bu konferans, temelde İbn Suud tarafından henüz işgal edilmiş olan Hicaz bölgesinin nasıl idare edileceğini ele almaktaydı. Mısır ve Hindistan heyeti, İbn Suud'un davetini reddetmişti. Nedeni ise, Hicaz'ın tüm Müslümanlara ait olması ve buranın yöneticisinin Müslümanlar tarafından demokratik olarak seçilmesi gerektiği düşüncesi idi.²⁴¹

Konferansın ele aldığı konulardan bir diğeri ise, Hicaz'da dini farklılıklara tanınan hoşgörünün ne boyutta olacağıydı. Vahhabi inancını tanıyan ve bu inancın düşünce yapısının yıkıcı gücünü görmüş olan Müslümanlar, bu konuda bir karara varılmasını

²³⁷ Büyükkara, s. 96.

²³⁸ Büyükkara, s. 98-99.

²³⁹ Ghawanmeh, s. 146.

²⁴⁰ Büyükkara, s. 100-101; Troeller, s. 231.

²⁴¹ Büyükkara, s. 104-105.

arzuluyordu. Bu bağlamda İran yönetimi, İbn Suud yönetimini “fikirlerini Müslüman ümmete zorla kabul ettirme gayreti içinde olan küçük bir mutaassıp grup” olarak tanımlamıştı. İbn Suud, hacıların ibadeti hususunda Müslümanların icmasına aykırı gördükleri uygulamalara kesinlikle izin verilmeyeceğini dile getirdi. Bu nedenlerden ötürü konferans, ciddi bir karar alınmadan son buldu.²⁴²

Abdülaziz bin Suud’un babası Abdurrahman’ın başkanlığında Necid’in merkezi Riyad’da yapılan bir toplantıda, İbn Suud’un unvanı ‘Hicaz Kralı ve Necid ve Mülhakatının Sultanı’ olarak değiştirilmiştir. İbn Suud’un devletini ilk olarak Sovyetler Birliği, ardından ise Fransa ve İngiltere tanımıştır. İbn Suud’un bu süreçten sonra Arabistan’da gerçekleştirdiği askeri seferleri Hassa, Hicaz ve Asir bölgelerinde egemenliğini daha da pekiştirmiştir. Hicaz’ı ele geçirmesinin ardından İbn Suud, İngiltere’yle 20 Mayıs 1927 tarihinde Cidde Anlaşması’nın imzalamış, bu anlaşmayla birlikte İbn Suud Hicaz Kralı ve Necid ve Mülhakatının Sultanı unvanını kesin surette tanıtmıştır.²⁴³

1932 yılında İbn Suud kendisini Suudi Arabistan Kralı ilan ettiğinde ise bu devlet, diğer Körfez ülkeleri gibi bir sömürge ya da manda yönetimi olmamış, bağımsız bir devlet statüsünde bulunmuştur.

²⁴² Büyükkara, s. 106-107.

²⁴³ al-Enazy, s. 155.

BÖLÜM 4: İNGİLTERE’NİN HİCAZ POLİTİKASI

4.1. İngiltere’nin 19. yy’da ve 20. yy Başlarında Hicaz Politikası

İngilizler Kızıldeniz bölgesine ilk kez 17. yüzyılın başlarında ilgi göstermeye başlamıştı. Bu dönemde İngiltere’nin bölgeye ilgisi, kahve ticaretinin merkezi olan Yemen’e ulaşmakla ilişkiliydi. Fransızların Mısır’ı işgal etmesi ve 18. yüzyılın sonlarında Arap Yarımadası’nın batısındaki emirlerle ilişkiler geliştirmeye başlaması, İngiltere’nin bölgeye olan ilgisini arttırdı. Kızıldeniz bölgesi Mehmet Ali Paşa’nın eline geçtiğinde ise İngiltere, Cidde konsoloslğunun atanma şeklini değiştirdi. Konsoloslar önceden Doğu Hindistan Şirketi tarafından atanıp, yine şirkete karşı sorumlu olurken; 1825’ten itibaren şirket tarafından atanmaya fakat Foreign Office’e (Yabancılar Ofisi) karşı sorumlu olmaya başladı.²⁴⁴

1840’da Mısır’ın Arap Yarımadası’ndan çıkması ve Fransa’nın kendi içişleriyle meşgul olması, İngiltere’ye bölgede güçlenme fırsatı verdi. Ancak 19. yüzyılın sonlarına kadar İngiliz nüfuzu bölgede çok güçlü değildi. Öte yandan İngiltere, Hicaz’ı üç sebepten dolayı fiilen işgal etmiyordu. Birincisi, böyle bir hareketin İngiltere’nin hakimiyeti altında olan topraklardaki Müslümanlar nezdinde büyük tepkiyle karşılanacağı, ikincisi Hicaz’ın içerisinde Müslümanların kutsal topraklarının bulunması ve bu bölgenin hakimiyetinin Osmanlı Devleti için bir itibar meselesi olmasıydı. Üçüncü sebep ise, İngiltere açısından burayı işgal etmeyi gerektirecek bir neden olmamasıydı. Nitekim bölgede kendisine rakip olabilecek bir güç yoktu.

1880’lerde, İngiltere’nin Cidde’ye gönderdiği ithalat ürünlerinin değeri bir buçuk milyon sterlinden fazlaydı. 1897 yılında ise, Hicaz’daki İngiliz vatandaşlarının sayısı Mekke’nin nüfusunun yaklaşık %15’ine eşitti. Cidde’de yaklaşık 300 aile yaşamaktaydı. Bu kişiler Hicaz ticaretinin yarısını ellerinde bulunduruyorlardı. 1907 yılına gelindiğinde ise İngiltere’nin Hicaz’a gönderdiği ithalat ürünlerinin değeri yaklaşık 2 milyon sterlindi.²⁴⁵

²⁴⁴ al-Amr, s. 206.

²⁴⁵ al-Amr, s. 214.

İngiltere ayrıca, hakimiyeti altındaki Müslümanların hac farizalarını eda ederken güven içinde olmaları ve Hicaz'da yaşayan İngiliz vatandaşı azınlıklar nedeniyle Hicaz bölgesiyle ilgilenmekteydi.²⁴⁶ Bu anlamda İngiltere, hem Müslüman hacıların hem de Hicaz'daki kendisine bağlı azınlıkların güvenliği meselesini, Osmanlı Devleti ve şeriflere karşı sürekli bir koz olarak elinde tutmuştur.

4.1.1. İngiltere'nin Cidde Konsolosluğunun İlişkilerdeki Rolü

İngiltere'nin Cidde Konsolosluğu, doğrudan İngiliz çıkarlarıyla ilgili olmasa da, Hicaz'da gördüğü ya da duyduğu her şeyi İngiltere'nin İstanbul'daki elçiliğine rapor ediyordu. Bu raporlar valilerin özellikleri, yapmış oldukları hizmetler, eğitim, bedeviler, bölgedeki Türk kuvvetleri ve Hicaz'ın ekonomik durumu gibi konuları içine alıyordu.²⁴⁷

Konsoloslar bilgilerini nasıl elde ettiklerini çoğu zaman açıklamazdı. Bilgiye nasıl ulaştığını açıklamaları halinde ise, “kesin bilgi kaynaklarına sahip kişilerin bana gizlice bildirdiğine göre” gibi ifadeler kullanırlardı. Konsolos, verdiği bilginin doğruluğundan kati surette emin değilse bunu elçiliğe bildirirdi. Aynı şey tam aksi için de geçerli olup, bilgilerinin doğruluğundan kesin biçimde emin olan konsolos raporunda bunu da vurgulardı.²⁴⁸

Konsolosların Hicaz'daki yetkililerle kurdukları kişisel ilişkiler, yazdıkları raporların içeriğini etkileyen bir faktördü. Bu da, özellikle kendisinden önceki konsolos bir şerif veya vali hakkındaki yorumuna zıt bir yorumda bulunmuşsa, yeni konsolosun aynı kişi hakkındaki yorumuyla ilgili şüphe oluşmasına yol açıyordu. İstanbul'da bulunan İngiliz elçileri ise çoğunlukla konsolosların raporlarına itimat ediyordu. Bununla birlikte elçiler zaman zaman özellikle İngiltere'nin çıkarlarını ilgilendiren konularda, bazı bilgilerle ilgili duydukları kuşkuyu dile getiriyorlardı. Elçiler ayrıca konsolosun raporuna neden güvendiklerini açıklamış, bu raporlara körü körüne bir güven duymamışlardır. Bu nedenle kimi zaman tedbirli davranmış ve “halihazırda elimizdeki bilgiler ışığında” şeklinde ifadeler kullanmışlardır. Yine elçiler, başka bağımsız kaynaklar tarafından

²⁴⁶ el-Hamid, s. 218 ve devamı.

²⁴⁷ al-Amr, s. 216.

²⁴⁸ al-Amr, s. 218.

desteklenen raporlara özel bir önem atfetmişler ve Foreign Office'e rapor verirken bu durumu hususiyetle vurgulamışlardır.²⁴⁹

Hacıların veya İngiltere'nin Hicaz'da yaşayan vatandaşlarının güvenliği gibi meseleler söz konusu olduğunda, konsoloslar ülkelerinin çıkarlarını korumak için birkaç farklı yöntemle başvurmuştur:

- a. Meseleyi çözmede sorumluluğu kendisi üstlenir ve durumu elçiliğe yahut Foreign Office'e rapor eder. Uygulaması genellikle onay görür.
- b. Elçiliğe bilgi verir ve İngiliz çıkarlarını korumak için Osmanlı Devleti'ne karşı nüfuzunu kullanması yönünde teşvikte bulunur.
- c. Meseleyi elçiliğe bildirerek tavsiye ister.
- d. Meseleyi elçiliğe bildirir ve çözümünü de yine elçiliğe bırakır.
- e. Meseleyi yerel yöneticilerle çözmeye yahut belirli durumların oluşmasına engel olmaya çalışır ancak başarısız olur. Ardından ise başarısızlığını elçiliğe rapor eder.²⁵⁰

İngiliz konsolosları, istekleri konusunda yerel yöneticilere baskı kurmada iki etkili metot kullanıyordu. Birinci metot, konsolosun İstanbul'daki elçiliği konsolosun isteğini yerine getirme konusunda teşvik etmesi için bilgilendirmesiydi. Bu süreç genel olarak şu şekilde işlerdi: Vali, konsolosun şikayet ya da tavsiyesini dinler, konu hakkında İstanbul'la görüşeceğini belirtir. Konsolos ilgili yazının yazıldığını gördükten sonra, belgenin numara ve tarihini elçiliğe rapor eder. Bundan sonra elçilik, raporda bahsi geçen yazının ulaşmasını bekler ve bununla ilgili uygun bir cevabın verilmesini sağlar. İkinci metot ise Kızıldeniz kıyı şeridi boyundaki Türk limanlarını bombalama ya da bombalama tehdidinde bulunma yöntemidir. Konsolos tarafından elçiliğe gönderilen raporlar, meselenin önemine göre kimi zaman Foreign Office'e iletilmiştir. Bununla birlikte, konsolosun kendisine karşı sorumlu olduğu merci elçilik olmasına rağmen, bazı durumlarda konsoloslar raporlarını doğrudan Foreign Office'e göndermişlerdir. Çok

²⁴⁹ al-Amr, s. 221.

²⁵⁰ al-Amr, s. 222-223.

nadir ve son derece önemli olan bu raporlara yazdığı cevabı Foreign Office de doğrudan konsoloslara iletmiştir.²⁵¹

4.1.2. Arap Bürosu

Arap Bürosu, İngiltere'nin savaş döneminde kullanmak üzere teşkil ettiği bir birimdi. Bu birimin sorumlusu, Kahire Yüksek Komiseri Henry McMahon tarafından atanmış olan Mısır istihbarat şefi General Gilbert F. Clayton'dı.²⁵²

Büro'nun asli amacı, İngiltere'nin Ortadoğu'daki politikalarını organize etmek, Türk-Alman ilişkileri hakkında bilgi toplamak ve İngiliz propagandası yapmaktır. Yine büronun görevleri arasında, Hicaz sübvansiyonlarını takip etmek, Arap mültecilerin memleketlerine dönmelerini sağlamak, Arap ordusu mensuplarının ödemelerini organize etmek ve Mısır'daki yönetim işlerini idare etmek yer alıyordu. Büro ayrıca, Hicaz'ın istihbarat çalışmalarına katılma fonksiyonu da üstleniyordu. Büronun Hicaz'ın idaresine bu denli aktif bir katılım sağlaması nedeniyle, Kahire yönetimiyle aralarında sık sık anlaşmazlıklar baş gösterse de Hindistan Hükümeti'nin Arap politikası karşısında bu iki birim yine de birlik halinde hareket etmeyi başarmıştır.²⁵³

4.1.3. Mekke Şerifleriyle İlişkiler

Mısır kuvvetlerinin Hicaz bölgesinden çekilmesinin ardından şerifliğe atanan ilk kişi Muhammed bin Avn'dı. Avn, Cidde'de yaşayan Hristiyanlara ve özellikle de İngilizlere karşı müsamahakar bir tavra sahipti. Nitekim Avn'ın göreve geldiği dönemde, bölgede İngiliz nüfuzu hiç olmadığı kadar güçlüydü. Avn'ın İngilizlere karşı gösterdiği yakın tavır sayesinde, Şerif Hüseyin İsyanı'na kadarki süreçte İngiltere, şeriflikte birbiriyle yarışan iki sülale olan Zevi Avn ve Zevi Zeyd'den, Muhammed bin Avn ve Şerif Hüseyin'in de mensubu bulunduğu Zevi Avn'ın tarafında yer alacaktı.²⁵⁴

²⁵¹ al-Amr, s. 230.

²⁵² Alangari, s. 103; Polly A. Mohs, **Military Intelligence and the Arab Revolt - The First Modern Intelligence War**, New York, 2009, s. 7.

²⁵³ Alangari, s. 104

²⁵⁴ al-Amr, s. 250.

1851’de görevden alınan Muhammed bin Avn’ın yerine, Şerif Abdulmuttalib getirildi. İngilizler açısından Abdulmuttalib’in göreve getirilmesi büyük bir sorundu. Zira yeni şerif İngilizlere ve Hristiyanlara karşı eski şerif gibi müsamahakar değildi. Ancak 1856 yılında Hicaz’da isyan çıkması nedeniyle görevinden alındı. Bu durumu kabul etmeyen Abdulmuttalib, isyancıların saflarına katıldıysa da isyan Osmanlı Devleti tarafından bastırıldı.²⁵⁵

Abdulmuttalib’den sonra yerine Muhammed bin Avn geçtiyse de, kısa süre sonra vefat etti. Ardından ise şerifliğe oğlu Abdullah getirildi. Abdullah 1870 yılında yaşamını yitirinceye kadar İngiltere ile ilişkileri normal bir seyirde devam etti. Kendisinden sonra göreve gelen kardeşi Hüseyin ise, İngiltere’ye yakınlıkta seleflerini gölgede bırakacak bir tutuma sahipti. Şeriflik makamına gelmesinden itibaren Osmanlı Devleti’ne zarar vermeyecek her konuda İngiltere’ye destek olma konusunda istekli olduğunu belli etmişti. Bu esnada Afganistan yönetiminin, İngiltere’nin Hindistan’daki nüfuzuna karşı yürüttüğü kampanya nedeniyle Afganistan ile İngiltere arasındaki ilişkilerde meydana gelen sorunlar sonucunda İngiltere, Mekke şerifinden Afganistan’ın kampanyası aleyhinde açıklamada bulunmasını istedi. Mekke Emiri ise, İngiltere ile aralarındaki iletişimin gizli kalması hatırlatmasını yaparak, kendilerine yardımda bulunmak istediği şeklinde karşılık verdi. Mekke Şerifi Hüseyin, 1880 yılında İranlı bir derviş kılığına girmiş bir Afgan tarafından bıçaklandı ve birkaç gün içerisinde öldü. İngiltere tarafından Hüseyin’in ölüm nedeni, İngiltere ve Hristiyanlara yakınlığı olarak yorumlandı.

Hüseyin’in suikasta uğrayarak ölmesinin ardından İngiltere’nin Cidde konsolosluğu, Hüseyin’in kardeşi Avnürrefik’in Mekke şerifi olması konusunda girişimlerde bulunmak için harekete geçti. Eğer Zevi Avn’dan olan Avnürrefik’in yerine, Zevi Zeyd’den olan Abdulmuttalib şerifliğe gelecek olursa bu, İngiltere’nin Hicaz’da ciddi sorunlar yaşaması demek olacaktı. İngiltere’nin bu sıradaki Cidde konsolosu olan Zohrab daha da ileri giderek, İngiltere’ye danışmaksızın Mekke şerifliğine birini atmasına izin verilmemesi gerektiğini söylüyordu. Zira İngiltere’nin hakimiyeti altında

²⁵⁵ al-Amr, s. 251.

yaşayan Müslüman sayısı, Osmanlı Devleti'nin hakimiyeti altındaki Müslüman sayısının dört katına eşitti.²⁵⁶

İngiltere'nin çabalarına rağmen Abdulmuttalib şeriflik görevine atandı. İstedikini elde edemeyen İngiltere, yeni şerife karşı Hicaz vali ve kaymakamını kendi safına çekmeyi başardıysa da, şerifin İstanbul nezdindeki tesiri daha fazla olduğundan bunun İngiltere'ye somut bir yararı olmadı. Akabinde İngiltere, “fanatizmi sınır tanımayan ve İngiltere'ye karşı düşmanca tutumu gayet açık olan bir kişi” tarafından yönetilmekte olduğundan, Şerif Abdulmuttalib'in görevden alınması veya otoritesinin sınırlandırılması konusunda çeşitli adımlar attıysa da, bu girişimler şerifin otoritesini daha da arttırdı. 1882 yılına gelindiğinde ise şerifin gücü artık yok denecek düzeye inmiş olduğundan, İngiliz konsolosluğunun şerifle ilişkisi kısmen de olsa arttı.²⁵⁷

1882'de Abdulmuttalib'in yerine şerif atanan Avnürrefik, atamasının İstanbul'daki İngiliz elçiliğinin çabaları sayesinde gerçekleştiğine inandığından, İngiltere'ye karşı dostane bir tavır gösterdi. İngiltere'nin Mısır'ı işgal ettiği yıl göreve gelmiş olan Avnürrefik, Osmanlı Devleti ile ilişkilerinin iyi olmaması nedeniyle İngiliz konsolosluğu ile açıktan görüşmekten kaçınmaktaydı. İngiltere başlangıçta Avnürrefik'in şerif olmasından son derece memnun olsa da, şerifin İngiliz konsolosuyla iletişimde olduğunun düşünülmesinden son derece çekinmesi nedeniyle hayal kırıklığına uğrayacaktı.²⁵⁸

İngiltere ile Avnürrefik arasındaki ilişkiler, Avnürrefik'in hacılardan zorla para alması ve Osmanlı tebaası olmadıkları sürece mutavviflerin görev yapamayacaklarını söylemesi sonrasında iyiden iyiye bozuldu. Bu, İngiliz konsolosluğunun aralarında birçok İngiliz vatandaşının da bulunduğu mutavviflerin üzerinde nüfuz sahibi olmasının önünü kesmek anlamına geliyordu. 1895 yılında ise İngiliz konsolos yardımcısı Abdurrezzak, Cidde'nin hemen dışında öldürüldüğünde ilişkiler en kötü halini aldı. Abdurrezzak ile aralarındaki ilişkinin kötü olması nedeniyle İngiliz konsolosu Alban, cinayetin azmettiricisi olarak Avnürrefik'i suçladı. İngiltere'nin bu süreçten sonra

²⁵⁶ al-Amr, s. 256.

²⁵⁷ al-Amr, s. 257.

²⁵⁸ al-Amr, s. 258.

Avnürrefik'in görevden alınması için yaptığı girişimler ise sonuçsuz kaldı. 1900'lerin başında ise İngiltere ile Avnürrefik ilişkilerinde olumlu gelişmeler meydana geldi. Şerif Avnürrefik'in tedavisi olmayan bir hastalığa yakalanmasının ardından İngiltere, Mekke emirliğinde boş kalan koltuğa Şerif Abdullah bin Avn'ın oğlu Ali'yi oturtmayı planlamaya başladı. 1904'te Avnürrefik'in ölümü üzerine, Şerif Ali Mekke emiri oldu. Şerif Ali, görev yaptığı yıllar boyunca İngiltere'ye karşı dostane bir tavır takındı ve bu sayede İngiltere'nin bölgedeki nüfuzu tekrar kuvvetlenmeye başladı.²⁵⁹

1908 yılında meşrutiyetin ilan edilmesiyle birlikte ise, İngiltere'nin bölgedeki nüfuzunu zirve noktaya çıkaracak olan Şerif Hüseyin bin Ali Mekke Emiri atandı. Böylece İngiltere, I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'ne karşı kendi safında yer alacak bir Mekke Emiri'nin göreve gelmesiyle Hicaz bölgesi açısından rahat bir nefes almıştır.

4.2. Şerif Hüseyin ile İlişkiler ve İsyanı Yapılan Maddi, Siyasi ve Lojistik Yardımlar

Şerif Hüseyin ile İngiltere'nin ilk teması, 1914 yılının ilkbaharında oğlu Abdullah vasıtasıyla gerçekleşmişti. O sırada Hicaz Mebusu olan Emir Abdullah, Mısır Hidivi'nin konuğu olarak Nisan 1914'te Kahire'ye gitmişti. Abdullah bu yolculuğu sırasında, İngiltere'nin Mısır Yüksek Komiseri Lord Kitchener ve yine bir İngiliz görevlisi olan Sir Ronald Storrs'la görüşmüştü.²⁶⁰ Görüşme esnasında Abdullah, babası adına İngiltere'den Osmanlı Devleti'ne karşı bağımsızlık mücadelesinde kullanmak üzere silah yardımı istemişti.

Şerif Hüseyin'in bu talebine İngiltere, başlangıçta kesin bir cevap vermedi. İngiltere ilk aşamada, hem Osmanlı Devleti'nin Arapların bazı hareketlerde bulunmasından şüphe etmesi,²⁶¹ hem de Osmanlı'nın bu esnada henüz düşman konumunda olmaması nedeniyle²⁶² dost bir devlete karşı Arapları silahlandırmayacaklarını söylemişti. Ancak

²⁵⁹ al-Amr, s. 264.

²⁶⁰ Kürkcüoğlu, s. 75; el-Hamid, s. 207; Söz konusu görüşmenin 1912 yılının baharında gerçekleştiğine dair iddialar da bulunmaktadır. Bkz: el-Hamid, s. 208.

²⁶¹ Bilgenoğlu, s. 201, 564. Dipnot.

²⁶² Kirk, s. 125.

İngiltere'nin bu tavrına rağmen Şerif Hüseyin ve İngiltere arasında soğuk bir atmosfer oluşmadı.

İngiltere'nin kısa bir süre çekimser kalmasının ardından Şerif Hüseyin'e yaklaşmasının nedeni olarak, bu sırada Osmanlı Devleti'yle olan ilişkileri, Şerif Hüseyin'in isyan etmesinin İslam dünyasında nasıl bir yankı uyandıracağını bilinmemesi ve Şerif Hüseyin'in gerçekte Arapları ne ölçüde temsil ettiğinin net olmaması gösterilebilir.²⁶³

İlerleyen süreçte ise, İngiltere'nin Osmanlı ile ilişkilerinin düşmanlığa dönüşmesinin ardından, İngiliz yönetimi Şerif Hüseyin'e karşı tutumunu değiştirecekti. Bu noktada İngiltere'nin, niçin başka bir Arap lideri ya da şeyhini değil de Şerif Hüseyin'i desteklemeyi seçtiğinin üzerinde durmak yerinde olacaktır.

İngiltere'nin Şerif Hüseyin'i desteklemeye karar vermesinin nedenlerinden biri, Şerif Hüseyin'in Müslümanlar için son derece önemli olan kutsal toprakların bulunduğu Mekke'nin ve çevresindeki bölge olan Hicaz'ın yöneticisi konumunda olmasıdır. Hüseyin, bölge halkı tarafından sevilen ve saygı gösterilen bir kişi olmasının yanı sıra, Hz. Peygamber'in (sav) soyundan gelmesi nedeniyle de ayrı bir itibara sahipti.²⁶⁴ Öte yandan Şerif Hüseyin, isyan arzusunda olması ve kişilik olarak da ihtiraslı bulunmasıyla birlikte, ihtiyatlı davranmasını da biliyordu.

Diğer bir sebep ise, Hicaz'ın yine İslam dünyasındaki konumuyla ilişkilidir. Nitekim Hicaz topraklarından başlayan bir ayaklanmanın Müslüman toplumlarda uyandıracağı etki, diğer bir bölgedeki ayaklanmadan katbekat fazla olacaktı.

Ayrıca İngiltere, Mısır ve Hindistan'ı kontrolünde bulundurduğundan ve buralardaki nüfusun çoğunluğu Müslüman olduğundan, hac farızasının yerine getirilmesi İngiltere'nin idaresi bakımından büyük önem taşıyordu. Bu açıdan bakıldığında

²⁶³ al-Amr, s. 211; Kürkçüoğlu, s. 76.

²⁶⁴ Alangari, s. 112; Hülagü, s. 101; İsmail Ahmed Yağı, *Târîhu'l Âlemi'l Arabî El-Muâsır*, Riyad, 2000, s. 9.

Hicaz'ın, gayrimüslim bir düşmanın elinde olmadığı; bilakis Şerif ailesinin hakimiyeti altında olduğu imajı, İngiltere'yi son derece rahatlatacaktı.²⁶⁵

İngiltere bu düşüncelerle giderek Şerif Hüseyin'le işbirliğine yönelirken, 1914 yılının sonraki döneminde Lord Kitchener, Mısır'daki Yüksek Komiserlik görevini bırakıp İngiltere Savaş Bakanı oldu. Bu bağlamda halihazırda Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah'la temasta bulunmuş olan Kitchener'ın, İngiliz hükümetinde böylesi önemli bir konuma yükselmiş olması, İngiltere'nin Şerif Hüseyin İsyanı meselesine yaklaşımını da etkileyecektir. Nitekim 1914 yılının sonbaharında Mısır'da bulunan İngiliz yetkilileri, Şerif Hüseyin İsyanı'na katılacak Aziz Ali el-Mısri'yle isyan konusunda iletişime geçti. Aynı şekilde Lord Kitchener da, aynı dönemde Emir Abdullah'a kendi adına bir temsilci göndererek Osmanlı Devleti'nin İngilizlere karşı savaşa girmesi durumunda kendilerinin ve Hicaz Araplarının nasıl bir tavır takınacağını öğrenilmesini istiyordu.²⁶⁶

Bu sürecin ardından, yaklaşık altı ay sonra, Şerif Hüseyin ile 1914'ün sonunda Kitchener'ın yerine Mısır Yüksek Komiseri olarak atanan Henry McMahon arasında, isyanın altyapısını oluşturacak yazışmalar başlayacaktır. Yazışmaların başlangıcına kadar bu denli uzun bir zamanın geçmesinin nedeni ise, bu esnada Çanakkale Savaşı'nın patlak vermesi ve İngiltere'nin normalde Şerif Hüseyin'e dair tereddütlerinin bulunmasına rağmen, Çanakkale'deki yenilginin ardından Araplara gereksinim duyduğunu net bir şekilde idrak etmiş olmasıdır.²⁶⁷

Bu süreçten sonra Şerif Hüseyin ve İngiltere arasında, İngiltere'nin Mısır Yüksek Komiseri Henry McMahon vasıtasıyla isyan pazarlığı gerçekleşmiştir. Bu pazarlık sürecini ve bu süreçte tarafların tutumlarını bir sonraki başlıkta ele alacağımızdan burada konunun ayrıntılarına girmeyeceğiz.

²⁶⁵ al-Amr, s. 214-215; Kürkçüoğlu, s. 77.

²⁶⁶ Bülent Özdemir, Eftal Irkıcıtal, **İngiliz Arap Büro Raporlarında Arap Ayaklanması – Bir İsyanın Kodları**, İzmir, 2011, s. 33; Kürkçüoğlu, s. 78.

²⁶⁷ Deniz Doğru, **“I. Dünya Harbi Sırasında Şerif Hüseyin'in Siyasi Faaliyetleri”**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi, c. 2, sayı: 2, s. 54.

4.2.1. İngiltere'nin Propaganda Çalışmaları

Şerif Hüseyin İsyanı'nı destekleyen, maddi ve lojistik sponsorluğunu yapan İngiltere, isyanın Arap ve İslam dünyası nezdinde kabul görmesi ve kendilerine yönelik tepkinin en aza indirilebilmesi amacıyla, etkin bir propaganda faaliyetine girişmiştir.²⁶⁸ Bu faaliyetlere şunları örnek verebiliriz:

İngiliz Savaş Bakanlığı, aralarında Sir Mark Sykes'ın "Araplara Mektup" adlı yazısının da bulunduğu bir takım yazıları 26 Ekim 1916'da İngiltere Dışişleri Bakanlığı'na yollamış ve bu yazıların el-Ezher'deki alimler tarafından ilgi gördüğünü ve Kahire halkı üzerinde olumlu etkisi olduğunu belirtmiştir. Dışişleri Bakanlığı da bu yazıların nüshalarını halklarını etkilemede kullanmaları için çeşitli İslam ülkelerine, örneğin İran'a, göndermiştir. Osmanlı aleyhine yapılan propaganda kapsamında, "İttihatçılar Çetesi"nin Alawli ve Medine'de kadın ve çocuklara zulmettiği şeklinde ifadelerin yer aldığı bir yazı, Hindistan ve Afganistan'da kullanılmak üzere buralara gönderilmiştir. Yine bu bağlamda, "Türklerin Kabe'yi bombaladığı" iddiaları basın organları vasıtasıyla yayılmaya çalışılmış, bu sayede İslam dünyasının Osmanlı yönetiminden nefret etmesi sağlanmak istenmiştir.²⁶⁹

Bu propaganda faaliyetine Şerif Hüseyin de tabii olarak katılmış ve 21 Ocak 1917 tarihli, "Kardeşlerimize: Osmanlı Ordusundaki Arap Subay ve Erlerine" başlıklı mesajında, Türkler aleyhine ifadeler kullanmış ve Arap subay ve erlere kendilerine katılma çağrısında bulunmuştur.²⁷⁰

Türklerin aleyhine yapılan propagandanın mahiyetinin ne olacağı hakkında ise İngiltere Başbakanı Lloyd George, Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği 10 Şubat 1917 tarihli notta şu noktaları vurgulamıştır: "Türklerin elindeki toprakların çok geniş olduğu, eski medeniyetlerin yaşadığı bu zengin toprakların kötü yönetim, katliam vb. ile çorak arazilere döndürüldüğü; Türk İmparatorluğu'nun Türklerle meskun olmadığına da özel

²⁶⁸ Hülâgü, s. 98.

²⁶⁹ el-Hamid, s. 380-381.

²⁷⁰ Kürkcüoğlu, s. 136.

dikkat atfedilmesi gerektiği; medeniyetin menfaati uğruna Türk probleminin ilk ve son defa çözülmesinin (şart olduğu).”²⁷¹

İngiltere, Osmanlı Devleti ve Türklerin aleyhine yaptığı propagandaların yanı sıra, Arap ülkelerinde Arapça olarak yayınların dağıtılması için de çalışmalarda bulunmuştur. Bu bağlamda “Hakikat” adlı bir yayının Mekke’de ve Mısır’daki Suriye Arapları arasında çok okunmuş olduğu, “Kible” gazetesinin de Şerif Hüseyin’in emriyle bu yazıdan alıntılar yaptığı belirtilmekte ve Kuzey Afrika’da bulunan Fransız hakimiyetindeki Müslüman toplumlarında, Arap yanlısı ve Türk karşıtı bu yayının dağıtımının yapılması istenmekteydi.²⁷² Ayrıca bir propaganda gazetesi olarak Kasım 1916’da yayına başlayan “Kevkeb”’in olumlu etkilerinin olduğu, yayınına devam etmesi gerektiği ve İngiliz Dışişleri’nin bu gazetenin aylık masraflarına katkıda bulunulacağı dile getirilmektedir.²⁷³

Bunlara ek olarak Sir R. Wingate bir yazısında, Mısır’daki basın propagandasının sonuç verdiğini, el-Ezher’deki Arap yanlısı ve Türk karşıtı grubun büyümeye başladığını aktarmakta, Yeni-Turancı hareketin Arapça konuşan Müslümanları şoka uğratmakta olduğu ve Hicaz’daki başarıların yeni bir atmosfer doğurduğu vurgulanmaktadır. İttihat ve Terakki yönetimi üzerinden Turancılık olgusu da propaganda aracı olarak kullanılmış,²⁷⁴ Kible gazetesi Medine savaşında yaşamını yitiren Şekip Galip Bey’in üzerinde bir belge bulunduğunu, bu belgede ise Turancılık, Türk ocakları konularına dair ifadeler yer aldığını, ayrıca Türklerin bütün Müslümanlara hükmetmesi gerektiği şeklinde düşüncelerin dile getirildiğini belirtmiştir. Nitekim İngiltere, bu bilginin özellikle Hindistan Müslümanları üzerinde kullanılmasını istemiştir.²⁷⁵ Yine İngiliz yönetimi, Jön Türklerin ve Türk Ocağı’nın gayrimüslim yapısı ve Genç Türklerin masonluk faaliyetleriyle ilgili raporların da faydalı olacağını vurgulamıştır.

²⁷¹ Kürkçüoğlu, s. 137.

²⁷² Kürkçüoğlu, s. 137.

²⁷³ Hülâgü, s. 98; Kürkçüoğlu, s. 138.

²⁷⁴ Hülâgü, s. 102.

²⁷⁵ Kürkçüoğlu, s. 139.

Tüm bu çabalara rağmen, Türk karşıtı propagandanın etkili olamadığı yerler de bulunmaktaydı. Bu açıdan Trablusgarp'ta söz konusu propagandanın başarılı olmaması İngiltere tarafından “son derece acı” olarak nitelenmiş, bu hususta İtalyanların tedbir alması gerektiği ifade edilmiştir. Bu hususta İngiliz Dışişleri tarafından yazılan 30 Ağustos 1917 tarihli bir yazıda, Trablusgarp'taki halkın Türk yanlısı olduğu ve daha önceden dağıtılan propaganda malzemelerini, özellikle Şerif Hüseyin'in portresini, yırttıkları aktarılmakta ve bu bölgeye yalnızca el-Hakikat'in gönderilmesine devam edilmesi istenmektedir.²⁷⁶

4.2.2. Şerif Hüseyin'in Unvan Tartışması

Şerif Hüseyin İsyanı'nın başlangıcının ardından, yeni kurulacak devletin yöneticisi olan Şerif Hüseyin'in unvanının ne olacağı birçok tartışmaya yol açmıştır. Şerif Hüseyin, İngiltere'yle görüşmelere başladığından itibaren tüm Arap dünyasını kapsayacak bir krallık tasarlıyordu. Çünkü o, McMahon'la yazışmalarında da belirttiği gibi, tüm Araplar adına hareket ediyor ve onların maslahatlarını gözetiyordu. Öte yandan İngiltere ise, Şerif Hüseyin'i kendi çıkarları doğrultusunda destekliyor ve ne kendisinin ne de müttefiklerinin çıkarlarına zarar verecek bir harekette bulunmasını istiyordu.

Şerif Hüseyin başlangıçta kendisini “Arap Milletinin Kralı” olarak tanıtmıştır. Ekim 1916'da “Arap Hükümeti Dışişleri Bakanı Şerif Abdullah” adıyla yazılan ve çeşitli ülkelere gönderilen bir telgrafta da bu unvan kullanılmıştır. İngiltere bu unvandan son derece rahatsız olmuş ve Körfez şeyhleriyle aralarındaki anlaşmaların bu unvandan nasıl etkileneceği, yine diğer Arap liderlerinin Şerif Hüseyin'i tanıyıp tanımayacağı konusunda endişelenmiştir.²⁷⁷

İngiltere bu hususta Şerif Hüseyin'e açıklamasının zamansız olduğunu, Araplar arasında ayrılık çıkaracak ve Arabistan'ın siyasi durumunu tehlikeye sokacak bir unvanı tanımayacaklarını, böylesi bir unvanın diğer Arap liderlerinin rızasıyla kabul

²⁷⁶ Kürkçüoğlu, s. 138.

²⁷⁷ Dawn, s. 51; Kürkçüoğlu, s. 191.

edilebileceği ve askeri başarıdan önce değil sonra belirlenmesi gerektiğini bildirmiştir.²⁷⁸

Şerif Hüseyin’le İngiltere pazarlığının baş aktörü olan Henry McMahon ise, Şerif’e kral şeklinde hitap etmenin Mısır Sultanı’nı gücendireceğini, zira daha önce kendisi tahta çıktığında aynı yöndeki isteğinin reddedildiğini belirtmiş, böylesi bir unvanın resmi olarak tanınmasının vaktinin gelmediğinin ve meseleyi daha uygun şartlarda gelecekte ele almanın mümkün olduğunun kendisine iletilmesini önermiştir. İngiltere’nin unvan konusundaki uyarıları üzerine Şerif Hüseyin, unvanını aslında isyanın ilk günü ilan etmesi gerektiğini fakat o sırada bu hususta yetersiz olduğu yönündeki eleştirilerden kaçınmak için bu ilanı ertelediğini söylemiş, İngiltere’nin bir keresinde kendisine “halife” şeklinde hitap ettiğini, bunun ise kraldan daha üst bir merteye olduğundan İngiltere’nin kendisini kral ilan etmesi hususunda onay vermesinin gerekli olmadığını düşündüğünü dile getirmiştir.²⁷⁹

Unvan meselesi hakkında yapılan görüşmelerin ardından İngiltere, Şerif Hüseyin’e “Hicaz Kralı” denmesinin daha doğru olacağı sonucuna varmıştır. Zira Şerif, Arap Yarımadası’nın tamamına hakim değildir ve bu nedenle hakimiyeti altından olan Hicaz toprakları esas alınarak Hicaz Kralı unvanına sahip olması en uygun çözümdür. Nitekim bu unvan, 1917 yılının başlarında İngiltere ve müttefikleri tarafından tanınmıştır.²⁸⁰

İngiltere, kendi basınının yayınlarında Şerif Hüseyin için Hicaz Kralı unvanı kullanmasına dikkat etmiş ve bunun için Resmi Basın Bürosu vasıtasıyla gazete editörlerine tebligatta bulunmuştur. Yine İngiltere, aynı hususta müttefiklerinin de gerekli hassasiyeti göstermesini sağlamaya çalışmış, bu konuda hata yapıldığında ise gerekli ikazlarda bulunmuştur.²⁸¹

İngiltere’nin Şerif Hüseyin’in unvanının “Hicaz Kralı” olması konusundaki kararına rağmen Şerif Hüseyin, kendisini Arap Kralı olarak kabul ettirmeye çalışmaya devam

²⁷⁸ Köse, s. 313.

²⁷⁹ Dawn, s. 51.

²⁸⁰ Yüksel Nizamoğlu, “1917 Yılında Hicaz Cephesi: Arap İsyanının Yayılması ve Medine’nin Tahliyesi Programı”, Bilig, Sayı: 66, Yaz 2013, s. 124; Dawn, s. 54; Kürkçüoğlu, s. 194.

²⁸¹ Kürkçüoğlu, s. 195.

etmiştir. Bu açıdan bakıldığında Şerif Hüseyin'in, İngiltere'nin bu meseledeki tavrından hayal kırıklığına uğradığı sonucunu çıkarmak mümkündür.

4.2.3. Halifelik Meselesi

İngiltere, Şerif Hüseyin'le kurduğu temaların başlangıcından itibaren halifelik meselesine karışmak istememiş, bu meselenin dini bir mesele olduğu ve Müslümanların kendi aralarında karar vermeleri gerektiği fikrini benimsemiştir.²⁸² Ancak bununla beraber siyasi açıdan büyük önem arz eden halifeliğin, Osmanlı Devleti'nin elinde olmasını istememiş, bu sayede Osmanlı'yı zayıflatmayı arzulamıştır.²⁸³

Şerif Hüseyin ise, başlangıçta halifeliği istemiyor gibi gözükmüş fakat ilerleyen süreçte halifelik meselesinde kendisi üstelenmiştir. Nitekim ilk zamanlar halifelik meselesinin Türkiye'yi savaşa soktuğunu, Arap isyanına yol açtığını belirtmiş, İngiltere'yle dostluğunun da bir gereği olarak ne başkasının halifeliğini tanıyabileceğini ne de bu unvanı kendi üzerine alabileceğini dile getirmiştir. Ancak Şerif Hüseyin, bu dönemde dahi kendisinin üstlenmesi değil de, taraftarları tarafından teklif edilmesi üzerine halifeliği kabul edebileceği izlenimini vermiştir.²⁸⁴

İşin aslına bakılırsa, isyan sürecinin genelinde olduğu gibi, halifelik meselesinde de Şerif Hüseyin'i en fazla etkileyen ve yönlendiren, oğlu Abdullah'tır. Zira Abdullah, babasını halife ilan etmek istemekte ve Türkiye Sultanı Arapların ruhani lideri olarak kaldıkça Arap istiklalinin tam olarak sağlanamayacağını düşünmektedir. Yine Abdullah, halifeliğin "eski yuvasına" dönmesi gerektiğine ve babasının bu iş için en uygun kişi olduğuna inanmaktadır. Abdullah'a göre babasının halife olması durumunda Arap milleti birbirine bağlanacak ve Arap Yarımadası'ndaki başta gelen emirler arasındaki ayrılıklar kolaylıkla çözülebilecektir. Fakat Abdullah, halifeliğin Şerif Hüseyin'in kendisi tarafından ilan edilmesi değil, etrafındakiler tarafından ona teklif edilmesi gerektiğini savunmaktadır. İngiltere ise dini meselelere karışmak istememekte, bununla beraber bir önceki yıl İngiltere'ye danışmadan Şerif Hüseyin'in krallığını ilan etmesinin neden olduğu sıkıntıları hatırlatarak, halifelikle ilgili karar alınmadan önce İngiltere'ye

²⁸² Özdemir, İrkıçatal, s. 40.

²⁸³ Özdemir, İrkıçatal, s. 43.

²⁸⁴ Kürkçüoğlu, s. 197.

danışılması istenmektedir.²⁸⁵ Bu ise, İngiltere'nin tarafsız gibi dursa da gerçekleşecek gelişmeler kendi sömürgelerini etkileyeceğinden, olaylara müdahil olduğunu göstermektedir.

Şerif Hüseyin ile İngiltere arasındaki halifelik meselesi zamanla giderek daha büyük bir problem olmuş, Şerif Hüseyin halifelik konusundaki ısrarını açıktan belli etmeye başladıkça İngiltere zor durumda kalmış fakat en nihayetinde Şerif Hüseyin'e meselenin dini hüviyeti nedeniyle kendilerinin tarafsız olacağını bildirmiştir.

4.2.4. Sykes-Picot Anlaşması'nın İmzalanması

İngiltere ile Fransa arasında 16 Mayıs 1916 yılında imzalanan Sykes-Picot Anlaşması, İngiltere'nin Ortadoğu ve Hicaz politikası açısından büyük öneme sahiptir.²⁸⁶ Şerif Hüseyin İsyanı'ndan yaklaşık bir ay önce imzalanan bu anlaşma, aslında bir yandan Şerif Hüseyin'le isyan konusunda mutabakata varmış olan ve Şerif Hüseyin'e çeşitli vaatlerde bulunan İngiltere'nin, ikili oynayarak aynı zamanda Fransa'ya da Şerif'e vaat ettiği kimi topraklarla ilgili sözler verdiğini göstermektedir.²⁸⁷

İlerideki bölümde de görüleceği üzere İngiltere, Şerif Hüseyin'le isyan konusunda pazarlık yaparken, daima Fransa ve diğer bölge şeyhleriyle aralarındaki mevcut ilişkilere zarar vermeyecek adımlar atma konusunda son derece dikkatli olmuştur. Bilhassa Fransa'yla ittifakı açısından sorun teşkil edecek hiçbir şeye izin vermeyeceğini net olarak belirtmiştir. Ancak öte yandan, 1914 yılından itibaren Şerif Hüseyin'le temaslara başlamasına rağmen bu durumu Fransa'ya 23 Kasım 1915'te bildirmiştir.²⁸⁸

²⁸⁵ Kürkcüoğlu, s. 199.

²⁸⁶ Deniz Doğru, s. 55; Anlaşmanın tam metni için Bkz: Antonius, s. 428-430.

²⁸⁷ Cemal Kemal, “**Osmanlı'nın Filistin Cephesi'ndeki Son Muharebesi**”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, sayı: 45, Bahar 2010, s. 43.

²⁸⁸ Kürkcüoğlu, s. 101.

Rusya'nın da dahil edildiği Sykes-Picot Anlaşması, şu düzenlemeleri öngörüyordu:

- İngiltere ve Fransa, aşağıda belirlenen A ve B nüfuz bölgelerinde bir Arap liderin hakimiyeti altında bulunacak bir Arap Devleti yahut Arap Devletleri Federasyonu'nu tanımayı ve desteklemeyi kabul etmeye hazırdır.²⁸⁹
- Fransa'nın nüfuzu altında olacak A bölgesi, Şam, Humus, Hama, Halep ve Musul'u kapsamaktadır.
- İngiltere'nin nüfuzu altında olacak B bölgesi, Şam'ın güneyinden Kerkük'ün kuzeyine çekilecek bir hattın güneyini kapsamaktadır.
- Mavi (Fransız) ve Kırmızı (İngiliz) bölgeleri belirlenecek, bu bölgelerde Fransa ve İngiltere doğrudan veya dolaylı olarak bir yönetim yahut denetim kurabilecektir. Mavi bölge; İskenderun, Lazkiye, Trablusşam, Beyrut, Sidon, Tire ve Kilikya ile orta-güneydoğu Anadolu'nun büyük bir kısmını içine almaktadır. Kırmızı bölge ise; Basra Körfezi'ne kadar Bağdat vilayetinin büyük bir kısmı ile Akdeniz'de Akka'nın güneyindeki küçük bir sahil dilimini kapsamaktadır.
- Filistin ise Kahverengi bölge olarak adlandırılmakta ve burada kurulacak uluslararası bir yönetime bırakılması öngörülmektedir.²⁹⁰

Sykes-Picot Anlaşması ile İngiltere, Şerif Hüseyin'e verdiği söze aykırı hareket etmiş oluyordu. Ancak öyle görünüyor ki İngiltere, bunu bir taktik olarak yapmıştır; zira Şerif Hüseyin'in anlaşmadan isyanın başlangıcından bir yıl kadar sonra haberi olsa da, tüm dünya anlaşmadan 23 Kasım 1917'de Bolşeviklerin Izvestia gazetesinde gizli müttefik anlaşmalarını ifşa etmelerinin ardından haberdar olmuştur.²⁹¹ İngiltere ise anlaşmayı önemsiz göstermeye çalışmış, neticede Şerif Hüseyin açısından iş işten geçmiştir. Bu anlaşmaya bakarak İngiltere'nin, başından beri Fransa'ya vadettiği toprakları Şerif Hüseyin'e vermeye niyetli olmadığı, bunu yalnızca bir ikna aracı olarak kullandığı söylenebilir.

²⁸⁹ Yağı, s. 12.

²⁹⁰ Kürkçüoğlu, s. 102-103; Yağı, s. 13; M. Derviş Kılınçkaya, **Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Suriye**, Ankara, 2008, s. 96; Durdu Mehmet Burak, **Birinci Dünya Savaşında Türk-İngiliz İlişkileri (1914-1918)**, Ankara, 2004, s.79.

²⁹¹ Demir, s. 694; Kürkçüoğlu, s. 217.

Anlaşmanın isim babalarından olan Sir Mark Sykes, 5 Mayıs 1917’de Şerif Hüseyin’le (bu tarihte Kral Hüseyin olarak anılmaktadır) anlaşma hakkında görüşmüştür. Şerif Hüseyin bu görüşmede iki nokta üzerinde durmuştur; eğer Arap istiklali gerçekleşmezse kendisine son İslam devleti olan Osmanlı Devleti’ni yıkıp, yerine yeni bir İslam devleti kurmama suçlamasının yöneltileceği ve Fransa, Suriye’yi topraklarına katarsa Suriyeli Müslümanların kendisini Türklere isyan etmek suretiyle Suriye’yi Hristiyan bir devlete vermekle itham edeceği. Mark Sykes, Şerif Hüseyin’le yaptığı oldukça uzun bir münakaşanın ardından, nihayetinde ona anlaşmanın önemini anlatabilmiş ve kaygılandığı noktalarda onu tatmin etmeyi başarmıştır.²⁹²

Bununla beraber Şerif Hüseyin, Sykes-Picot’dan duyduğu rahatsızlık konusunda tatmin olmamış gözükmektedir. Zira bu görüşmeden sonraki süreçte Thomas Edward Lawrence’ın Şerif Hüseyin’le yaptığı görüşmede Şerif, Beyrut ve Lübnan’ın Fransa’ya bırakılmasını kabul etmediğini belirterek, bu bölgelerin Arap bölgesi olduğunu ve ne kendisinin ne de başkasının buraları alabileceğini söyleyerek, bağımsız olmayı hak ettiklerini öne sürmüştür. Bunu sağlamanın ise kendi görevi olduğunu vurgulamıştır.²⁹³

İngiltere ise Şerif’in McMahon yazışmalarını yorumlama şeklinin yanlış olduğunu düşünmektedir. Buna göre Fransa’yla İngiltere arasındaki görüşmelerin sonucu belli oluncaya dek, Şerif’le bu tür siyasi konuların görüşülmesi ertelenmeli ancak Suriye sahili ve Filistin, yine Bağdat ve Basra’nın ilerideki yönetimleriyle ilgili yanlış düşüncelerin düzeltilmesi için de adımların atılması gerekmektedir. Bu saikle İngiltere, Haziran 1918’de Şerif Hüseyin’in temsilcisine Bolşevikler tarafından ifşa edilen belgelerin müttefik devletler arasında zorlukları önlemeye yönelik eski bir görüşme ve geçici bir mutabakat zabıtlarından ibaret olup, bir anlaşma teşkil etmediğini bildirmiştir. Bu sayede İngiltere, Şerif Hüseyin’i anlaşmanın önemsiz olduğu yönünde ikna etmeye çalışarak, içerisine düştüğü zor durumdan kurtulmaya çabalamaktadır.²⁹⁴

²⁹² Kürkçüoğlu, s. 218.

²⁹³ Kürkçüoğlu, s. 219.

²⁹⁴ Kürkçüoğlu, s. 220-221.

4.2.5. Balfour Deklarasyonu’nun İlan Edilmesi

Aslen bir Macar Yahudisi olan Theodor Herzl’in şahsında siyasi ve milli bir hareket olarak dünya sahnesine çıkan Siyonizm, 19. yy’ın sonlarından itibaren faaliyet göstermiştir. Siyon kelimesi, Kudüs anlamına gelmekte ve bu bağlamda Siyonizm, Yahudilerin Filistin’de bir devlet kurma ülküsü anlamını taşımaktadır.²⁹⁵

Hristiyan Avrupa’da Hz. İsa’nın katilleri olarak görülen ve bu nedenle hoş karşılanmayan Yahudiler, 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde ulus devletlerin oluşumu ve Yahudilerin etnik farklılık oluşturmaları nedeniyle yine baskı altında kalmıştı. Bu nedenle Yahudiler, artık kendi sorunlarına kendilerinin çözüm bulması gerektiğine inanmaya başlamışlardı. Nitekim 1896 yılında Yahudi Devleti adlı kitabını yayınlayan Theodor Herzl, Filistin’de bir Yahudi devletinin kurulabilmesinin dünyadaki tüm Yahudilerin örgütlenmesinden geçtiğini söylemekteydi. Herzl’a göre Yahudiler, bir ulus meydana getirecek ve bir devlet kuracak donanımlara sahipti. Yine Herzl, Yahudi sorununun antisemitizm nedeniyle ortaya çıktığına inanmaktaydı. Ona göre Yahudilerin içerisinde yaşadığı tüm toplumlar, ya gizli ya da açıktan antisemitist-Yahudi karşıtıydı. Ayrıca Yahudi meselesi, ne dini ne de sosyal bir meseleydi; Yahudi meselesi ona göre milli bir davaydı. Bu meselenin çözümü ise, dünya siyaset sahnesine taşınmasıyla mümkün olabilirdi.²⁹⁶

Yahudi meselesini uluslararası arenaya taşıma amacıyla Herzl, 27 Ağustos 1897’de İsviçre’nin Basel şehrinde Birinci Siyonist Kongresi’ni topladı.²⁹⁷ İki yüzden fazla delegenin yer aldığı bu kongrede, Dünya Siyonist Teşkilatı’nın temeli atılmış, teşkilatın başına da Herzl getirilmiştir. Theodor Herzl bu kongre ile bir Yahudi devleti kurduğunu, buna insanların şu anda inanmasa da belki elli sene sonra doğru olduğunu anlayacaklarını söylemiştir.²⁹⁸

²⁹⁵ Sedat Kızıloğlu, **İsrail Devleti’nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm’in Gelişimi**, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, c. 2, S: 1, 2012, s. 45; Mim Kemal Öke, **Osmanlı İmparatorluğu, Siyonizm ve Filistin Sorunu (1880-1914)**, İstanbul, 1982, s.32.

²⁹⁶ Kızıloğlu, s. 46.

²⁹⁷ Köse, s. 27.

²⁹⁸ Kızıloğlu, s. 47.

Yine bu bağlamda Herzl, Osmanlı Devleti Sultanı II. Abdülhamit'e Filistin'e Yahudilerin yerleştirilmesi için 1896 ile 1902 yılları arasında beş ziyarette bulunmuştur. Kötü durumda olan Osmanlı ekonomisini, Filistin toprakları karşılığında düzeltme teklifinde bulunan Herzl, bu görüşmelerden istediği sonucu alamamıştır. Hatta II. Abdülhamit, Yahudilerin Filistin'e yerleştirilmemesi için bir takım tedbirler almış ve Yahudilerin Filistin'den toprak almalarını engelleyen bir kanun çıkarmıştır. Osmanlı'dan Filistin hususunda istediği cevabı alamayan Herzl, bu kez çözüm için İngiltere'ye yönelmiştir. Bu sırada en büyük sömürge gücü olan ve Siyonizm ülküsüne de sıcak bakan İngiltere, Siyonistlerin umudu olmuştur. Theodor Herzl'in ölümünden sonra, en etkili Siyonist isim olan Haim Weizmann 1916 yılı sonunda İngiliz başbakanı olan Lloyd George ve dışişleri bakanı olan Arthur Balfour ile yakın ilişkiye sahiptir.²⁹⁹

Arthur Balfour'un adı ile anılacak olan Balfour Deklarasyonu, 2 Kasım 1917'de³⁰⁰ Balfour tarafından İngiltere Siyonist Dernekleri Başkanı olan Lord Rothschild'e gönderilen mektuptur. Bu mektup, 18 Temmuz 1917'de Rothschild tarafından Balfour'a yazılan ve Filistin'in Yahudi vatani olması, Yahudilerin herhangi bir kısıtlama olmaksızın Filistin'e göç edebilmeleri ve Yahudilerin burada kendi kendilerini idare etmeleri şeklindeki üç talebi dile getiren mektuba cevaben yazılmıştır. Mektubun metni şu şekildedir:

"Dışişleri Bakanlığı

2 Kasım 1917

Saygıdeğer Lord Rothschild,

Yahudilerin Siyonist özlemlerine sempatisini dile getiren aşağıdaki deklarasyonun Kabine'ye sunulmuş ve onun tarafından onanmış olduğunu, Majestelerinin hükümeti adına size bildirmekten mutluluk duyuyorum; Majestelerinin hükümeti, Filistin'de Yahudi halkı için bir ulusal yurt kurulmasına olumlu bakmaktadır ve Filistin'de bulunan Yahudi olmayan toplulukların yurttaş ve dinsel haklarına ya da herhangi bir başka ülkedeki Yahudilerin sahip oldukları haklara ve siyasal statüye zarar verebilecek herhangi bir şeyin yapılmaması kaydıyla bu hedefe erişilmesi için elinden

²⁹⁹ Kızıloğlu, s. 48.

³⁰⁰ Köse, s. 35; Yağı, s. 14.

gelen tüm çabaları harcayacaktır. Bu deklarasyonu Siyonist Federasyonun bilgisine sunarsanız, size minnettar olacağım.

Saygılarımla,

*Arthur James Balfour*³⁰¹

Balfour Deklarasyonu ile Siyonizm ve Yahudi meselesi, Herzl'in istediği gibi artık uluslararası arenaya taşınmış ve dönemin süper gücü olan İngiltere tarafından desteklenmeye başlamıştır. İngiltere'nin desteğinin yanı sıra Ortadoğu'da bir Yahudi devleti kurulmasının, buraya yönelik politikalarında sağlam bir dayanak oluşturacağına inanan Amerika Birleşik Devletleri de, Başkan Wilson döneminde Ekim 1918'de deklarasyonu desteklediğini açıklamıştır. Aynı yıl içerisinde Fransa ve İtalya da deklarasyonu desteklediklerini ilan etmişlerdir.³⁰²

Deklarasyon ilan edildikten bir ay sonra İngiltere, Kudüs'ü işgal etmiştir.³⁰³ Deklarasyonun ilan edildiği yılda nüfusu 570 bin Müslüman, 74 bin Hristiyan ve 75 bin Yahudi'den oluşan Filistin'e, bu süreçten sonra Yahudi göçü hızlanmış ve bölgedeki Yahudi nüfusu buna bağlı olarak hızla artmıştır.³⁰⁴

4.2.6. Emir Faysal'ın Irak Kralı Olması

Şerif Hüseyin'in oğlu Emir Faysal, başlangıçta 5 Ekim 1918'de Suriye'de Kral Hüseyin adına bağımsız bir Arap Hükümeti kurulduğunu ilan etmiştir. Ancak Sykes-Picot Anlaşması gereğince Suriye Fransız mandasında olacaktır.³⁰⁵ Şerif Hüseyin, İngiltere'nin Irak bölgesini elinde bulundurması gibi, Fransa'nın da Suriye'de bulunduğu süre için tazminat ödeyeceğini düşünüyordu. Süreç ilerledikçe Fransa bölgede tam hakimiyet sahibi olması gerektiğini anlamış ve Faysal'a ultimatom

³⁰¹ Süleyman Kocabaş, **Vaat Edilmiş Toprak Filistin İçin Mücadele Türkiye ve Siyonizm**, İstanbul, 1994, s. 216; Yağı, s. 158; Hurewitz, s. 26; Jason Tomes, **Balfour and Foreign Policy: The International Thought of a Conservative Statesman**, Cambridge, 2002, s. 198.

³⁰² Yağı, s. 158.

³⁰³ İsmet Üzen, **“İngilizlerin Kudüs'ü Ele Geçirmesi ve General Edmund H. H. Allenby'nin Kudüs'e Törenle Girişi (9-11 Aralık 1917)”**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, c. 19, sayı: 2, s. 331.

³⁰⁴ Kızıloğlu, s. 50.

³⁰⁵ Abdullah, s. 226; Yağı, s. 12.

göndererek ordusunu dağıtmasını ve Fransız mandasını kabul etmesini istemiştir.³⁰⁶ Başta tarafların birbiriyle anlaşacağı bir atmosfer oluşsa da, Faysal birliklerinin bir kısmının Fransız askerlerine saldırması sonucu Fransız kuvvetleri 25 Temmuz 1920’de Şam’a girmiştir. Bunun üzerine Faysal Şam’ı terk etmek zorunda kalmıştır.³⁰⁷

Bunun üzerine İngiltere, Faysal’ı Londra’ya çağırmış ve takip eden süreçte Faysal’ın Irak kralı yapılmasına karar verilmiştir. İngiltere’nin bu kararı almasında, bölgedeki milliyetçiliği kontrol edemez hale gelmesi ve Faysal’ın idaresinde ve kendi kontrolünde olacak bir devletin bu konuda çözüm olacağını düşünmesi başlıca etkindir. Nitekim 23 Ağustos 1921’de Faysal Irak Kralı olmuştur.³⁰⁸ 10 Ekim 1922 tarihinde Irak ve İngiltere arasında yapılan anlaşma ile İngiltere’nin manda rejimi kabul edilmiştir.

Irak Kralı Faysal, 8 Eylül 1933’te İngiltere’ye giderken geçmekte olduğu İsviçre’nin Bern kentinde kalp sektesi sonucu yaşamını yitirmiştir.³⁰⁹

4.2.7. Emir Abdullah’ın Ürdün Kralı Olması

İngiltere, 25 Nisan 1923 tarihinde ilan ettiği bir beyanname ile Şarkü’l Ürdün’de Şerif Hüseyin’in diğer bir oğlu olan Emir Abdullah’ın yönetiminde yeni bir hükümet kurulmasını kararlaştırmıştır.³¹⁰ İngiltere ile Emir Abdullah arasında yapılan anlaşmaya göre hükümet kurma süreci altı ay olacak ve bu zaman zarfında İngiltere, hazinesinden yeni kurulan devlete yardım yapacaktır.³¹¹ İngiltere bu sayede kendisine bağlı yeni bir Arap devleti daha elde etmiş olacaktır. Nitekim 25 Mayıs 1923’te Doğu Ürdün’ün bağımsızlığı, İngiliz Yüksek Komiseri Sir Herbert Samuel ve General Clayton’ın katıldığı resmi törenle ilan edilmiştir. 22 Mart 1946 tarihinde ise Ürdün Haşimi Krallığı

³⁰⁶ Yağı, s. 22.

³⁰⁷ Demir, s. 696.

³⁰⁸ Philip K. Hitti, **History of the Arabs – From the Earliest Times to the Present**, 10. Basım, Hong Kong, 1970, s. 752; Margaret Macmillan, **Paris 1919 - 1919 Paris Barış Konferansı ve Dünyayı Değiştiren Altı Ayın Hikayesi**, Ankara, 2004, s. 400.

³⁰⁹ Mustafa L. Bilge, “Faysal I”, DİA, 1995, c. 12, s. 265.

³¹⁰ Kurşun, “Haşimiler”, s. 414.

³¹¹ Yağı, s. 186.

bağımsızlığını ilan etmiştir. Kral Abdullah ise 20 Temmuz 1951’de Kudüs’te uğradığı suikast sonucu öldürülmüştür.³¹²

Şerif Hüseyin’in isyan planına baktığımız zaman tüm Arap topraklarının tek bir lider altında, yani kendi liderliği altında birleşmesini hedeflediğini görmekteyiz. Fakat pratikte durum bundan farklı olmuş, Filistin Yahudilere vaat edilmiş, Irak oğlu Faysal’a, Ürdün ise diğer oğlu Abdullah’a bırakılmıştır. Bu pencereden bakıldığında, işlerin Şerif Hüseyin’in istediği gibi gitmediği ve İngiltere’nin kendi çıkarları için Arap topraklarını dilediği gibi bölüştürdüğünü söyleyebiliriz.

4.2.8. Paris Barış Konferansı

I. Dünya Savaşı’nın ardından, savaştan galip çıkan devletler arasındaki anlaşmazlıkları çözmek amacıyla 18 Ocak 1919’da Paris’te bir barış konferansı düzenlenmesi kararlaştırılmıştır. Konferansa Arapları temsilen henüz o tarihte Irak kralı olmamış olan, Emir Faysal’ın Hicaz heyeti başkanı olarak katılmasına karar verilmiştir.³¹³ Emir’in tercümanlığını ise İngiliz ajanı olarak Arap dünyasında bulunmuş olan Lawrence yapacaktır.³¹⁴ Faysal’ın konferansta Arapları temsil etmesi, İngiltere ve Fransa arasında anlaşmazlığa yol açmıştır.

Emir Faysal’ın Paris Barış Konferansı’na katılma amacı, Wilson ilkeleri uyarınca Arapça konuşulan bölgelerin Hicaz Krallığı’na verilmesini talep etmektir. Buna göre İskenderun-Diyarbakır’ın güneyinden Hint Okyanusu’na kadarki bölgede Arapça konuşan toplumlar bulunduğundan, adı geçen bölge Hicaz Krallığı’na verilmelidir. Aden ise İngiltere’nin çıkarları nedeniyle bu bölgeler içerisinde sayılmamıştır. Fransa Faysal’ın taleplerini öfkeyle karşılamış ve İngiltere’ye Fransa’nın çıkarlarının göz önünde bulundurulması gerektiğini bildirmiştir. Aynı şekilde Fransız basınında Faysal aleyhinde haberler yer almış ve İngiltere ile aralarının açılması sağlanmaya çalışılmıştır.

Emir Faysal, konferans nedeniyle Avrupa’da bulunduğu sıralarda farklı kesimlerden kişilerle bir araya gelmiştir. Londra’da Siyonist Haim Weizmann ile görüşmüş ve bir

³¹² Abdullah, s. 180.

³¹³ Yağı, s. 16.

³¹⁴ Lawrence, s. 16.

anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşmaya göre Yahudilerin Filistin'e geniş ölçekte göç ve iskan edilmesi teşvik edilecek, Yahudi göçmenlerin yerleştirilmesiyle ilgili bütün tedbirler alınacaktır. Bu esnada ise Arap köylüleri ve çiftlik sahiplerinin hakları korunacak, ekonomik olarak kalkınmalarına yardımcı olunacaktır.³¹⁵ Faysal'ın konferansa katılmadaki diğer bir amacı da bağımsız bir Suriye devleti kurmaktır. Ancak Faysal, Paris Barış Konferansı'ndan beklediği sonuçları alamamıştır.

Konferans sırasında Amerika Birleşik Devletleri, manda ve sömürgeciliği kabul etmeyeceğini bildirdiğinden bölgeye King-Crane Komisyonu adıyla, bölge halkının görüşlerini almak için 10 Haziran-21 Temmuz 1919 tarihleri arasında bir heyet gönderilmiştir.³¹⁶ Heyetin hazırladığı rapora göre Suriye halkı manda yönetimi olarak Amerika'yı seçmiştir. Amerika'nın kabul etmemesi durumunda ise ikinci devlet İngiltere'dir. Halkın çoğu ise Faysal yönetimi altında bağımsız olmayı istemekte ve Fransız mandasına şiddetle karşı çıkmaktadır. Rapor üzerine yapılan görüşmeler sonucu, Suriye ve Lübnan Fransız mandasına; Filistin, Irak ve Arap coğrafyası İngiliz mandasına bırakılmıştır.

4.2.9. İsyana Yapılan Yardımlar

Osmanlı Devleti'ne isyan eden Şerif Hüseyin, bu isyan için maddi olarak İngiltere'den destek almıştır. İngiltere'nin desteği meselesi başlangıçta, Fuad el-Hatib'in aracılığı ve Şerif Hüseyin ile İngiltere'nin Cidde temsilciliği arasındaki yazışmalar sonucunda kararlaştırılmıştır. Yapılan ödemeler ve askeri teçhizat ücretleri, Şerif'in devletinden geri alınmak üzere verilmiştir. Bu yardımlar devlet yardımı, kabile vergisi vb. isimler ile yapılmış ve İngiliz dışişleri uzmanlarının tavsiyeleri doğrultusunda, Hindistan Rupisi, Mısır banknotları ve altın cinsinden gerçekleşmiştir.³¹⁷

³¹⁵ TG Fraser, Andrew Mango, Robert Mcnamara, **The Makers of the Modern Middle East**, Londra, 2011, s. 121; Anlaşmanın tam metni için Bkz: Celal Tevfik Karasapan, **Filistin ve Şark-ül-Ürdün**, c. 1, İstanbul, 1942, s. 232-233.

³¹⁶ Yağı, s. 17.

³¹⁷ Hülalü, "İngilizlerin Hicaz İsyanına Maddi Yardımları", Belleten, Sayı: 225, Ağustos 1995, s. 148-149.

Şerif Hüseyin ve diğer Arap kabile liderlerine ödenen aylık meblağların³¹⁸ ve ek tahsisatın bir sonucu olarak, İngiltere’de maddi sorunlar meydana gelmiştir. Bu nedenle İngiliz yönetimi, Hicaz’a gönderilen ödemelerin karşılanması amacıyla Mısır’dan kendi kaynaklarını kullanmasını istemiştir. Şerif Hüseyin’e bu bağlamda ödenen para 1920 yılının başlangıcına kadar 45 milyon 205 bin sterlindir.³¹⁹

Yapılan yardımlar sırasında, aylık ödemelerin yetersizliği ve ek ödemelerde bulunulması gerektiğinin dile getirilmesi nedeniyle, İngiltere ve Şerif Hüseyin arasında küçük çapta anlaşmazlıklar meydana gelmekteydi. Ayrıca Hindistan Rupisi’nin Sterlin karşısında sürekli değer kaybetmesi, Şerif Hüseyin tarafından tepkiyle karşılanmaktaydı. Şerif Hüseyin’in ek ödeme talebi ise, İngiltere tarafından belirli yerlere harcanmak şartıyla kabul edilmiştir.³²⁰

Buna ek olarak Şerif Hüseyin, Temmuz 1916’da İngiltere’den 2000 Mısır askeri gönderilmesini ve 10000 askerin de hazırda tutulmasını istemekte ve uçak talebinde bulunmaktaydı.³²¹ Ağustos ayında ise Şerif, acilen tam teçhizatlı 40000 asker, bir adet 15 o.m. batarya, dört adet 10 ½ o.m. dağ bataryası, dört adet Fransız Q.F. dağ bataryası, 50 maxim topu ve 40000 tüfek cephanesine ek olarak, saha gözlükleri, revolverler, kabloşuz telgraflar, telefonlar, dikenli teller vb. istemektedir.³²²

Eylül 1916’da İngiltere, İngiltere’nin Yenbu’ya Müslüman asker göndermeyeceğini Şerif Hüseyin’e bildirmiş, diğer taraftan ise 20000 tüfek ve yeterli cephanenin Şerif’e ulaştırılmak üzere Mısır’a gönderilmesin emredildiği belirtilmiştir. Ayrıca 6 adet maxim topu ve gerektiği kadar el bombası tedarik edilecek, uçaklar için ise Savaş Bakanlığı girişimlerde bulunacaktır.³²³

³¹⁸ 1916 yılı boyunca bu meblağ aylık 125 bin sterlindir. Bkz: James Wynbrandt, **A Brief History of Saudi Arabia**, New York, 2004, s. 179.

³¹⁹ Hülâgü, s. 151.

³²⁰ Hülâgü, s. 152.

³²¹ Özdemir, İrkıçatal, s. 125.

³²² Özdemir, İrkıçatal, s. 126.

³²³ Özdemir, İrkıçatal, s. 131.

Şerif Hüseyin isyanına İngiltere'nin kendi askerleriyle yardımda bulunması konusunda ise Şerif siyasi açıdan itirazda bulunmuş, İngiltere de kendi çıkarları açısından böyle bir hareketi uygun görmediğinden Şerif'in uyarılarını dikkate almıştır.³²⁴

4.2.10. Lawrence'ın Rolü

Thomas Edward Lawrence, 1910-1914 yılları arasında British Museum'un Karkamış'ta yapmış olduğu kazılarda asistan olarak çalışmıştır.³²⁵ Lawrence bu görevi sırasında, Araplarla birlikte çalışmış ve bu da onu I. Dünya Savaşı sırasında alacağı göreve hazırlayan bir etken olmuştur. Savaşın patlak vermesinin ardından ise Kahire'deki Askeri İstihbarat Bölümü'ne atanmıştır.³²⁶ Kahire'deki görevi sırasında Lawrence, o esnada Osmanlı Devleti'nin hakimiyeti altında olan Suriye, Lübnan, Filistin, Ürdün ve Hicaz bölgelerini ve buralardaki milliyetçi hareketleri yakından tanıma imkanına kavuşmuştur. Lawrence yine bu esnada İngiliz hükümetine bölgeyle ilgili raporlar göndermiş ve Arap liderleriyle ilişkilerini geliştirmiştir.³²⁷

Savaşın ikinci yılında, Ekim 1916'da, Lawrence Şerif Hüseyin İsyanı'yla ilgilenme görevinin devredildiği Arap Bürosu'nda görevlendirilmiştir. Bunun üzerine Lawrence, Ronald Storrs'la birlikte Hicaz'a gitmiştir.³²⁸ İsyan sırasında en önemli konulardan biri de, Osmanlı'nın destek hattı olan Hicaz Demiryolu'nun kesilmesi meselesiydi. Nitekim Şerif Hüseyin'in oğlu Emir Faysal, İngiltere'nin de desteğiyle 1917 baharında Vech bölgesine gelmiş, Osmanlı Devleti'nin muhaberat hattını tehdit etmeye başlamıştı. Öte yandan Osmanlı'nın Medine'deki kuvvetlerinin geri çekilmesini ve Filistin Cephesi'ne kaymasını engellemek için de Lawrence, isyan kuvvetlerini organize ederek demiryolu hattının ne tam olarak kesilmesi ne de tam olarak kullanılır halde kalmasını sağlamıştır. Bu sayede Osmanlı kuvvetleri Medine'de sıkışmış oluyordu. Lawrence'ın Hicaz Demiryolu hattının kesilmesinde önemli rolü olmuştur. Nitekim I. Dünya Savaşı'nın

³²⁴ Özdemir, Irkçatal, s. 154.

³²⁵ James J. Schneider, **Guerrilla Leader - T. E. Lawrence and the Arab Revolt**, New York, 2011, s. 11.

³²⁶ James Barr, **A Line in the Sand - The Anglo-French Struggle for the Middle East (1914-1948)**, New York, 2012, s. 32

³²⁷ Lawrence, s. 11.

³²⁸ David Fromkin, **A Peace to End All Peace**, A Holt Paperback, New York, 2009, s. 226.

bitiminde Hicaz Demiryolu artık kullanılamaz hale gelmiştir.³²⁹ Aynı şekilde 6 Temmuz 1917’de Akabe isyan güçleri tarafından ele geçirilmiş ve böylece kuzey bölgelere giden yol açılmıştır.³³⁰ Tüm bunlar olurken Lawrence, Kahire’deki yetkililere isyanın elde ettiği başarıları aktarmaya ve isyanda giderek daha büyük bir rol oynamaya devam ediyordu.³³¹

İsyanın ilerlemesiyle birlikte 1 Ekim 1918’de Şam, isyan kuvvetlerinin eline geçti.³³² Bundan sonra kısa bir süre şehrin yönetiminin yeniden yapılandırılmasına yardımcı olan Lawrence’ın görevi sona ermiş bulunuyordu. Bunun üzerine Londra’ya dönen Lawrence, 1919 yılında gerçekleşen Paris Barış Konferansı’nda Emir Faysal’a eşlik etmiş, sonrasında ise Emir Faysal’ın Irak Kralı olması ve Ürdün Krallığı’nın kurulması konularında çalışmalarda bulunmuştur.³³³

İngiltere için yıllarca Arap ülkelerinde faaliyetler yürüten ve Şerif Hüseyin İsyanı’nda büyük rol oynayan “Arabistanlı Lawrence”, 13 Mayıs 1935’de bir motosiklet kazası sonucu ölmüştür.³³⁴ Yıllarca Arap İsyanı için aktif faaliyetlerde bulunan ve özellikle Emir Faysal’ın düzenlediği saldırılara katılan Lawrence hatıralarında, İngiltere tarafından Şerif Hüseyin İsyanı için yapılan vaatlerin daha başında tutulmayacağını bildiğini aktarmaktadır.³³⁵

4.3. Şerif Hüseyin-McMahon Yazışmaları

Şerif Hüseyin-McMahon yazışmaları olarak tarihe geçen mektuplaşma süreci, Şerif Hüseyin isyanına giden yolun kilometre taşlarından birini teşkil etmektedir. 1914 yılının sonunda Henry McMahon, Mısır Yüksek Komiserliği görevini yerine getirmek üzere

³²⁹ Wynbrandt, s. 175.

³³⁰ Michael Korda, **Hero - The Life and Legend of Lawrence of Arabia**, New York, 2011, s. 102.

³³¹ Lawrence, s. 15.

³³² Isaiah Friedman, **British Pan-Arab Policy - A Critical Appraisal (1915-1922)**, New Jersey, 2010, s. 4.

³³³ Lawrence, s. 17; John E. Mack, **A Prince of Our Disorder - The Life of T. E. Lawrence**, Massachusetts, 1998, s. 264.

³³⁴ Lawrence, s. 18; Scott Anderson, **Lawrence in Arabia - War, Deceit, Imperial Folly and the Making of the Modern Middle East**, New York, 2013, s. 505.

³³⁵ Lawrence, s. 32.

Kahire'ye gönderilmişti.³³⁶ 1914 yılından itibaren oğlu Abdullah vasıtasıyla İngilizlerle temas içerisinde bulunan Şerif Hüseyin, 1915 yılının Temmuz ayında McMahon'a isyanla ilgili düşüncelerini bildiren ilk mektubunu yazdı. Bu mektup, toplamda on adet mektuptan oluşan yazışma sürecinin başlangıcı olmaktaydı.³³⁷

Bu bölümde, mektupların içeriklerinin kolay takip edilebilmesi ve taraflar arasındaki pazarlık sürecinin rahatça gözlenebilmesi için, mektupları ayrı başlıklar altında gönderilme tarihleriyle birlikte aktaracağız.³³⁸

Birinci Mektup: Mekke Emiri Şerif Hüseyin'den, Mısır Yüksek Komiseri Sir Henry McMahon'a. 14 Temmuz 1915.

Bu mektupta Şerif Hüseyin, Arap milletinin istisnasız tamamının son yıllar içerisinde özgürlüklerini elde etmek ve kendi idarelerini hem teoride hem de pratikte ellerine almak konusunda kararlı olduklarını belirtmektedir. Buna göre Araplar, kendilerini bu yolda desteklemenin İngiltere'nin çıkarına olduğunu düşünmektedir. Aynı zamanda coğrafi konumu ve ekonomik çıkarları göz önüne alındığında, Araplar açısından İngiltere'nin desteği daha tercihe şayandır. Bu nedenle Arap milleti, aşağıdaki konularda İngiltere ile müzakerelerde bulunmak ve desteğini almak istemektedir.³³⁹

- İngiltere kuzeyde Mersin ve Adana'ya, doğuda Basra Körfezi'ne, güneyde Hint Okyanusu'na, batıda ise Kızıldeniz'e kadar olmak üzere kurulacak Arap İslam hilafet devletinin bağımsızlığını tanıyacaktır. Aden bu bölgeden istisna olup, şu anki şekli üzere kalacaktır.
- Şerif Hüseyin'in Arap Devleti, şartlar diğer yatırımcılarla eşit olduğu durumlarda, İngiltere'nin ekonomik yatırımlarına öncelik tanıyacaktır.³⁴⁰

³³⁶ el-Hamid, s. 226; Kürkcüoğlu, s. 79.

³³⁷ Zeine, s. 101; Kayalı, s. 214; Kabacalı, s. 56; Eliezer Tauber, **The Arab Movements in World War I**, Londra, 2006, s. 69.

³³⁸ Mektupların Arapça tam metni için Bkz: Suphi el-Umari, **el-Meârik el-Ûlâ et-Tarîk ilâ Dimâşk**, Londra, 1991, s. 60-74.

³³⁹ G. Antonius, s. 164; Nedim Bey, s. 189; el-Umari, s. 56.

³⁴⁰ el-Umari, s. 77.

- Taraflar, harici bir güç saldırıda bulunduğu takdirde birbirlerine ellerinden gelen kara ve deniz kuvveti desteğinde bulunacaktır. Her iki tarafın da onayı olmadan sulh yapılmayacaktır.
- Taraflardan biri, saldıran taraf olarak savaşa girerse, diğer taraf nötr kalacak; birinci tarafın askerî olarak kendisine katılmasını istemesi durumunda ise taraflar meseleyi müzakere edecektir.
- İngiltere, Arap ülkelerinde yabancılara tanınan imtiyazların kaldırıldığını onaylayacak ve Şerif'in devletini bu konuda uluslararası bir anlaşma imzalanması noktasında destekleyecektir.
- Bu anlaşmanın 3. ve 4. maddeleri on beş yıl yürürlükte olacak, taraflar anlaşmayı yenilemek istediği takdirde anlaşmanın bitiş tarihinden bir yıl önce diğer tarafa bilgilendirme yapılacaktır.

“Allah’a hamd olsun” Arap milletinin tamamı bu amaç uğrunda hemfikir olmuş ve birleşmiştir. Bu yüce amaç için İngiltere’den, bu mektubu almasının ardından otuz gün içerisinde olumlu ya da olumsuz cevap beklemektedirler. Cevap verilmediği takdirde ise diledikleri şekilde hareket edeceklerdir.³⁴¹

İkinci Mektup: Mısır Yüksek Komiseri Sir Henry McMahon’dan, Mekke Emiri Şerif Hüseyin’e. 30 Ağustos 1915.

Henry McMahon bu mektupta, Şerif Hüseyin’in İngiltere’ye dair düşüncelerini ve Arapların, Arap-İngiliz çıkarlarının ortak olduğuna inanmasını memnuniyetle karşıladığını belirterek söze başlamaktadır. McMahon ardından, Ali Efendi vasıtasıyla Şerif Hüseyin’e ulaştırılan mesajda Lord Kitchener’in dile getirdiği, Arap bağımsızlığını destekleme ve ilan edildiğinde Arap hilafetini tanıma şartlarını kabul ettiklerini söylemektedir.³⁴²

Sınır meselesiyle ilgili ise McMahon, bu konunun mevcut savaş atmosferi içerisinde konuşulması için henüz erken olduğunu, kaldı ki Şerif Hüseyin’in mektubunda bahsedilen bölgelerin birçoğunun halihazırda Türklerin işgali altında bulunduğunu ifade

³⁴¹ Yılmaz Altuğ, “Arap Ülkelerinin Osmanlı İmparatorluğu’ndan Ayrılışı”, Belgelerle Türk Tarih Dergisi Dün/Bugün/Yarın, sayı: 25, Ekim 1969, s. 28-33; Elie Kedourie, *In the Anglo-Arab Labyrinth*, Londra, 2000, s. 67.

³⁴² Kedourie, s. 69; Ghawanmeh, s. 43; Şuayb, s. 361.

etmektedir.³⁴³ McMahon ayrıca, “şaşırtıcı ve üzücü bir biçimde” bu bölgelerdeki bazı Arapların İngiltere’yi desteklemekten uzak durarak, ellerindeki fırsatı teptiklerini ve “yeni yağmacı ve eski zorbaya” yani Almanlar ve Türklere destek verdiğini vurgulamaktadır.

Üçüncü Mektup: Mekke Emiri Şerif Hüseyin’den, Mısır Yüksek Komiseri Sir Henry McMahon’a. 9 Eylül 1915.

Şerif Hüseyin ikinci mektubunda, McMahon tarafından gönderilen mektubun muğlak olduğunu ve soğuk, tereddütlü bir tonda yazıldığını söylemiştir. Kendilerinin İngiltere’ye karşı son derece samimi olduğunu belirten Hüseyin, İngiltere’nin sınır meselesinin zaman kaybı olduğunu belirtmesine ise içerlediğini ifade etmektedir. Ona göre sınır meselesi, tek bir kişinin talebi olmayıp; bilakis Arap halklarının arzusudur ve aralarındaki birlik sınırlar üzerinden sağlanmaktadır.³⁴⁴ Bu nedenle Şerif Hüseyin, sınır meselesinin öncelikli ve hayati bir mesele olduğu üzerinde ısrarla durmaktadır.

Almanlar ve Türklere destek veren Araplar hususunda ise Hüseyin, söz konusu kişilerin halihazırda kendisi ve İngiltere arasında devam eden müzakerelerin sonucunu beklediğini dile getirerek, sınır meselesi üzerindeki ısrarını yinelemektedir.

Dördüncü Mektup: Mısır Yüksek Komiseri Sir Henry McMahon’dan, Mekke Emiri Şerif Hüseyin’e. 24 Ekim 1915.

McMahon bu mektubunda, Şerif Hüseyin’in sınır meselesi konusunda kendisini yanlış anladığını; sınırlar hususunda tereddütlü ve soğuk davranmadığını, yalnızca bu meselenin şu anda nihai bir biçimde tartışılmasının zamanının gelmediğini düşündüğünü ifade etmektedir. Ardından ise, artık bu meselenin Şerif Hüseyin için ne kadar önemli olduğunu anladığını, bu nedenle İngiltere hükümeti adına şu düzenlemelerle sınır meselesini karara bağlayabileceklerini aktarmaktadır.³⁴⁵

³⁴³ el-Hamid, s. 230.

³⁴⁴ Kedourie, s. 71.

³⁴⁵ Kedourie, s. 97.

Mersin, İskenderun, Şam'ın batı tarafında bulunan bölgeler, Humus, Hama ve Halep'in tamamının yalnızca Araplardan oluştuğu söylenemeyeceği için, istenilen sınırların dışında tutulmalıdır.³⁴⁶

İngiltere'nin kontrolünde olan ve müttefiki Fransa'nın çıkarlarına zarar vermeden serbestçe hareket etme hakkı bulunan bölgelerle ilgili olarak ise İngiliz hükümeti adına şu güvenceleri vermiştir:³⁴⁷

- Yukarıdaki düzenlemelerle birlikte, İngiltere Şerif Hüseyin'in talep ettiği sınırlar dahilindeki bölgelerde Arapların bağımsızlığını tanımaya ve desteklemeye hazırdır.³⁴⁸
- İngiltere, kutsal toprakları tüm harici saldırılara karşı koruyacak ve buraların dokunulmazlığını tanıyacaktır.
- Şartlar uygun hale geldiğinde, İngiltere Araplara bu bölgelerde en münasip idareleri kurma konusunda tavsiyeler verecek ve bu hususta gerekli desteği sağlayacaktır.
- Arapların, yalnızca İngiltere'nin tavsiye ve yönlendirmelerini kabul ettiği ve sağlıklı bir yönetimin teşkilinde ihtiyaç duyulacak Avrupalı danışman ve yetkililerin İngiliz olmasını istediği anlaşılmıştır.
- Bağdat ve Basra vilayetleri hususunda ise Arapların, İngiltere'nin yerleşik konum ve çıkarlarının bu bölgeyi harici saldırılardan koruma, halkın refahını sağlama ve ortak ekonomik çıkarları muhafaza etme açısından özel idari düzenlemelere ihtiyaç duyduğunu kabul etmeleri umulmaktadır.³⁴⁹

Bunun ardından McMahon, İngiltere ve Araplar arasında sürekli bir ittifak olmasını umduğunu, bunun ilk göstergesinin ise Türklerin Arap ülkelerinden çıkartılarak uzun yıllardır süregelen boyunduruğun ortadan kaldırılması olacağını söylemektedir.

McMahon son olarak, bu mektupta önemli ve hayati gördüğü meseleleri ele aldığını, ikinci derecede öneme sahip meselelerin ise ileride uygun bir tarihte görüşülebileceğini

³⁴⁶ Eugene Rogan, **The Arabs - A History**, New York, 2011, s. 152.

³⁴⁷ Schneer, s. 88.

³⁴⁸ Bilgenoğlu, s. 202-203.

³⁴⁹ Kirk, s. 126.

dile getirmekte, buna ek olarak mektupta yer almayan bazı hususları mektubu getiren elçiye sözlü olarak aktardığını bildirmektedir.³⁵⁰

Beşinci Mektup: Mekke Emiri Şerif Hüseyin'den, Mısır Yüksek Komiseri Sir Henry McMahon'a. 5 Kasım 1915.

Şerif Hüseyin McMahon'un mektubuna verdiği cevapları, yedi başlık altında toplamıştır:

1. Mersin ve Adana vilayetlerinin Arap Krallığı'na dahil edilmesi konusunda ısrarımızdan vazgeçiyoruz.³⁵¹ Ancak Halep ve Beyrut vilayetleri ve bunların sahil bölgeleri, tam olarak Arap'tır.³⁵² Bu anlamda Müslüman ve gayrimüslim Araplar arasında bir ayrım bulunmamaktadır, zira hepsi aynı atanın çocuklarıdır.
2. Irak vilayetlerini ise belirli bir süre için İngiltere hükümetinin yönetimine bırakmayı kabul ediyoruz. Ancak bu idare sırasında hiçbir tarafın hakkı çiğnenmemeli ve işgal süresinin tazminatı olarak uygun bir miktar, her yeni devlette olduğu gibi masraflarını karşılayabilmesi için, Arap Krallığı'na ödenmelidir.³⁵³ Bununla beraber, bu bölgelerdeki şeyhlerle olan anlaşmalara – özellikle de hayati öneme sahip olanlara – saygı göstereceğiz.
3. Hareketi hızlandırma konusundaki isteğinizin avantajları olduğu gibi dezavantajları da bulunmaktadır. Örneğin, karşı tarafta kalacak olan Müslümanlar – geçmişte de olduğu gibi – bizim İslam'a karşı ayaklandığımızı ve İslam'ın gücüne zarar verdiğimizizi söyleyecektir. İkinci olarak ise, Almanya tarafından desteklenen bir Türkiye'nin karşısında İngiltere ve müttefiklerinin, bu müttefiklerden biri zayıf düştüğü ve barış yapmak zorunda kaldığı takdirde ne yapacağını bilemiyoruz. Böyle olursa Araplar, Türklere karşı tek başlarına kalabilirler.
4. Arap milleti, savaşın bitiminden sonra Almanların etkisi altındaki Türklerin Araplara yönelerek, maddi ve manevi olarak Arapların haklarını ihlal

³⁵⁰ Akram Fouad Khater, **Sources in the History of the Modern Middle East**, Boston, 2011, s.107.

³⁵¹ er-Reyhani, s. 69.

³⁵² Kedourie, s. 113; Fromkin, s. 185.

³⁵³ Yağı, s. 10.

edeceklerine ve onları tam anlamıyla kendilerine boyun eğdirmek isteyeceklerine kani olmuş durumdadır.

5. Araplar, İngiltere'nin müttefikleri olduğunu ve savaş sonrasında kendilerini Türkler ve Almanlar karşısında yalnız bırakmayacağını bildiği takdirde, savaşa hemen girmek Arapların çıkarına uygun olacaktır.
6. 9 Eylül 1915 tarihli mektubumuzda dile getirdiğimiz hususlar, son mektubunuzdaki 3 ve 4 numaralı maddelerde belirtilen yönetim, danışmanlar ve yetkililerle ilgili noktaların, sizin de belirtmiş olduğunuz üzere içişlerimize müdahale edilmeyeceğinden, gerekli olmadığını ortaya koymaktadır.
7. Mümkün olan en kısa sürede bu önerilere cevap vermenizi temenni ederiz. İki tarafı da memnun edecek bir anlaşmaya ulaşılması için elimizden gelen tüm tavizlerde bulunduk. Bu savaş bizim için, ya Araplara zafer getirecek ya da amaçlarına ulaşırken helaklarına yol açacak bir süreçtir. Araplarda hedeflerine ulaşma azmini görmüş olmasam, kendimi bir dağın tepesinde uzlete çekerdim. Ancak Araplar, bu hareketi benim idare etmem konusunda ısrarcı oldular.

Altıncı Mektup: Mısır Yüksek Komiseri Sir Henry McMahon'dan, Mekke Emiri Şerif Hüseyin'e. 14 Aralık 1915.

McMahon mektubuna, Şerif Hüseyin'in Mersin ve Adana'yı Arap Devleti'nin topraklarından çıkarmayı kabul etmesi karşısında duyduğu memnuniyeti dile getirerek başlamaktadır.³⁵⁴

Arap şeyhleriyle İngiltere arasında yapılmış olan anlaşmalar, Arap Devleti sınırları içerisindeki tüm toprakları kapsamalıdır. Zira İngiltere, halihazırda mevcut bulunan anlaşmaları iptal edemez.

Halep ve Beyrut'la ilgili olarak, İngiltere Şerif Hüseyin'in düşüncelerini anlamış ve not almış bulunmaktadır. Ancak bu iki bölgede de İngiltere'nin müttefiki Fransa'nın çıkarları bulunduğu için, meseleyi daha dikkatli ve kapsamlı bir şekilde ele almak gerekecektir.

³⁵⁴ el-Hamid, s. 239.

İngiltere, Arap Krallığı'na elinden gelen tüm desteği vermeye, önceden de belirtildiği üzere, hazırdır.³⁵⁵ Aynı zamanda İngiliz yetkililer, Şerif Hüseyin'in tedbirli yaklaşımını anlamakta ve hedeflerinin akamete uğramasına yol açabileceğinden kendisini hızlı davranmaya itmeyi düşünmemektedirler. Ancak bu esnada Şerif Hüseyin, Arapları ortak hedeflerine destek verme ve düşmana destekten kaçınma konularında teşvik etmelidir.³⁵⁶

Aynı şekilde İngiltere, Arapların Alman ve Türk hakimiyetinden kurtulmasının temel bir şart oluşturmayacağı hiçbir barış anlaşmasını imzalama niyetinde değildir.

İngiltere, bu mektubu getiren elçi ile Şerif Hüseyin'e yirmi bin pound para gönderecektir.

Yedinci Mektup: Mekke Emiri Şerif Hüseyin'den, Mısır Yüksek Komiseri Sir Henry McMahon'a. 1 Ocak 1916.

McMahon'ın mektubunu memnuniyetle teslim aldığını belirten Şerif Hüseyin, şu ana kadar belirttiği görüşlerin katiyen kendisinin şahsi görüşleri olmadığını, tamamen Arap halklarının kendisine yönelik beklentilerini yansıttığını ifade etmektedir.

Şerif Hüseyin bu mektubunda özet olarak şunları söylemiştir:

İngiltere'ye olan güvenimizi göstermek için Irak'ı işgal ettiği süre için ödeyeceği tazminatın belirlenmesi işini, İngiltere'nin kendisine bırakıyoruz.

Kuzey bölgeleri ve buraların kıyılarıyla ilgili olarak, elbette İngiltere ve onun müttefiki Fransa'ya zarar vermekten kaçınıyoruz. Fakat savaş bittikten sonra ilk fırsatta, şu an Beyrut ve sahil şeritlerinde Fransa'ya bırakılmasına göz yumduğumuz yerleri, tekrar talep edeceğiz.³⁵⁷ Nitekim Fransa ya da diğer herhangi bir güce, en ufak bir toprak parçası verilmesi dahi söz konusu olamaz.

³⁵⁵ Abdullah, s. 96.

³⁵⁶ Kedourie, s. 111.

³⁵⁷ Suleiman Mousa, "A Matter of Principle: King Hussein of The Hijaz and The Arabs of Palestine", International Journal Of Middle East Studies, vol: 9, no: 2, Nisan 1978, s. 183.

Şu anda, iki yıl önce Storrs'a da belirttiğimiz üzere, giderek yaklaşan uygun vakti beklemekteyiz. Bunun haricinde sizden, gerektiğinde silah ve mühimmat talebimiz olabilecektir.³⁵⁸

Sekizinci Mektup: Mısır Yüksek Komiseri Sir Henry McMahon'dan, Mekke Emiri Şerif Hüseyin'e. 25 Ocak 1916.

McMahon'un Şerif Hüseyin'in bir önceki mektubuna yazdığı cevap genel hatlarıyla şu şekildedir:

Mektubunuzu büyük bir memnuniyetle almış bulunmaktayız. Ayrıca elçinizin sözlü olarak aktardığı hususları da dinledik.³⁵⁹

Sizi bu meselede yönlendiren unsurları ve yine Arap halklarının çıkarını ve refahını düşünerek hareket ettiğinizi bilmekteyiz. Irak meselesinde söylediklerinizi not almış olmakla birlikte, düşmanı mağlup ettikten ve barış zamanına ulaştıktan sonra bu meseleyi gündemimize alacağız.

Kuzey bölgeleri hususunda ise, İngiltere ve Fransa ittifakına zarar verecek davranışlardan kaçınacak olmanız bizi memnun etti.³⁶⁰ Zira savaşın zaferle sonlanmasına engel olacak en ufak bir şeye dahi müsaade edilmeyeceği konusunda kesin kararlılığa sahip olduğumuz tarafınızca da bilinmektedir. Kaldı ki savaşın kazanılmasının ardından, İngiltere ve Fransa dostluğu; doğruluk ve özgürlük adına omuz omuza can vermiş olan İngiliz ve Fransızların kanlarıyla güçlenerek, daha da artacaktır.

Arapları ortak hedefimize katma ve düşmanımıza yardım etmekten vazgeçirme konusundaki çabalarınızı öğrenmekten memnuniyet duyduk. Daha ileri düzeyde ve kararlı adımların atılması hususundaki en uygun zamanın tayinini sizin takdirinize bırakıyoruz.

³⁵⁸ Schneer, s. 97.

³⁵⁹ Hurewitz, s. 16.

³⁶⁰ el-Hamid, s. 240.

Mektubu gönderdiğiniz elçi vasıtasıyla, size ne şekilde yardım edebileceğimizi bildirdiğiniz takdirde, hemen bizden yanıt alacağınız hususunda sizi temin ederim.

Diğer yandan, Seyyid Ahmet eş-Şerif es-Senusi'nin bize düşmanca tavır takınma konusunda aklının çelindiğini öğrendik. Kendisi, beraberindekilerle bize düşmanlık ederek Arapların çıkarlarını unutmuş bulunmaktadır. Kendisinin hatasını anlayarak, zavallı takipçilerinin iyiliği için yanlışından vazgeçeceğini umuyoruz.

Dokuzuncu Mektup: Mekke Emiri Şerif Hüseyin'den, Mısır Yüksek Komiseri Sir Henry McMahon'a. 18 Şubat 1916.

Şerif Hüseyin bu mektubunda, söyleyeceklerini iki ana başlık altında toplamıştır:

1. Oğullarımızdan birini (Abdullah),³⁶¹ buradaki operasyonları yönetmek için Suriye'ye gönderdik. Kendisinden oradaki duruma dair detaylı bir rapor aldık. Raporunda buradaki hükümet zorbalarının güvenebileceğimiz farklı rütbelerdeki asker ve diğer yetkilileri yerlerinden ettiklerini, geriye yalnızca ikinci derecede önem arz eden kişileri bıraktıkları ifade ediliyor. Şu an oğlumuz orada, farklı yerlerden, Suriye'den ve çevresindeki Arap bölgelerinden, Halep, Musul'un güneyi gibi yerlerden gelecek olan ve sayısı tahminen en az 100,000 olarak hesap edilen destek kuvvetleri beklemektedir. Eğer bu kuvvetlerin çoğu Arap ise, harekete bunlarla başlayacak; Türk veya başka milletse, Kanal'a doğru ilerlemelerini gözlemleyecek ve onlar savaşa başladıklarında, onlara karşı tavrı beklediklerinden farklı olacaktır.
2. En büyük oğlumuzu (Ali)³⁶² yeterli kuvvetle Suriye'deki kardeşini desteklemesi için Medine'ye göndermeyi, bu sayede tren yolu hattını ele geçirmeyi ve şartlar elverdikçe benzer operasyonlar düzenlemeyi planlıyoruz. Bu, hareketin prensipteki başlangıcını teşkil etmektedir. Halihazırda ihtiyaç duyduğumuz şeyler şunlardır:
 - a. Teçhiz edilen askerlerin aylık ödemeleri ve diğer ihtiyaçlar için 50,000 altın para. Bu parayı mümkün olan en hızlı şekilde göndermenizi rica ediyoruz.

³⁶¹ Kürkcüoğlu, s. 99.

³⁶² Kürkcüoğlu, s. 99.

- b. 20,000 çuval pirinç, 15,000 çuval un, 3,000 çuval arpa, 150 çuval kahve, 150 çuval şeker, 5000 modern tüfek ve gerekli mühimmat, 100 kutu kartuş, ayrıca belirtilen farklı türdeki kartuşlardan 500'er adet.
- c. Bu malzemelerin Port Sudan'a nakledilmesinin daha iyi olacağını düşünüyoruz.
- d. Yukarıda belirtilen hazırlık ve mühimmatlar hareketin başlangıcına kadar gerekli olmadığından – ki hareketin başlangıcını size resmi olarak bildireceğiz –, bu malzemeler Port Sudan'da kalmalıdır. Gerekli olduğu zaman biz, malzemelerin kime iletileceğini ve iletim emrini taşıyacak araçları buranın valisine bildireceğiz.
- e. Gerekli para, bir seferde Port Sudan valisine gönderilmelidir. Bizim güvenilir bir adamımız, parayı bir veya iki seferde teslim alacaktır.

Bu hususların haricindeki son üç başlıkta, mesajların iletileceği elçiler hakkında bilgi verilmekte ve paranın ödenme şeklinden bahsedilmektedir.³⁶³

Onuncu Mektup: Mısır Yüksek Komiseri Sir Henry McMahon'dan, Mekke Emiri Şerif Hüseyin'e. 10 Mart 1916.

McMahon bu mektupta, Şerif Hüseyin'in taleplerinin karşılanacağını ve bu hususta Port Sudan valisinin bilgilendirildiğini aktarmaktadır.

McMahon ardından, yanlış anlaşılmaya mahal verebilecek bir mesele üzerinde durmaktadır. Arap sahillerinde İngiltere'ye düşman olan Türk kışla ve garnizonları bulunmaktadır. Bunların İngiltere'nin Kızıldeniz'deki deniz kuvvetlerine zarar vermeyi planladıkları haber alınmıştır. Bu nedenle İngiltere, bu kışla ve garnizonlara karşı saldırıda bulunmayı gerekli görebilir. Ancak bu esnada Türk garnizonları ve buralarda sakin masum Araplar arasında ayırım yapılması için gerekli tüm önlemler alınacaktır.

McMahon ardından şu konulara değinmektedir:

İbn Reşid'in Türklere çok sayıda deve sattığını ve bu develerin şu anda Şam'a gönderilmekte olduğunu duyduk. Nüfuzunuzu kullanarak kendisini bundan

³⁶³ Köse, 140-142.

vazgeçirmenizi, vazgeçmezse kendisi ve Suriye arasında yaşayan Araplar vasıtasıyla develere el konulmasını sağlamanızı umuyoruz. Bu, ikimizin de avantajına olacaktır.

Seyyid Ahmet Es-Senusi'nin peşinden giden ve Türklerin ve Almanların ayartmalarına kanmış olan Arapların, hatalarını görmeye başladıklarını ve kitlelerle kendilerini affetmemiz ve dost olarak kabul etmemiz için bize geldiklerini bildirmekten memnuniyet duymaktayım.

Erzurum'un ele geçirilmesi ve Türklerin Kafkaslar'da yaşadıkları mağlubiyet, bize büyük fayda sağlamakta ve ortak amacımıza ciddi oranda katkıda bulunmaktadır.

4.2.1. Tartışmalı Konular ve Tarafların Çekinceleri

Yukarıda görüldüğü üzere Şerif Hüseyin McMahon yazışmaları sırasında, iki taraf arasında uzlaşmaya varılması zaman alan meseleler olmuştur. İngiltere, halifelik makamını temsil eden Osmanlı Devleti'ne karşı bir isyana destek olmanın, İslam dünyasında doğuracağı tepkilerden, hakimiyet alanı içerisinde çok sayıda Müslüman yaşadığı için, tedirginlik duymuştur. Ancak böylesi bir isyana destek vermenin kendisine getireceği faydaların daha büyük olacağına ikna olmasının ardından, Şerif Hüseyin isyanını desteklemeye karar vermiştir.³⁶⁴

Diğer yandan İngiltere'nin, Arap topraklarında doğrudan kendi kontrolüne almayı düşündüğü Basra gibi yerler ve müttefiki Fransa'nın hakimiyetinde olan ve aralarındaki ittifaka zarar vermesine sebep olacak olayların yaşanmasını istemediği Suriye gibi alanlar bulunmaktaydı. Şerif Hüseyin, Arapların yaşadığı toprakların tamamını içine alacak bir Arap krallığı kurmak istiyordu. Fakat bu krallığın sınırları içerisine, İngiltere'nin vazgeçemeyeceği müttefiki konumunda bulunan Fransa'nın kontrolündeki topraklar da giriyordu. Fransa'yı kaybetmeyi göze alamayacak olan İngiltere, bir yandan Şerif Hüseyin'i idare ederken, bir yandan da Mayıs 1916'da Fransa'yla Sykes-Picot Anlaşması'nı imzalayacaktı.³⁶⁵ Nitekim bu anlaşma, ileride daha büyük sorunların doğmasına yol açacaktı.

³⁶⁴ Kürkcüoğlu, s. 80.

³⁶⁵ Kedourie, s. 124.

Bununla beraber İngiltere, bu tarihlerde Arap dünyası içerisinde yer alan Filistin’le ilgili de temkinli davranmak durumundaydı. Zira İngiltere ile yakın temasta bulunan Siyonistler, Filistin’i kaybettikleri anavatanları olarak görüyorlar ve bu toprakların Araplara bırakılmasını istemiyorlardı. Bu nedenle İngiltere, Siyonistlerin arzularını ve Şerif Hüseyin’in taleplerini dengelemeye çalışacak, Filistin meselesi hakkında net bir karara varılmasını engelleyecekti. Ardından ise 1917 yılında, Balfour Deklarasyonu ile Filistin’de bir Yahudi yurdu kurulmasını desteklediğini açıklayacaktı.

İngiltere ayrıca, Şerif Hüseyin’in Arapların tamamını temsil edip etmediğinden emin değildi. Bu bağlamda İngiliz yetkililer, aralarında Şerif Hüseyin’in durumu ve gerçekteki gücünü ciddi olarak tartışmışlardır.³⁶⁶ Ayrıca Şerif Hüseyin’e McMahon tarafından yapılan vaatler, başta Hindistan’daki İngiliz yetkililer olmak üzere, İngiltere’nin kendi içerisinde de tartışmalar ve fikir ayrılıkları yaşamasına yol açmıştır.³⁶⁷ Nitekim McMahon, Şerif Hüseyin’le yaptıkları gerçekleştirdikleri uzun yazışma sürecinin ardından, Sir Edward Grey’e yazdığı gizli bir mektupta, “Arap meselesiyle ilgilenirken, zaman zaman bu meselede dahil olan aktörlerin çokluğu nedeniyle serseme döndüğünü” söylemiştir.³⁶⁸

Bu bağlamda McMahon, 30 Kasım 1915 tarihli yazısında Şerif Hüseyin’in önemli bir kişi olduğunu ve Arapları birleştiren bir fonksiyona sahip bulunduğunu belirtmiş, arkasından ise Arap hareketinin Pan-İslamcı bir hareket olmadığını, tamamen milli bir hareket olduğunu vurgulamıştır. McMahon yine, Şerif Hüseyin isyanının ertelenmesine de karşı çıkmakta, Arapların beklenmedik bir harekette bulunmasına fırsat vermemek gerektiğini söylemektedir. Ayrıca Şerif Hüseyin, Osmanlı tarafından kendisine gönderilen hediye ve bağışların durması nedeniyle maddi olarak zor durumdadır ve bu da, Şerif Hüseyin’e para yollamaya başlamış olan İngiltere açısından avantajlı bir durumdur.³⁶⁹

³⁶⁶ Köse, s. 88; Kürkçüoğlu, s. 82; Zeine Zeine, **The Struggle for Arab Independence**, Beyrut, 1960, s. 194.

³⁶⁷ Kürkçüoğlu, s. 84; Kedourie, s. 102-103-112 ve sonrası; Schneer, s. 94.

³⁶⁸ Kedourie, s. 141.

³⁶⁹ Kürkçüoğlu, s. 87.

İngiliz Savaş Bakanlığı'nın 21 Kasım 1915 tarihinde hazırladığı Arap hareketiyle ilgili notta ise, doğru adımlar atılmadığı takdirde Arapların Türklere ve Almanlara dönmesinin mümkün olduğu, bunun ise tüm Kuzey Afrika'nın ateşe boğulması anlamına geleceği belirtilmiştir. Yine bu notta, Türklerin askeri gücünden bahsedilmekte ve Türklerin ana orduları meşgul edilemezse, Arapların İngiltere'nin karşısında yer almasının mümkün olduğu ve Trablusgarp'tan başlayacak ayaklanmaların Kuzey Afrika'nın tamamına yayılacağı, bunun da Mısır'ın yanı sıra Tunus ve Cezayir'i de tehlikeye sokacağı ifade edilmiştir.³⁷⁰

Fransa meselesi ile ilgili olarak ise McMahon, Şerif Hüseyin'in adetin aksine bu meselede son derece açık konuşarak, şimdilik ileriye yönelik ilişkileri kabul edeceğini belirtse de, asla Fransa'ya hiçbir toprak vermeyeceğini söylemiş olmasının, büyük bir problem doğuracağını altını çizmektedir. Bu açıdan McMahon, Fransa'nın bu konuda uyarılması gerektiğini, yoksa ileride Arapları kendisine karşı tehdit etme suçlamasıyla karşı karşıya kalacaklarını ifade etmiştir.³⁷¹

24 Ocak 1916 tarihli yazısında McMahon, Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah'ın verdiği bilgileri aktarmaktadır. Buna göre Hüseyin, deve ve diğer yardımların Türklerin eline geçmesine engel olmaya çalışmıştır. Yine Türklerin Medineli tüccarlardan aldığı 11 bin torba una el koyulmuş ve bu unların sadece 700 torbasının Türklere ulaşmasına müsaade edilmiştir ki bu da ancak hayatta kalmalarına yetecek miktardadır. Bununla birlikte Arapların, İngiliz karşıtı söylentilere inanmadığı da vurgulanmıştır.³⁷²

Şerif Hüseyin ise, McMahon ile yaptığı yazışmalar boyunca Arapların sahip olduğu temel iddialardan taviz vermeme konusunda son derece dikkatli davranmıştır.³⁷³ Yazışmalar sırasında henüz Mekke Emiri olan Hüseyin, özellikle sınırlar konusunda son derece ısrarcı davranmıştır. Bu bağlamda Hristiyan ya da Müslüman olsun, tamamen Araplardan oluşan topraklardan ödün vermeyeceğini kesin bir dille ortaya koymuş, Arapların birliğinin ortak sınır çerçevesinde şekillendiğini vurgulamıştır.

³⁷⁰ Kürkcüoğlu, s. 92.

³⁷¹ Kedourie, s. 99.; Kürkcüoğlu, s. 98.

³⁷² Kürkcüoğlu, s. 98-99.

³⁷³ Dawn, s. 134.

Diğer yandan Şerif Hüseyin'in, İngiltere karşısında her isteğini kabul ettirmeye muktedir olmadığına da farkında bulunduğu mektuplardan anlaşılmaktadır. Zira başlangıçta sınır meselesinde kesin bir dille konuşmasına rağmen, İngiltere'nin Fransa'yla olan ittifakına zarar verecek bir söz vermeyeceğini anladığında, bu konuda geri adım atmıştır.

Şerif Hüseyin mektuplarında, kendisini sürekli olarak bütün Arap halklarının temsilcisi ve sözcüsü olarak takdim etmiştir. Hatta Araplar hareketi kendisinin yönetmesi konusunda ısrarcı olmuş olmasa, uzlet hayatı yaşamayı tercih ettiğini belirtmiştir. Bu onun, İngiltere'yi kendi nüfuzu konusunda ikna etmeye çalıştığını ve İngiltere'nin kendisini tercih etmesine şayan bir pozisyonda bulunduğunu gösterme çabası içerisinde olduğunu göz önüne sermiştir.

Her ne kadar İngiltere'yle gizli olarak görüşse ve tabisi bulunduğu Osmanlı Devleti'ne karşı İngiltere'nin desteğiyle isyan etmeyi planlasa da, öyle gözüktüyor ki Şerif Hüseyin kurmayı planladığı devletin bağımsız olmasını istemektedir.³⁷⁴ Bu nedenle, McMahon tarafından yapılan yabancı danışman ve yetkililerin İngiliz olması ve İngiltere'nin hükümet kuruluş sürecinde tavsiye vermesi şeklindeki vurgulara karşı çıkmış, bunun içişlere müdahale anlamı taşıyacağını ima etmiştir.

Aynı zamanda Şerif Hüseyin, I. Dünya Savaşı devam etmekte olduğundan ve savaşın İngiltere ve müttefiklerinin lehine de aleyhine de bitme ihtimali bulunduğundan, hareketinin geleceğini garanti altına almak istemekte ve İngiltere'nin savaşı kaybetmesi halinde Osmanlı Devleti'yle tek başına karşı karşıya kalmaktan endişe etmektedir. Bu bağlamda Hüseyin, İngiltere'nin mağlubiyet halinde Arapları Türkler ve Almanlar karşısında yalnız bırakmayacağına dair güvence istemiştir.

Her iki tarafın da belirli tavizler vermesi sonucunda anlaşmaya varılmış, bundan sonraki süreç ise yalnızca detayların konuşulması ve planlanan isyan hareketinin uygulamaya konması şeklinde cereyan etmiştir.

³⁷⁴ Köse, s. 87.

4.3. Suud Ailesi ile İlişkiler ve Şerif Hüseyin’le Yapılan Mücadelede Takınılan Tavr

4.3.1. I. Dünya Savaşı Sırasında İbn Suud-İngiliz İlişkileri

20. yüzyılın ikinci yarısında yoğun bir şekilde Arap Yarımadası’yla ilgilenmeye başlayan İngiltere’nin, Ortadoğu’da en çok önem verdiği husus Hindistan ticaret yolunun güvenliğiydi. I. Dünya Savaşı’ndan önce Osmanlı Devleti bölgede hala güçlü olduğundan ve burada düzeni sağlamayı başardığından İngiltere, İbn Suud ile anlaşmaktan uzak durmuştur. Osmanlı’nın savaşa girmesiyle birlikte ise 1914’ün Aralık ayında Suud hanedanıyla anlaşma yoluna gitmiştir. Aynı şekilde İbn Suud’da, 1913’te Ahşa’yı ele geçirdikten sonra İngiltere’yle görüşmek istediği yönünde işaretler vermiştir.³⁷⁵ Bu bağlamda Abdülaziz bin Suud liderliğindeki Suudların bağımsızlığını tanımış, onlara para ve silah yardımıyla bulunmuştur. Nitekim 26 Aralık 1915’te³⁷⁶ İbn Suud ile İngilizler arasında imzalanan anlaşmaya göre Necid, Ahşa, Katif ve Cübeyl ile mülhakatı Suud toprakları kabul edilecektir. Buna göre İbn Suud, toprakları üzerindeki imtiyaz hakkını İngiltere’nin onayı olmadan kimseye vermeyecek ve İngiliz koruması altında olan Kuveyt, Bahreyn, Katar ve Umman kıyı şeridinde saldırıda bulunmayacaktır.³⁷⁷

İngiltere, İbn Suud’un askeri ve siyasal bakımdan Şerif Hüseyin’le boy ölçüşemeyeceğini düşünmektedir. Vahhabi öğretisini takip eden İbn Suud, dini açıdan tedirginlik ve hoşnutsuzlukla karşılanmakta, siyasi nüfuzu ise Necid ve Arabistan’ın doğusu dışında varlık gösterememektedir. Osmanlı Devleti ile Körfez bölgesi şeyhleri arasında bir tampon bölge oluştursa da, Osmanlı karşısında Şerif Hüseyin kadar önemli bir konuma sahip de değildir. Bu nedenlerden ötürü, İngiltere tarafından Arap İsyanı’nın liderliği konumunu Şerif Hüseyin’e kaybetmiştir.³⁷⁸

³⁷⁵ al-Rasheed, s. 39.

³⁷⁶ Mark Weston, **Prophets and Princes - Saudi Arabia from Muhammad to the Present**, New Jersey, 2008, s. 126.

³⁷⁷ Alangari, s. 146.

³⁷⁸ Troeller, s. 82.

Bir yandan Şerif Hüseyin’le görüşmelerde bulunup, Osmanlı Devleti’ne karşı isyan hareketini teşvik eden İngiltere, diğer yandan Osmanlı’nın yanında yer alacağından çekinerek İbn Suud’la da ilişkilerini geliştirmeye gayret göstermiştir. Bu nedenle Hindistan İngiliz Hükümeti, İbn Suud’u tarafına çekmek için Kaptan Shakespeare’i görevlendirmiştir.³⁷⁹ İngilizler İbn Suud’dan, Basra’yı ele geçirme konusunda Kuveyt ve Muhammara şeyhleriyle birlikte kendilerine katılmasını ve Basra’daki Avrupalıların korunması hususunda yardımcı olmasını talep etmiştir. Buna karşılık İngiltere, İbn Suud’un Necid ve Ahsa’da bağımsızlığını tanıyacak, denizden gelen saldırılara ve Osmanlı kuvvetlerine karşı koruma sağlayacak ve bir anlaşma yapmak için görüşmelere başlayacaktır. Nitekim İbn Suud bu teklife olumlu karşılık vermiştir. İngiltere ile resmi bir anlaşma imzalamamış ve bu nedenle isyandan sonra ciddi sıkıntılar çekmiş olan Şerif Hüseyin’in aksine İbn Suud, İngiltere’yle ittifak kurmadan önce resmi bir anlaşma imzalama konusunda ısrarcı olmuştur.³⁸⁰

Bununla beraber 1914’ün sonunda Shakespeare ile yüz yüze konuşmak için Kuveyt’e giden İbn Suud,³⁸¹ kendisine yapılan vaatlerin müphem olduğunu ve kapsamının net olarak belirli olmadığını belirtmiştir. Shakespeare ise İbn Suud’dan cihad-ı ekbere katılmama sözü almış, savaşta tarafsız bir tutum almasını sağlamıştır. Ayrıca Hindistan İngiliz Hükümeti, geniş çerçeveli bir ön anlaşma kapsamında İbn Suud’a birkaç öneride bulunmuştur. Buna göre İngiltere, İbn Suud’un Necid, Ahsa ve Katif’te bağımsız liderliğini tanıyacak ve soyuna kabile reislerinin de kabul ettiği veraset güvencesi sağlayacaktır. İbn Suud’a yönelik yapılan bir dış saldırıda, İngiltere İbn Suud’a gerektiği kadarıyla yardımcı olacaktır. İbn Suud ise, İngiltere’nin kesin bir talimatı olmadığı sürece hiçbir harici güçle anlaşma yapmayacaktır. Son olarak ise İngiltere ve İbn Suud, şartlar elverdiğinde taraflarla ilgili diğer konular hakkında detaylı bir anlaşma imzalayacaktır.

Shakespeare’e göre İbn Suud’la anlaşma yapıldığı takdirde İngiltere, Körfez bölgesinin batı kıyılarını ve silah trafiğini tam anlamıyla eline geçirecek ve yabancı güçlerin Arabistan’ın içlerine girmesine engel olacaktı. Ayrıca İngiltere, İbn Suud’un bedeviler

³⁷⁹ al-Rasheed, s. 40.

³⁸⁰ Troeller, s. 75.

³⁸¹ al-Enazy, s. 52.

üzerindeki egemenliği sayesinde oluşacak güvenlik vasıtasıyla Kızıldeniz'den gelen ticaret akışını Körfez limanlarından geçirebilecekti. Buna ek olarak İbn Suud'un özellikle Irak ve Suriye bölgelerindeki kabile şeyhleri üzerindeki nüfuzu da İngiltere'nin işine yarayabilirdi.³⁸²

Bu noktada İngiltere'nin de kendi içerisinde politika ayrılığı yaşadığını vurgulamak gerekmektedir. Nitekim Hindistan Ofisi ile Foreign Office'in İngiltere'nin Araplara yönelik politikası konusunda görüşleri farklıydı. Londra ve Kahire – yani Foreign Office yetkilileri – Osmanlı Devleti'ne karşı İngiliz-Arap işbirliğini desteklerken Delhi, Arap milliyetçiliğine arka çıkılmasına sıcak bakmıyordu. Hindistan Ofisi'ne göre İngiltere'nin Osmanlı'yla savaşıyor olması zaten yeterince zordu. Arap isyanının teşvik edilmesi ise İngiltere'nin İslam'da tefrika çıkarmakla, kutsal toprakların da savaşa dahil edilmesi durumunda hilafete karşı bir saldırı düzenlemekle suçlanmasına yol açabilirdi. Bunun yanı sıra Hindistan yönetimi, Şerif Hüseyin'e karşı düşmanca bir tavra sahip olan İbn Suud meselesiyle uğraşmak zorundaydı.³⁸³

Bahsi geçen anlaşma sürecinde 24 Ocak 1915'te İngiliz yetkili Shakespeare'nin ölümü üzerine, anlaşma yarım kalmıştır. Shakespeare'in ardından görevi devralan Percy Fox, anlaşma ile ilgili bazı detayları görüşebileceklerini belirtmiş, İbn Suud ise bu konudaki tereddütlerini dile getirmiştir. İbn Suud, yapılacak anlaşmanın detaylı ve kapsamının belli olmasını istemektedir. İngiltere ise, sonradan kendi çıkarlarına uygun olarak düzenlenecek bir metin hazırlama gayretindedir. Bu nedenle kendi bakış açısına uygun olan ve acil olarak gerekli gördüğü noktaları ele alan bir anlaşma kaleme almıştır.

İngiltere ile Suudi Arabistan arasındaki anlaşma, 26 Aralık 1915'te imzalanmıştır. Anlaşma uyarınca İngiltere, Necid, Ahsa, Katif ve Cübeyl ve mülhakatının İbn Suud'un idaresinde olduğunu tanımıştır. Bu bölgelere yapılacak saldırılarda İngilizler İbn Suud'a yardımda bulunacaktır. Yine anlaşmaya göre İbn Suud, 1000 tüfek ve 20000 sterlin alacaktır. Bunun yanı sıra İbn Suud'a, aylık 5000 sterlin sübvansiyon ve düzenli tüfek

³⁸² Troeller, s. 85-86.

³⁸³ Troeller, s. 74.

desteği verilecektir. Nitekim söz konusu sübvansiyon, 1924 yılına kadar devam etmiştir.³⁸⁴

Öte yandan İbn Suud, İngiltere'nin yardımlarının karşılığı olarak herhangi bir yabancı devlet ya da güçle iletişim kurmama ve anlaşmama; yine İngiltere'nin himayesinde olan Kuveyt, Bahreyn bölgeleri ve Katar Umman şeyhlerine saldırmama ve hiçbir müdahalede bulunmama hususunda söz vermiştir.³⁸⁵ Bu anlaşma ile İngiltere, Arabistan'ın orta bölgelerine müdahil olmama şeklindeki politikasını terk etmiş olmaktadır.³⁸⁶

Bu gelişmelere ek olarak Cox, 20 Kasım 1916'da Kuveyt'te Abdülaziz bin Suud, Kuveyt Şeyhi Cabir ve Muhammara Şeyhi Hazal'ın katılımıyla bir toplantı tertiplemiştir. Toplantı esnasında İbn Suud, İngiliz şeref madalyası almış ve diğer şeyhlerle birlikte İngilizlerle yardımlaşacaklarına yemin etmişlerdir. Bunun akabinde İbn Suud, Basra Körfezi'ni ziyaret etmiş, burada İngilizler ona modern silahlarını göstermişlerdir. İlk kez uçak gören Abdülaziz bin Suud, gördüklerinden son derece etkilenmiştir. İngiltere ve İbn Suud arasında yapılmış olan anlaşmaya ek olarak Cox, İbn Suud'a dört otomatik silah ve üç bin tüfek vermeyi önermiş, İbn Suud ise karşılığında Hail'e karşı 4000 asker silahlandırmayı taahhüt etmiştir. Öte yandan İngiltere, bölgede yapılan kaçakçılığın durdurulmasını istiyordu. Zira bu, kendisinin ticari avantajına zarar veriyordu.

Bölgedeki farklı güçler arasındaki ilişkilerini dengede tutmaya çalışan İngiltere, özellikle Şerif Hüseyin ve İbn Suud arasındaki çekişme konusunda temkinli davranmak zorunda kalmıştır. Arap İsyanı'nın başlangıcından itibaren İngiltere, İbn Suud'u Şerif Hüseyin'i desteklemeye ikna etmeye çalışmıştır. Şerif Hüseyin'e güvenmeyen İbn Suud ise, ayaklanmayı öğrenmesinin ardından İngiltere'ye Şerif Hüseyin'in Arapların lideri olma arzusu konusundaki çekincelerini belirtmiştir. Bundan sonraki süreçte Abdülaziz bin Suud, Osmanlı Devleti ve Şerif Hüseyin'e karşı ikili bir politika izlemiş, 1917'nin

³⁸⁴ Alangari, s. 147; Hurewitz, s. 17; Wynbrandt, s. 176-177.

³⁸⁵ al-Rasheed, s. 40.

³⁸⁶ Troeller, s. 75.

Eylül ayında Osmanlı yetkililerle görüşmek için Şam'a giderken, Kasım 1917'de ise Basra'da İngilizleri ziyaret etmiştir.³⁸⁷

İngiltere, İbn Suud'dan savaş sırasında Şerif Hüseyin'le işbirliği yapmasını, Osmanlı'ya karşı Arap hareketini desteklemesini, İbn Reşid'i etkisiz hale getirmesini ve Kuveyt'ten Osmanlı'ya giden mallara koyduğu ambargoyu uygulamasını istemiştir. İngiltere, bölgede güçlenmesini istemediğinden ve Vahhabi düşüncenin yayılmasından çekindiğinden İbn Suud'un Osmanlı Devleti'yle silahlı çatışmaya girmesini istememektedir. Bununla birlikte bu sırada, İngiltere yönetimi içerisinde İbn Suud'a yönelik farklı düşünceler bulunmaktadır. İngiliz siyasetinin yaşadığı bu karmaşık dönem, savaş sonrası bir dizi sorunun da doğmasına yol açacaktır. Diğer yandan İbn Suud, askeri olarak yeterince güçlü değildir,³⁸⁸ Kuveyt Şeyhi Mübarek ve kabile isyanlarıyla uğraşmakta, İbn Reşid'e mağlup olduğu ve İngiltere'nin Kuveyt ambargosundan etkilendiği için de ekonomik sıkıntılar yaşamaktadır. Ayrıca karşısında, İngiltere tarafından desteklenen ve tüm Arapların liderliğine soyunan Şerif Hüseyin tehdidi bulunmaktadır.

1913'ten beri devam eden Ahsalı Acman kabilesi isyanı, 1915 yılında halen İbn Suud'u meşgul etmektedir. İbn Suud Acman isyanını bastırса da, ilişkiler tekrar bozulmuş ve Acmanlar Araişlerle işbirliği yapmıştır. Eylül 1916'da İbn Suud tarafından mağlup edilen Acmanlar, Kuveyt'e sığınmışlar; Kuveyt Şeyhi Mübarek de onları kabul etmiştir. Şubat 1916'da İbn Suud'un ısrarıyla Kuveyt'ten kovulan Acmanlar, İbn Reşid'e katılmıştır. Aynı zamanda El-Murra kabilesinin isyanıyla zayıf duruma düşmüş olan İbn Suud, neticede maddi olarak İngiltere'nin desteğine ihtiyaç duymuştur.³⁸⁹

Yaşadığı ekonomik problemler nedeniyle İbn Suud, Temmuz 1915'te Percy Cox'tan silah istemiştir. Cox cevap olarak, 300 Türk ganimeti silah ve 10000 rupi göndermiştir. İbn Suud'un 3000 silah daha istemesi üzerine Hindistan İngiliz Hükümeti, ele geçirilen silahların Şerif Hüseyin'e verilmesi kararına bağlı olarak İbn Suud'a 1000 adet mavzer verilebileceğini belirtmiştir.

³⁸⁷ Bu tarih Kasım 1916 olarak da belirtilmektedir. Bkz: Weston, s. 126.

³⁸⁸ el-Hamid, s. 397.

³⁸⁹ Troeller, s. 93.

Eylül 1916'da Şerif Hüseyin, İbn Suud'a ittifak ve destek talebinde bulunmak amacıyla çok sayıda mektup göndermiştir. İbn Suud ise cevap olarak, yardım konusunda elinden geleni yapacağını fakat müttefiklik hususunda söz veremeyeceğini belirtmiştir. Ayrıca İbn Suud, hakimiyeti altındaki topraklara yapılan saldırılara Şerif Hüseyin'in maddi destek olduğunu, ittifak kurmak istiyorsa topraklarına müdahaleden uzak duracağını ifade eden bir vesika imzalaması gerektiğini ifade etmiştir. Şerif Hüseyin'in İbn Suud'a hakaret dolu bir mektup göndermesi nedeniyle ise ilişkiler tamamıyla bozulmuştur.³⁹⁰ Bunun üzerine İngiltere'nin onayı olmadan Şerif Hüseyin kendisini Arap Kralı ilan etmiş, ayrıca İbn Suud'un eline İngiltere'nin Şerif Hüseyin'e yaptığı maddi yardımların raporu ulaşmıştır. Bu gelişmelerden etkilenen İbn Suud, 11 Kasım'da Cox ile Ukayr'da buluşmuştur. Ukayr buluşması esnasında İbn Suud, İngiltere'nin ambargosunun doğurduğu maddi sorunlardan ve Şerif Hüseyin'le ilgili çekincelerinden bahsetmiştir.³⁹¹ Buna karşılık İngiltere, Şerif Hüseyin'in bağımsız Arap liderlerinin toprakları üzerinde hak iddiasında bulunmayacağı konusunda kendisini temin etmiştir. Hicaz'la herhangi bir ittifakı mümkün görmese de İbn Suud, Arap isyanını desteklediğini belirtmiş ve en azından manevi destek vaadinde bulunmuş fakat Hüseyin'in 'Arap Kralı' unvanını tanımayacağını altını çizmiştir.³⁹²

Acmanlar konusunda da İbn Suud ve İngiltere arasında bir anlaşma imzalanmış, buna göre İbn Suud'un Necid kabilelerinin işlerine karışmadıkları yahut düşman kabilelere katılan Acman gruplarıyla dostluk kurmadıkları sürece, İngiliz-Kuveyt himayesi altındaki kabileleri ve Acmanları rahatsız etmemesi kararlaştırılmıştır. Bununla beraber Abdülaziz bin Suud, maddi kaynaklarının tükenmek üzere olduğu gerekçesiyle silah desteği talebinde bulunmuştur. Cox, bu talebe olumlu cevap vermiş ve İbn Suud'a dört makineli tüfek ve cephane yardımı, ayrıca 3000 silah ve aylık 5000 ruble verilmesini istemiştir. Ancak Hindistan İngiliz Hükümeti 3000 silahı temin edemeyeceğini, şu an için 1000 silah verebileceğini belirtmiştir. 2 Ocak 1917'de ise İngiltere, İbn Suud'a altı ay boyunca 5000 pound ödeme taahhüdünde bulunmuştur. Buna karşılık İbn Suud, Kasım'da 4000 adam bulunduracaktır. Buna ek olarak İbn Reşid'in Irak'a gitmesi

³⁹⁰ Weston, s. 127; Wynbrandt, s. 179.

³⁹¹ Alangari, s. 172; Troeller, s. 94.

³⁹² Edens, s. 52.

durumunda, Kuveyt'ten onu durdurmak için gidecek kuvvetlere yardım edecek, İbn Reşid Hail'e saldırırsa da, İbn Suud Kasım'da kalacak ancak uygun şartlarda saldırıda bulunabilecektir.³⁹³

Bu gelişmelerin üzerine İngiltere'nin İbn Suud'u Arap Yarımadası'nın lideri olarak addetmesinden çekinen Şerif Hüseyin, Arap davasına verdikleri destekten dolayı Necid, Kuveyt ve Muhammera şeyhlerine tebrik mesajı göndermiş ve yapmış olduğu saygısızlıklardan dolayı İngiltere'den özür dilemiştir. 1917 yılı başlangıcında ise bir İngiliz temsilci grubu, İbn Suud'la Şemmar Dağları'na saldırma konusunu müzakere etmek için Riyad'a gitmiştir. Bu süreçte İngiltere, İbn Suud'un Hail'e saldırmasını sağlayabilmek için özel bir çaba harcamaktadır. İbn Suud, ise, Kasım ve Hail arasındaki bölgenin çorak olduğunu ve bu nedenle savaşçıları için tehlike arz ettiğini belirtmiştir. Ayrıca İbn Suud'a göre Hail iyi korunmaktadır ve elinde bulunan silahla fethedilmesi zor gözükmemektedir. Buna karşılık İngiltere, İbn Suud'a 1000 tüfek ve 100 bin mermi vermeyi kabul etmiştir. Ancak İbn Suud, Hail'i I. Dünya Savaşı sırasında topraklarına katmayı başaramamış; şehri Kasım 1921'e gelindiğinde ele geçirebilmiştir.³⁹⁴

4.3.2. I. Dünya Savaşı Sonrası İlişkiler

İngiltere ile İbn Suud arasındaki ilişkiler, I. Dünya Savaşı'nın ardından kötüleşmeye başlamıştır. İngiltere'nin İbn Suud'a verdiği 1000 tüfek düşük kalitede çıkmış, bu da ilişkilerde gerilime yol açmıştır. Ardından İbn Suud'a silah ve cephanelik yardımıyla bulunulması konusu tekrar gündeme getirilmiştir. İngiltere bu süreçte İbn Suud'un Hail'e saldırmaması yönünde bir tutuma sahiptir.³⁹⁵ İngiltere ayrıca, 31 Mart 1924'e kadar bölgedeki liderlere yardımlarda bulunmuştur. Bölgesel güçler arasındaki anlaşmazlıkların çözüme kavuşturulabilmesi için Aralık 1923'te İngiltere'nin teşvikiyle Kuveyt'te bir toplantı tertip edilmiştir. Doğu Ürdün, Irak ve Necid'den temsilcilerin katıldığı toplantıdan hiçbir sonuç alınamamış ve sınır bölgelerindeki kabile saldırıları

³⁹³ Troeller, s. 101.

³⁹⁴ al-Rasheed, s. 41.

³⁹⁵ Troeller, s. 136.

aynı şekilde devam etmiştir. Mart 1924'te Kuveyt'teki toplantı yeniden başlasa da nihayetinde sonuç alınamadan sona ermiştir.³⁹⁶

I. Dünya Savaşı'nın akabinde, İbn Suud ile Şerif Hüseyin arasındaki ilişkiler sallantıdaydı. İbn Suud nüfuzunu Hicaz bölgesine de yaymaya çalışıyor, Şerif Hüseyin'in bölgeyi kontrol altında tutma arzusu da göz önüne alınınca taraflar arasındaki rekabet giderek artıyordu. Nitekim Hail'in fethinden önce, İbn Suud ve Şerif Hüseyin arasında Hurma kasabası nedeniyle anlaşmazlık çıkmış, her iki tarafın da kasabanın kendi sınırları içerisinde olduğunu iddia etmesi nedeniyle çekişme boy göstermişti. Bununla birlikte kasaba halkı Vahhabi öğretisini benimseyerek İbn Suud'un tarafına kaymış, bu da Şerif Hüseyin'i kasabaya askeri kuvvet göndermeye itmişti. Gönderilen kuvvetlerin mağlup edilmesi üzerine çatışma, diğer bir yakın kasaba olan Hurma'nın güneybatısındaki Turaba kasabasında devam etti. Abdullah'ın komutasındaki Hicaz ordusu yaşadığı ikinci mağlubiyet sonrasında taraflar arasında, İngiltere'nin arabuluculuğuyla anlaşma imzalandı. İbn Suud, Hurma ve Turaba'nın Necid'in içerisinde sayılması gerektiğini öne sürüyor ve Necidli hacıların güvenli bir şekilde hacetmelerine izin verilmesini talep ediyordu. Nihayetinde taraflar arasındaki çatışmayı birkaç yıl durduracak anlaşma fiilen imzalandı.³⁹⁷

İngiltere, Vahhabi kuvvetlerin Hicaz'ı işgal etmesinden çekiniyordu. Çünkü 1800'lü yılların başında gerçekleşen işgal sonucunda bölgede tahribat meydana gelmiş ve hac kesintiye uğramıştı. İngiltere ile İbn Suud arasında yapılan anlaşma gereği İngiltere, savaştan sonra İbn Suud'un hakimiyet sınırlarını tayin edecekti. Ancak böyle bir işlem müttetikleri tarafından hoş karşılanmayacağından İngiltere, sınır çizme konusunda mütereddit davranıyordu. Savaşın bitiminin ardından askerlerin ülkelerine dönmeleri, Bolşevik düşüncesinin Orta Avrupa'da olduğu gibi Hindistan, İran, Osmanlı ve Arap topraklarında yayılması korkusu, Ortadoğu'da yerine getirilmeyen sözler nedeniyle ortaya çıkan öfke gibi meseleler İngiltere'nin gündemini meşgul ediyordu. 1919'da Mısır, 1920'de Irak'ta isyan çıkmış, yine 1920'de Suriyeli milliyetçiler San Remo

³⁹⁶ Alangari, s. 218.

³⁹⁷ al-Rasheed, s. 42.

kararlarına tepki göstermişti. Aynı şekilde Asya'da da milliyetçilik kendisini giderek daha fazla göstermeye başlamıştı.³⁹⁸

Hurma kasabası nedeniyle savaş baş gösterdiğinde İngiltere, İbn Suud'un aleyhine karar vermeye daha çok meyilliydi. İngiliz yetkili Arnold T. Wilson, Hurma meselesinde Şerif Hüseyin'in tarafında durulması gerektiğini söylüyor ve Şerif Hüseyin'in istiyorsa Hurma'yı ele geçirmesine müsaade edilmesi gerektiğini savunuyordu. Öte yandan John Philby ise, Wilson'ın görüşüne şiddetle karşı çıkıyor ve İbn Suud'un Hurma'yı her halükarda ele geçireceğini belirtiyordu. Bunu müteakip her iki tarafın da destekçileri olsa da, alınan ortak karar gereği İbn Suud'a yapılan sübvansiyon yarıya indirilecek ve İbn Suud'a Hicaz'ın İngiltere'nin korumasında olduğu ve takipçilerini buraya saldırmaktan alıkoyması gerektiği bildirilecekti. Ancak bu mesaj, kısa bir süre sonra Hurma'yla ilgili bir sınır komisyonu atanmasını talep eden İbn Suud'a hiçbir zaman ulaşmadı.³⁹⁹

Turaba meselesine gelindiğinde ise İngiltere, Turaba'ya ilerleyen İbn Suud'a ultimatoma göndererek birliklerini Hurma ve Turaba'dan çekmesini, aksi takdirde sübvansiyonların ve 1915 yılına ait anlaşmanın sağladığı bütün hakların iptal edileceğini bildirdi. İbn Suud'un tavrıyla ilgili son derece kaygılı olan İngiltere, beklediğinin aksine bu ultimatoma İbn Suud'un olumlu cevap vermesiyle rahatlamıştır. İbn Suud, Şerif Hüseyin'in bölgeye saldırmaktan vazgeçmeyi garanti etmesi şartıyla geri çekileceğini ve ayrıca bu konuda yapılacak arabuluculuğu kabul ettiğini söylüyordu.⁴⁰⁰ Hurma'yı Hicaz bölgesine dahil kabul eden Şerif Hüseyin ise, arabuluculuk konusunda işbirliği yaparsa prestij kaybedeceğini öne sürüyordu. Bu ise temelde Şerif Hüseyin'den yana bir politika izleyen İngiltere'nin, Hüseyin'in inatçılığı nedeniyle Mekke Emiri'ne kıyasla ciddi bir önemi olmayan İbn Suud'la yaşanan sorunda gülünç bir duruma düşmesine yol açıyordu. Nihayetinde, Hurma ve Turaba meselesi bir anlaşmayla sonuca bağlansa da, İngiltere'nin Şerif Hüseyin yanlısı politikası eski gücünü yitirmekteydi. Nitekim bu

³⁹⁸ Troeller, s. 128.

³⁹⁹ Troeller, s. 141.

⁴⁰⁰ Weston, s. 130.

tarihten sonraki dönemde İngiltere'nin bu politikayı devam ettirmesi Şerif Hüseyin değil, oğulları Faysal ve Abdullah sayesinde olmuştur.⁴⁰¹

Öte yandan 1921 yılında San Remo kararları ve Sevr Anlaşması'nın imzalanmasının ardından Sömürgeler Bakanı olarak Kahire'ye gelen Winston Churchill, Şerif Hüseyin'in oğulları Abdullah ve Faysal'la Filistin'deki manda yönetimini tanımalrı ve babalarını da bu yönde ikna etmeleri için bir araya geldi. Şerif Hüseyin'in kendisine verilen sözlerin tutulmaması ve bütün Arap topraklarının kralı yerine yalnızca Hicaz kralı olarak tanınması nedeniyle onuru zedelendiğinden, İngiltere'ye karşı çıktı. Bunun üzerine artık Hüseyin'e karşı sert bir tavır almaya karar veren Churchill, Abdullah'a eğer babasını Filistin manda yönetimini kabul etmez ve bu yönde bir anlaşma imzalamaya yanaşmazsa, İbn Suud'un Hicaz'a saldırmasına engel olmayacaklarını bildirdi. İbn Suud'u Mekke'ye saldırmaktan alıkoyan tek şeyin İngiltere'nin sübvansiyonu olduğunu, bu sübvansiyonun kesilmesi durumunda İbn Suud'un Mekke'yi üç ayda ele geçirebileceğı ve İngiltere'nin bu durumda yapabileceğı hiçbir şey kalmayacağını söyledi. Buna göre halihazırda Şerif Hüseyin'den güçlü bir pozisyona ulaşmış bulunan İbn Suud'un önündeki tek engel sübvansiyonlar ve 1915'te İngiltere'yle yapmış olduğı anlaşmaydı.⁴⁰²

1921'in sonlarında Hail'i zapt eden İbn Suud,⁴⁰³ 1922 yılına gelindiğinde ise Asir'de bulunan İdrisi Emirliği'nin başkenti Abha'yı ele geçirdi. Bu, Şerif Hüseyin'in Hicaz bölgesinde giderek daha da sıkışık bir pozisyonda kaldığı anlamına geliyordu. Takip eden süreçte ise İbn Suud, Şerif Hüseyin'in asli hakimiyet alanı olan Hicaz'a saldırıya geçecekti. Mart 1924'de İbn Suud'un İngiltere'den aldığı aylık 5000 sterlin sübvansiyon kesilmişti. Bu nedenle hac ve Cidde gümrük gelirleri çok cazip kaynaklar olarak gözükmekteydi. Öte yandan Şerif Hüseyin, 3 Mart 1924'te Türkiye Cumhuriyeti tarafından halifeliğın kaldırılması üzerine halifeliğini ilan etmiş, bu da İbn Suud tarafından tepkiyle karşılanmıştı.

⁴⁰¹ Alangari, s. 206; Troeller, s. 152.

⁴⁰² al-Enazy, s. 107.

⁴⁰³ Mai Yamani, **Cradle of Islam: The Hijaz and the Quest for Identity in Saudi Arabia**, Londra, 2009, s. 8.

Eylül 1924'te İbn Suud kuvvetleri Hicaz'ın Taif kentini ele geçirdi. Bunun üzerine bölgenin önde gelenleri Şerif Hüseyin'den tahttan çekilmesini talep etti. Böylece Şerif Hüseyin, 6 Ekim 1924'te tahtını oğlu Ali'ye bıraktı. Şerif Hüseyin'in Hicaz'ı terk etmesinin ardından İbn Suud Mekke'ye ilerledi. 5 Ekim 1924'de Mekke'ye giren İbn Suud, Hicaz'ı ele geçirme amacının hac güvenliğini sağlamak ve kutsal toprakların İslam dünyasını arzusuna uygun biçimde idare etmek olduğunu belirtti. Mekke'nin ardından 1925 yılının başlangıcında Cidde'ye yönelen İbn Suud, kenti kuşatma altına aldı ve yaklaşık bir yıl süren kuşatmanın ardından 16 Aralık 1925'te Cidde'yi teslim aldı. Cidde'den birkaç hafta önce de Medine İbn Suud tarafından ele geçirilmişti. Şerif Ali'nin Cidde'yi terk etmesinin ardından İbn Suud, 8 Ocak 1926'da Hicaz Kralı ve Necid ve Mülhakatının Sultanı olduğunu ilan etmiştir. Nitekim bunu müteakip üç ay içerisinde İngiltere, Rusya ve Fransa İbn Suud'un krallığını tanımıştır.⁴⁰⁴

İbn Suud'un Hicaz işgali oldu-bittisini kabul eden İngiltere ise, Şerif'in Ürdün'e oğlu Abdullah'ın yanına gitmesine İbn Suud'un saldırganlığına sebep olacağı endişesiyle müsaade etmedi ve bir süre Akabe'de kalmasına, sonrasında ise Kıbrıs'a yerleşmesine karar verdi.⁴⁰⁵

İbn Suud ve Şerif Hüseyin arasında meydana gelen son savaşta İngiltere, tarafsız kalmayı tercih etmiştir. İngiltere'nin bu tavrının nedeni, meselenin dini olmasıdır. İbn Suud'un saldırısının başladığını haber alan İngiltere, İhvan komutanına bir yazı yazarak Hicaz'daki İngiliz vatandaşlarının can ve mal güvenliğinin sağlanması için gerekli önlemlerin alınmasını istemiştir. Öte yandan Şerif Hüseyin, saldırılar başladığında İngiltere'den yardım istemiş, oğulları Abdullah ve Faysal da İngiltere'ye bu hususta baskı yaparak, gerekli yardımı yapmadığı takdirde kendilerinin babalarına yardım edeceğini söylemiştir. Ancak İngiltere'nin İslam'ın kutsal topraklarına Hristiyan asker göndermesi söz konusu olamayacağı ve aynı şekilde hakimiyeti altındaki Müslümanları da buraya çıkarması İslam dünyasında tepkiyle karşılanacağı için müdahalede bulunmamıştır. Bununla birlikte İngiltere, İbn Suud'u hac yolunun, hacıların ve kutsal topraklardaki İngiliz vatandaşlarının güvenliğinin sağlanması konusunda uyarmıştır.

⁴⁰⁴ Yağı, s. 36; al-Rasheed, s. 44; Troeller, s. 231; Hakkı Dursun Yıldız, “**Arabistan**”, DIA, 1991, s. 3, s. 258.

⁴⁰⁵ al-Rasheed, s. 43-44.

Öte yandan İngiltere, Ürdün ve Irak yönetimlerinin Hicaz'a müdahalesini kabul etmeyeceğinin de altını çizmiştir.⁴⁰⁶

İbn Suud'un Arap Yarımadası'ndaki emirlikleri ve Hicaz'ı ele geçirmesinde hiç şüphesiz İngiltere'nin ciddi payı bulunmaktadır. Bu süreçte Osmanlı Devleti'nin Arap dünyası üzerindeki nüfuzu giderek zayıflamış ve I. Dünya Savaşı'ndan sonra Şerif Hüseyin İsyanı'nın da etkisiyle nüfuzu fiiliyatta tamamen ortadan kalkmıştı. Bu da İngiltere'nin bölgedeki emirler ve şeyhlerle doğrudan iletişime geçmesine ve nüfuzunu Arap Yarımadası'nda yaymasına olanak tanıyordu. Nitekim İngiltere, Hail'i ele geçirmesi için İbn Suud'a silah, mühimmat ve para yardımı yapmış, bu yardımlar sayesinde bölgedeki emirler ve özellikle de Şerif Hüseyin karşısında güçlenen İbn Suud, sonunda Hicaz'ı hakimiyet alanına katabilmiştir. Şerif Hüseyin'i isyanda destekleyen ve bir Arap krallığı kurma ve bu krallığı koruma mücadelesinde ona arka çıkacağı sözü veren İngiltere, idaresi altındaki Müslümanlarla karşı karşıya gelmemek için İbn Suud-Şerif Hüseyin çatışmasında taraf olmaktan kaçınmış, bu da Şerif Hüseyin'in Hicaz'daki hakimiyetini kaybetmesine yol açmıştır.⁴⁰⁷

İngiltere'nin bundan sonraki başlıca endişesi, Irak ve Şarkü'l Ürdün Emirliği'nin geleceğini koruma altına almaktır. Şerif Hüseyin'in oğulları Faysal ve Abdullah'ın idaresinde olan bu bölgeler, İbn Suud'un tehdidi altında bulunuyordu. Bu nedenle İngiltere, İbn Suud ile Irak ve Şarkü'l Ürdün Emirliği arasındaki sınırları belirlemek amacıyla Kasım 1925'te Bahra ve Hadda Anlaşması'nı düzenledi.⁴⁰⁸ Sınırların yanı sıra bu anlaşmalar, kuzey bölgelerindeki göçebe kabilelerin hareketlerini de kısıtlamaktaydı. Buna göre bir devletin topraklarından diğerine geçmek isteyen kabileler, hem kendi devletlerinden hem de topraklarına girmek istedikleri devletten onay almak zorundaydılar. Ancak bu, uluslararası anlaşma veya devlet sınırları gibi kavramlara aşina olmayan kabilelerin yaşadığı bir bölge için sorun teşkil eden bir durumdu. Buna

⁴⁰⁶ Troeller, s. 219.

⁴⁰⁷ al-Rasheed, s. 44.

⁴⁰⁸ Wynbrandt, s. 182.

bağlı olarak İbn Suud, İhvan kuvvetlerini teşkil eden bedevi kabilelere karşı zorlu bir sürece girmiş bulunuyordu.⁴⁰⁹

İbn Suud'un 20. yüzyılın başlarında hakimiyetini Arap Yarımadası'nın büyük bir kısmına yaymasının ardından İngiltere, 1915 yılında yapmış oldukları anlaşmanın yeni şartlar altında yetersiz kaldığını düşünerek, 20 Mayıs 1927'de İbn Suud'la Cidde Anlaşması'nı imzaladı.⁴¹⁰ Anlaşmaya göre İbn Suud'un krallığının vassalları tam anlamıyla bağımsız sayılacaktı. Bununla birlikte İbn Suud, İngiliz vatandaşı olan ve İngiltere'nin himayesinde bulunan Müslümanların hac vazifesini eda etmesi hususunda kolaylık sağlayacaktı. Aynı şekilde İbn Suud, önceki anlaşmada olduğu gibi, Kuveyt, Bahreyn ile ve Katar ve Umman şeyhleriyle dostane ve barışçıl ilişkiler kuracaktı. Öte yandan İngiltere, anlaşmanın geçerliliğini İbn Suud'un saltanat dönemiyle sınırlı tutmuştur.⁴¹¹ Cidde Anlaşması'nın İngiltere açısından önemli bir boyutu da, Şerif Hüseyin'e kabul ettiremediği Filistin manda yönetimini, İbn Suud'a bu anlaşmayla kabul ettirmeyi başarmış olmasıdır.⁴¹²

1932 yılında ise Abdülaziz bin Suud, bugünkü Suudi Arabistan Krallığı'nın kralı olmuştur.⁴¹³

⁴⁰⁹ al-Rasheed, s. 45.

⁴¹⁰ eş-Şeyh, s. 132; Weston, s. 139; Wynbrandt, s. 186.

⁴¹¹ al-Rasheed, s. 46.

⁴¹² al-Enazy, s. 156.

⁴¹³ Yağı, s. 37; eş-Şeyh, s. 128; Weston, s. 144; Peter W. Wilson, Douglas F. Graham, **Saudi Arabia - The Coming Storm**, New York, 1994, s. 46.

SONUÇ

Fransız İhtilali'yle birlikte ortaya çıkan milliyetçilik düşüncesi ve buna bağlı olarak gelişen hareketler, çok milletli bir yapıya sahip olan Osmanlı Devleti'nin karşısına büyük zorluklar çıkarmıştır. Arap milliyetçisi cemiyetler Osmanlı'nın başkenti İstanbul'un yanı sıra, başta önemli Arap şehirleri olan Mısır, Suriye ve Lübnan olmak üzere birçok bölgede gizli ve açık faaliyetler yürütmüştür. Bu bağlamda söz konusu cemiyetlerin üyesi olan milliyetçilerin katılımıyla 1913 yılında Paris'te Arap Kongresi düzenlenmiş, Osmanlı Devleti'nden bir dizi talepte bulunulmuştur. Milliyetçi hareketlerin paralelinde gerçekleşen en büyük fiili vaka ise, Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in Osmanlı Devleti'ne isyan etmesidir.

Şerif Hüseyin bin Ali, amcası Mekke Emiri Avnürrefik'le yaşadığı anlaşmazlık nedeniyle 1892 yılında İstanbul'a çağırılmıştır. 16 yıl boyunca İstanbul'da kalan Şerif Hüseyin, Şura-yı Devlet'e üye yapılmış ve çeşitli vesilelerle taltif edilmiştir. Meşrutiyet ilan edildikten sonra ise Kasım 1908'de Mekke Emiri tayin edilmiştir. Şerif Hüseyin, Mekke Emiri tayin edildiği tarihten itibaren Hicaz bölgesinde nüfuzunu arttırmaya çalışmıştır. 1914 yılında I. Dünya Savaşı patlak verdiğinde ise Osmanlı Devleti Şerif Hüseyin'den cihad ilanını kutsal topraklara duyurmasını ve Hicaz'dan asker göndermesini istemiştir. Şerif Hüseyin ise buna karşılık, Arapların istedikleri hakları elde edeceklerinin ilan edilmesi için siyasi suçlular hakkında genel af çıkarılması, Suriye ile Irak'ta adem-i merkezîyet yönetimi ilan edilmesi ve Mekke emirliğinin babadan oğula geçmesinin kabul edilmesi gerektiğini söylemiştir.

İsyan beyannamesinde de belirttiği üzere Şerif Hüseyin, Osmanlı Devleti'nin savaşa Almanya tarafında girmesinin bir hata olduğunu, doğru tercihin İngiltere ve Fransa olması gerektiğini düşünmektedir. Zira Osmanlı'nın geniş kıyı bölgeleri bulunmakta, bu nedenle güçlü bir donanması olan kuvvet müttefik olarak seçilmelidir. Aynı şekilde Osmanlı Devleti'nin geçmiş dönemlerden itibaren İngiltere ve Fransa'yla yakın ilişkileri söz konusudur. Bu ve benzer yaklaşımlarından anlaşıldığı üzere Şerif Hüseyin, İngiltere'yi kendisine yakın hissetmektedir. Nitekim 1914 yılında oğlu Emir Abdullah vasıtasıyla İngiltere'yle iletişime geçmiş ve bağımsızlık planlarından bahsederek İngiltere'den destek alıp alamayacağını öğrenmek istemiştir. Ancak başlangıçta İngiltere, Şerif Hüseyin'e bu hususta soğuk davranmıştır.

İngiltere, başlangıçta çok önem atfetmediği ve Osmanlı Devleti'yle ilişkilerinin bozulmaması için sıcak bakmadığı isyan konusundaki düşüncelerini, savaşın ilerlemesiyle Gelibolu Yarımadası'nda yaşadığı mağlubiyetlerden sonra değiştirmeye başlamıştır. 1915 yılının ikinci yarısında başlayarak 1916 yılının başlarına kadar devam eden Şerif Hüseyin ve İngiltere'nin Mısır Yüksek Komiseri Henry McMahon arasındaki on mektupluk yazışma süreci, isyan sırasında İngiltere'nin Şerif Hüseyin'e vereceği desteğin nasıl olacağını belirlemiştir. Söz konusu yazışmalarda İngiltere, Şerif Hüseyin İsyanı'na destek vereceğine ve isyan sonucu kurulacak Arap devletinin bağımsızlığını tanıyacağına söz vermektedir. Buna göre Arap devleti, doğuda Basra Körfezi'ne, güneyde Hint Okyanusu'na, batıda ise Kızıldeniz'e kadar olmak üzere kurulacak, Aden bu bölgeden istisna olup o sıradaki şekli üzere kalacaktır. Bu şartlar altında Şerif Hüseyin, 10 Haziran 1916 tarihinde Osmanlı Devleti'ne isyan etmiştir. İsyan başlangıcından yaklaşık iki hafta sonra yayınladığı ilk beyanname ve üç ay sonra yayınladığı ikinci beyanname Şerif Hüseyin, hareketinin gerekçesi olarak temelde İttihat ve Terakki hükümetinin İslam'a aykırı uygulamalarını ve Aliyye-i Divan-ı Harb-i Örfi'de bazı Arap önde gelenlerinin idam edilmesini göstermiştir. Bahsi geçen Arap milliyetçi örgütlerine mensup isimler de, isyanın başlamasının ardından Şerif Hüseyin'i desteklediklerini açıklamışlardır. İngiltere'nin de desteğiyle Şerif Hüseyin, Hicaz bölgesini kontrolüne almış ve 1916 sonbaharında Hicaz Haşimi Devleti'nin kralı olmuştur.

Arap Yarımadası'nın ikinci önemli kuvveti olan İbn Suud Emirliği, yarımadanın doğu kısmındaki Necid bölgesinde yer almaktadır. İbn Suud'un Arap Yarımadası'ndaki hakimiyeti üç dönemde ele alınmaktadır. Üç devletin kuruluş ve yıkılışlarına göre tasnif edilmesine bağlı olarak, bu devletlerin ilki Vahhabi düşüncesinin fikir babası Muhammed bin Abdülvehhab ile Muhammed bin Suud arasında Dir'ie'de gerçekleşen ittifakla (1744) başlayarak, Osmanlı'nın 1818'de Dir'ie'yi işgaliyle son bulan I. Suud Devleti'dir. Bunun ardından 1824 yılında Türki bin Abdullah'ın Dir'ie'yi geri alması ve Suudi Emirliği'ni yeniden kurmasıyla II. Suud Devleti kurulmuştur. Bu devletin son bulması ise, İbn Reşid'in 1891'de Riyad'ı işgaliyle gerçekleşmiştir. Üçüncü ve son devlet ise, bugün de varlığını devam ettiren Suudi Arabistan devleti olup, Abdülaziz bin Suud tarafından 1902 yılında Riyad'ın geri alınmasıyla başladığı kabul edilmektedir.

1902 yılında Riyad'ı tekrar ele geçiren İbn Suud, bölgedeki yayılmasını sürdürmüş ve 1913 yılında Ahsa bölgesindeki Hufuf şehrini ele geçirmiştir. Bu süreçten sonra İbn Suud ile İngiltere arasında temaslar başlamış, 26 Aralık 1915'te iki taraf arasında bir anlaşma imzalanmıştır. Buna göre Necid, Ahsa, Katif ve Cübeyl ile mülhakatı Suud toprakları kabul edilecektir. Bu bölgelere yapılacak saldırılarda İngilizler İbn Suud'a yardımda bulunacaktır. Bunun yanı sıra İbn Suud'a, aylık 5000 sterlin sübvansiyon ve düzenli tüfek desteği verilecektir. Nitekim söz konusu sübvansiyon, 1924 yılına kadar devam etmiştir. Öte yandan İbn Suud, toprakları üzerindeki imtiyaz hakkını İngiltere'nin onayı olmadan kimseye vermeyecek ve İngiliz koruması altında olan Kuveyt, Bahreyn, Katar ve Umman kıyı şeridinde saldırıda bulunmayacaktır. İbn Suud 1921 yılında Hail'i, 1922 yılında da Asir bölgesini ele geçirerek, Arabistan çölünün tamamının hakimi haline gelmiştir. Hail'in fethinden sonra İbn Suud ve İhvan kuvvetleri, Irak ve Ürdün'de İngilizler tarafından kral yapılan Şerif Hüseyin'in iki oğlu Emir Faysal ve Emir Abdullah'la karşı karşıya gelecektir. Böylece giderek büyüyen bir güç teşkil eden İbn Suud ile Şerif Hüseyin arasında çatışma kaçınılmaz hale gelmektedir. Nitekim Mart 1924'de İbn Suud'un İngiltere'den aldığı aylık 5000 sterlin sübvansiyon Kuveyt Konferansı'nın başarısız olması ve bölgedeki güçlerin birbirleriyle anlaşmaya yanaşmaması nedeniyle kesilmiştir. Bu nedenle hac ve Cidde gümrük gelirleri çok cazip kaynaklar olarak gözükmektedir. Öte yandan Şerif Hüseyin, 3 Mart 1924'te Türkiye Cumhuriyeti tarafından halifeliğin kaldırılması üzerine halifeliğini ilan etmiş, bu da İbn Suud tarafından tepkiyle karşılanmıştır.

Takip eden süreçte Hicaz'a saldıran İbn Suud, Eylül 1924'te Taif'i ele geçirmiştir. Bunun üzerine bölgenin önde gelenleri Şerif Hüseyin'den tahttan çekilmesini talep etmiş, Şerif Hüseyin de 6 Ekim 1924'te tahtını oğlu Ali'ye bırakmıştır. 5 Ekim 1924'te Mekke'ye giren İbn Suud, 16 Aralık 1925'te Cidde'yi teslim almıştır. Cidde'den birkaç hafta önce de Medine İbn Suud tarafından ele geçirilmiştir. Şerif Ali'nin Cidde'yi terk etmesinin ardından İbn Suud, 8 Ocak 1926'da Hicaz Kralı ve Necid ve Mülhakatının Sultanı olduğunu ilan etmiştir. Nitekim bunu müteakip üç ay içerisinde İngiltere, Rusya ve Fransa İbn Suud'un krallığını tanımıştır. 1915 yılında yapmış oldukları anlaşmanın yeni şartlar altında yetersiz kaldığını düşünerek İngiltere, 20 Mayıs 1927'de İbn Suud'la Cidde Anlaşması'nı imzalamıştır. Cidde Anlaşması'nın İngiltere açısından önemli bir

boyutu, Şerif Hüseyin'e kabul ettiremediği Filistin manda yönetimini, İbn Suud'a bu anlaşmayla tanıtmayı başarmış olmasıdır.

İngiltere'nin 19. yy'ın sonları ve 20. yy'ın başlarında Hicaz'da takip ettiği siyaset, bölgeye dolaylı olarak müdahale etmek şeklindedir. İngiltere, Hicaz'ı üç sebepten dolayı fiilen işgal etmemiştir. Birincisi, böyle bir hareketin İngiltere'nin hakimiyeti altında olan topraklardaki Müslümanlar nezdinde büyük tepkiyle karşılanacağı, ikincisi Hicaz'ın içerisinde Müslümanların kutsal topraklarının bulunması ve bu bölgenin hakimiyetinin Osmanlı Devleti için bir itibar meselesi olmasıdır. Üçüncü sebep ise, İngiltere açısından burayı işgal etmeyi gerektirecek bir neden bulunmamasıdır. Nitekim bölgede kendisine rakip olabilecek bir güç yoktur. İngiltere ayrıca, hakimiyeti altındaki Müslümanların hac farizalarını eda ederken güven içinde olmaları ve Hicaz'da yaşayan İngiliz vatandaşı azınlıklar nedeniyle de Hicaz bölgesiyle ilgilenmektedir. Bu anlamda İngiltere, hem Müslüman hacıların hem de Hicaz'daki kendisine bağlı azınlıkların güvenliği meselesini, Osmanlı Devleti ve şeriflere karşı sürekli bir koz olarak elinde tutmuştur. Bununla birlikte İngiltere, Cidde'de bulunan konsolosluğu vasıtasıyla Hicaz'da yaşanan bütün gelişmeleri takip etmiş ve Mekke Emirleriyle sürekli yakın ilişkiler kurma gayretinde olmuştur. I. Dünya Savaşı'nda kullanılmak üzere kurulan Arap Bürosu ise, Arap topraklarındaki gelişmelerin yönetildiği üs statüsünde bulunmuştur.

İngiltere I. Dünya Savaşı ile birlikte Arap Yarımadası'nda nüfuzunu sağlamlaştırmak istemiş, bunun için de bu sırada Mekke Emiri olan Şerif Hüseyin'in planladığı isyan hareketini desteklemiştir. Böl-parçala-yönet stratejisi gereği İngiltere, Osmanlı Devleti'ne bağlı Arap bölgelerini Osmanlı'dan ayırarak çok sayıda devlete bölmek ve İslam dünyasını bir arada tutan hilafet makamını Osmanlı'nın elinden alarak bu amacını daha kolay gerçekleştirmek istemiştir. Bu açıdan bakıldığında İngiltere, başlangıçta Arapları ne ölçüde temsil ettiğinden emin olmadığı Şerif Hüseyin'i desteklemekte tereddüt etse de, ilerleyen süreçte Şerif Hüseyin'in Müslümanlar için büyük öneme sahip Mekke'nin Emiri olması, Hz. Peygamber'in (sav) soyundan gelmesi ve zaten isyan düşüncesine sahip olması nedeniyle, bu konudaki fikrini değiştirmiştir. Nitekim İslam dünyasının kalbi olan Hicaz'ın doğrudan İngiliz hakimiyeti altında değil de, Şerif

ailesi vasıtasıyla dolaylı olarak İngiltere'nin elinde bulunması daha tercihe şayan görülmüştür.

Şerif Hüseyin İsyanı'nı destekleyen İngiltere, savaş sürecinde ve sonrasında Şerif Hüseyin'le bir dizi sorun yaşamıştır. Bunlardan biri Şerif Hüseyin'in unvan meselesidir. Bütün Arapların temsilcisi olma iddiasıyla isyana başlayan Şerif Hüseyin'e karşı İngiltere, Hüseyin'in yalnızca Hicaz Kralı olması gerektiğini söylemiştir. Aynı şekilde Şerif Hüseyin'in hilafet konusundaki meyli karşısında da bu meselenin dini bir mesele olduğunu, dolayısıyla tarafsız kalacağını belirtmiştir. Öte yandan Şerif Hüseyin-McMahon yazışmalarında Suriye'yi Şerif Hüseyin'e vaat eden İngiltere, 16 Mayıs 1916'da Fransa ve Rusya ile imzaladığı gizli anlaşma olan Sykes-Picot Anlaşması ile burayı Fransa'ya bırakmayı kabul etmiştir. Suriye'yi Fransa'ya bırakan İngiltere, 2 Kasım 1917 tarihli Balfour Deklarasyonu ile de Filistin'de bir Yahudi ulusal yurdu kurulması için elinden geleni yapacağına söz vermiştir. Nitekim bu deklarasyondan bir ay sonra İngiltere Kudüs'ü işgal etmiş, 1921 yılında San Remo kararlarının alınması ve Sevr Anlaşması'nın imzalanmasının ardından Filistin'deki İngiliz manda yönetimini kabul etmesi için Şerif Hüseyin'e baskı yapmıştır. Şerif Hüseyin'in olumsuz bir tavır takınması üzerine ise İngiltere, Şerif Hüseyin'i İbn Suud'un Hicaz'a saldırmasına engel olmamakla tehdit etmiştir. Ayrıca 1921'de Emir Faysal Irak Kralı, 1923'te de Emir Abdullah Şarkü'l Ürdün Kralı olmuştur. Böylece Şerif Hüseyin'in hayal ettiği büyük Arap krallığı toprakları birçok parçaya bölünmüş, kendi krallığı ise yalnızca Hicaz'la sınırlı kalmıştır.

İbn Suud karşısında giderek kendisini tehdit altında hisseden Şerif Hüseyin, Vahhabi kuvvetleri tarafından Hicaz'a yapılan saldırıda müttefiki İngiltere'den beklediği desteği alamayarak bir kez daha hayal kırıklığı yaşamıştır. I. Dünya Savaşı sırasında ne İngilizlere ne de Osmanlı Devleti'ne sorun çıkarmayan İbn Suud, Şerif Hüseyin'le yaşanan problemlerde de makul davranan taraf olmuştur. Nitekim İngiltere, savaş sonrasında yaşanan sınır anlaşmazlıkları hususunda Şerif Hüseyin'in inatçı tavrı nedeniyle giderek Hüseyin'den uzaklaşmıştır. İngiltere Vahhabi kuvvetlerinin Hicaz'ı ele geçirmesini istemiyor olsa da, Şerif Hüseyin'in İbn Suud'la işbirliği yapmaya yanaşmayan tavrı, 1923 yılında gerçekleştirilen Kuveyt Konferansı'na katılmaması ve Filistin'deki manda yönetimini kabul etmemesi nedeniyle zaman geçtikçe İbn Suud'dan

yana bir tavır takınmaya başlamıştır. Aynı şekilde İngiltere, artık Şerif Hüseyin'e kıyasla daha uzlaşmacı bir tavır sergileyen İbn Suud alternatifine sahip olduğundan, Hüseyin'in inatçı tavırlarına müsamaha göstermek zorunda değildir. Öyle ki İbn Suud Hicaz'ı işgal için saldırılarda bulunduğu Şerif Hüseyin İngiltere'den ittifakları gereği kendisine yardım etmesini istemiş, İngiltere ise bu sürece kadarki dönemde uzlaşmaz bir tavır takınan Şerif Hüseyin'e kutsal topraklarda yapılan bir çatışmaya müdahil olmayacağı, ancak iki taraf da talepte bulunursa dahlinin söz konusu olabileceğini söyleyerek, yardım etmemiştir.

Netice itibariyle İngiltere, genelde Arap Yarımadası özelde ise Hicaz bölgesinde nüfuzunu arttırmak ve Osmanlı Devleti'ni zayıflatarak sömürgelerini kuvvetlendirebilmek için Şerif Hüseyin İsyanı'nı desteklemiş, isyan sayesinde hedeflerinin bir kısmını gerçekleştirip eski müttefiki kendisine sorunlar çıkarmaya başlayınca, o sırada daha iyi bir alternatif olarak gördüğü İbn Suud'u desteklemeye yönelmiştir. Bu açıdan bakıldığında İngiltere, tek bir Arap krallığı değil birden fazla devlet vasıtasıyla bölgede geniş bir nüfuza sahip olmuş, yerel güç dengesini kendi çıkarları için usta bir biçimde kullanmıştır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Abdullah, Kral, *Biz Osmanlı'ya Neden İsyan Ettik?*, Çev: Halit Özkan, Klasik Yayınları, İstanbul, 2015.
- Al-Amr, Saleh Muhammed, *The Hicaz Under Ottoman Rule 1869-1914 Ottoman Vali, The Sharif Of Mecca, And The Growth Of British Influence*, Riyad University Publications, Riyad, 1974.
- Alangari, Haifa, *The Struggle for Power in Arabia, Ibn Saud, Hussein and Great Britain, 1914-1924*, Ithaca Press, Lübnan, 1998.
- Al-Enazy, Askar H., *The Creation of Saudi Arabia: Ibn Saud and British Imperial Policy, 1914-1927*, Routledge, New York, 2010.
- Al-Rasheed, Madawi, *A History of Saudi Arabia*, Cambridge University Press, Cambridge, 2011.
- Anderson, Scott, *Lawrence in Arabia - War, Deceit, Imperial Folly and the Making of the Modern Middle East*, Doubleday, New York, 2013.
- Antonius, George, *The Arab Awakening: The Story of the Arab National Movement*, Capricorn Books, New York, 1965.
- Armstrong, Harold C., *Lord of Arabia: Ibn Saud an Intimate Study of a King*, Simon Publications, Florida, 2001.
- Arslan, Emir Şekip, *Sürgünde Üç Ölüm*, Çev: Aziz Akpınarlı, Hazırlayan: Ömer Hakan Özalp, Truva Yayınları, İstanbul, 2004.
- Arslan, Emir Şekip, *Bir Arap Aydının Gözüyle Osmanlı Tarihi ve 1. Dünya Savaşı Anıları*, Çev: Selda Meydan-Ahmet Meydan, Çatı Kitapları, İstanbul, 2005.
- Atay, Falih Rıfkı, *Zeytin Dağı*, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2004.
- Ayman, Cemal, *Cemal Paşa'nın Casusu İdim (Osmanlı'nın Son Döneminde Casuslar Savaşı)*, Yarın Yayınları, İstanbul, 2011.

- Baktıaya, Adil, *Osmanlı Suriyesi'nde Arapçılığın Doğuşu (Sosyo-Ekonomik Değişim ve Siyasi Düşünce)*, Bengi Yayınları, İstanbul, 2009.
- Barr, James, *A Line in the Sand - The Anglo-French Struggle for the Middle East (1914-1948)*, W. W. Norton & Company, New York, 2012.
- Bey, Mahmud Nedim, *Arabistan'da Bir Ömür - Son Yemen Valisinin Hatıraları veya Osmanlı İmparatorluğu Arabistan'da Nasıl Yıkıldı?*, Derleyen: Ali Birinci, İstanbul, 2001.
- Bilgenoğlu, Ali, *Osmanlı Devleti'nde Arap Milliyetçi Cemiyetleri*, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya, 2007.
- Burak, Durdu Mehmet, *Birinci Dünya Savaşında Türk-İngiliz İlişkileri (1914-1918)*, Babil Yayıncılık, Ankara, 2004.
- Büyükkara, Mehmet Ali, *İhvandan Cüheyman'a Suûdi Arabistan ve Vehhabilik*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2013.
- Dağır, Esad Halil, *Sevratu'l Arab: Mukaddemâtuhâ, Esbâbuhâ ve Netâicuhâ*, Hindawi Yayınevi, Kahire, 2012.
- Darlow, Michael ve BRAY, Barbara, *Ibn Saud: The Desert Warrior Who Created the Kingdom of Saudi Arabia*, Skyhorse Publishing, New York, 2012.
- Dawn, C. Ernest, *Osmanlıcılıktan Arapçılığa*, Çev: Bahattin Aydın-Taşkın Temiz, Yöneliş Yayınları, İstanbul, 1998.
- El-Askerî, Cafer, *İsyancı Arap Ordusunda Bir Harbiyeli*, Hazırlayan: Necdet Fethi Safvet, Çev: Halit Özkan, Klasik Yayınları, İstanbul, 2008.
- El-Hamid, Abdüllatif bin Muhammed, *el-Bahr el-Ahmer ve'l Cezîra el-Arabiyye fî's Sirâ' el-Usmânî el-Britânî Hilâle'l Harb el-Âlemiyye el-Ûlâ (1914-1918)*, Mektebetü'l Ubeykân, Riyad, 1994.
- El-Umari, Suphi, *el-Meârik el-Ûlâ et-Tarîk ilâ Dimaşk*, Riad el-Rayyes Books, Londra, 1991.
- Er-Reyhani, Emin, *Müluku'l Arab*, Daru'l Ceyl, Beyrut, 1987.

- Eraslan, Cezmi, *Doğruları ve Yanlışlarıyla II. Abdülhamid*, Nesil Yayınları, İstanbul, 1996.
- Erden, Ali Fuad, *Birinci Dünya Harbi'nde Suriye Hatıraları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2003.
- Eş-Şeyh, Refet, *Târîhu'l Arab el-Hadîs*, Ein Yayınevi, Kahire, 1994.
- Eş-Şeyh, Refet, *Târîhu'l Arab el-Muâsır*, Ein Yayınevi, Kahire, 1996.
- Et-Tercüman, İhsan, *Çekirge Yılı - Kudüs 1915-1916*, İnceleme ve Notlar: Selim Temârî, Çev: Ali Benli, Klasik Yayınları, İstanbul, 2012.
- Field, Michael, *Inside the Arab World*, Harvard University Press, Massachusetts, 1995.
- Fraser, TG ve Mango, Andrew ve Mcnamara, Robert, *The Makers of the Modern Middle East*, Haus Books, Londra, 2011.
- Friedman, Isaiah, *British Pan-Arab Policy - A Critical Appraisal (1915-1922)*, Transaction Publishers, New Jersey, 2010.
- Fromkin, David, *A Peace to End All Peace - The Fall of the Ottoman Empire and the Creation of the Modern Middle East*, A Holt Paperback, New York, 2009.
- Hourani, Albert, *Arap Halkları Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.
- Hourani, *The Ottoman Background of the Modern Middle East*, Longman Group, Londra, 1970.
- Hitti, Philip K., *History of the Arabs - From the Earliest Times to the Present*, MacMillan Education, Hong Kong, 1970.
- Hurewitz, J. C., *Diplomacy in the Near and the Middle East, A Documentary Record (1914-1956)*, c. 2, D. Van Nostrand Company, New York, 1958.
- Hülagü, M. Metin, *Pan-İslamizm Osmanlının Son Umudu*, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul, 2006.
- İslâm, Saleh Mustafa, *Suûdî Arabistanı Tanıyınız*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1961.
- Kabacalı, Alpay, *Arap Çöllerinde Türkler*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1990.

- Karasapan, Celal Tevfik, *Filistin ve Şark'ül-Ürdün*, c. 1, Ahmed İhsan Matbaası, İstanbul, 1942.
- Karpat, Kemal H., *Osmanlı'dan Günümüze Ortadoğu'da Millet, Milliyet, Milliyetçilik*, Çev: Recep Boztemur, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013.
- Kayalı, Hasan, *Jön Türkler ve Araplar, Osmanlı İmparatorluğu'nda Osmanlıcılık, Erken Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık (1908-1918)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Çev: Türkan Yöney, İstanbul, 1998.
- Kayalı, Hasan, *Arabs and Young Turks: Ottomanism, Arabism and Islamism in the Ottoman Empire 1908-1918*, University of California Press, Londra, 1997.
- Kedourie, Elie, *In the Anglo-Arab Labyrinth*, Frank Cass Publishers, Londra, 2000.
- Khater, Akram Fouad, *Sources in the History of the Modern Middle East*, Wadsworth Cengage Learning, 2. Baskı, Boston, 2011.
- Kıcımın, Naci Kaşif, *Medine Müdafası: Hicaz Bizden Nasıl Ayrıldı?*, Sebil Yayınevi, İstanbul, 1994.
- Kılınçkaya, M. Derviş, *Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Suriye*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2008.
- Kırk, George E., *A Short History of the Middle East*, Frederick A. Praeger, New York, 1960.
- Kocabaş, Süleyman, *Hindistan Yolu ve Petrol Uğruna Yapılanlar - Türkiye ve İngiltere*, Vatan Yayınları, İstanbul, 1985.
- Kocabaş, Süleyman, *Osmanlı İhtilâllerinde Yabancı Parmağı*, Vatan Yayınları, İstanbul, 1993.
- Kocabaş, Süleyman, *Vaat Edilmiş Toprak Filistin İçin Mücadele Türkiye ve Siyonizm*, Vatan Yayınları, İstanbul, 1994.
- Korda, Michael, *Hero - The Life and Legend of Lawrence of Arabia*, Harper Perennial, New York, 2011.
- Köse, İsmail, *İngiliz Arşiv Belgelerinde Hicaz İsyanı*, Selis Kitaplar, İstanbul, 2014.

- Kuran, Ahmet Bedevî, *Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyeti'nde İnkılâp Hareketleri*, Çeltüt Matbaası, İstanbul, 1959.
- Kurşun, Zekeriya, *Necid ve Ahsa'da Osmanlı Hâkimiyeti - Vehhabi Hareketi ve Suud Devleti'nin Ortaya Çıkışı*, TTK Yayınları, Ankara, 1998.
- Kurşun, Zekeriya, *Yol Ayrımında Türk-Arap İlişkileri*, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1992.
- Kuçubaşı, Eşref, *Hayber'de Türk Cengi - Teşkilat-ı Mahsusa Arabistan, Sina ve Kuzey Afrika Müdürü Eşref Bey'in Anıları*, Hazırlayanlar: Dr. Rhipil H. Stoddard, H. Basri Danışman, Arba Yayınları, İstanbul, 1997.
- Kutay, Cemal, *Tarihte Türkler Araplar-Hilâfet Meselesi*, Arkın Dağıtım, İstanbul, 1970.
- Kürkçüoğlu, Ömer, *Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi (1908-1918)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982.
- Lawrence, T. E., *Bilgeliğin Yedi Sütunu*, Çev: Bilal Çölgeçen, Çiviyazıları Yayınları, Ankara, 2015.
- Mack, John E., *A Prince of Our Disorder - The Life of T. E. Lawrence*, Harvard University Press, Massachusetts, 1998.
- Macmillan, Margaret, *Paris 1919, 1919 Paris Barış Konferansı ve Dünyayı Değiştiren Altı Ayın Hikâyesi*, Çev: Belkıs Dişbudak, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2004.
- Mohs, Polly A., *Military Intelligence And the Arab Revolt - The First Modern Intelligence War*, Routledge, New York, 2009.
- Nedim, Şükrü Mahmut, *Filistin Savaşı (1914-1918)*, Çev: Abdullah Es, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995.
- Niblock, Tim, *Saudi Arabia - Power, Legitimacy and Survival*, Routledge, New York, 2006.
- Ochsenwald, William, *Religion, Society and the State in Arabia*, Ohio State University Press, Ohio, 1984.
- Öke, Mim Kemal, *Osmanlı İmparatorluğu, Siyonizm ve Filistin Sorunu (1880-1914)*, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1982.

- Özdemir, Bülent ve İrkıçatal, Eftal, *İngiliz Arap Büro Raporlarında Arap Ayaklanması - Bir İsyanın Kodları*, Yitik Hazine Yayınları, İzmir, 2011.
- Paşa, Cemal, *Hatıralar*, Hazırlayan: Alpay Kabacalı, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2016.
- Rıza, Reşid, *İttihad-ı Osmanî'den Arap İsyanına*, Çev: Özgür Kavak, Klasik Yayınları, İstanbul, 2007.
- Rogan, Eugene, *The Arabs - A History*, Basic Books, New York, 2011.
- Sanders, Liman von, *Türkiye'de Beş Yı Il*, Çev: Örgün Uğurlu, Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, İstanbul, 1999.
- Satia, Priya, *Spies in Arabia, The Great War and the Cultural Foundations of Britain's Covert Empire in the Middle East*, Oxford University Press, New York, 2008.
- Schneer, Jonathan, *Balfour Deklarasyonu Arap - İsrail Çatışmasının Kökenleri*, Çev: Ali Cevat Akkoyunlu, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2012.
- Schneider, James J., *Guerrilla Leader - T. E. Lawrence and the Arab Revolt*, Bantam Books, New York, 2011.
- Seale, Patrick, *The Struggle for Arab Independence - Riad el-Solh and the Maker of the Modern Middle East*, Cambridge University Press, New York, 2010.
- Selâm, Selim Ali, *Beyrut Şehremininin Anıları (1908-1918)*, Ter: Halit Özkan, Klasik Yayınları, İstanbul, 2005.
- Şuayb, Ali Abdülmünem, *et-Tedahhül el-Ecnebî ve Ezmâtu'l Hükm fî Târihi'l Arab el-Hadîs ve'l Muâsır*, Daru'l Fârâbî, Beyrut, 2005.
- Tauber, Eliezer, *The Arab Movements in World War I*, Frank Cass, Londra, 2006.
- Tıbbı, Bassam, *Arab Nationalism Between Islam and the Nation-State*, MacMillan Press, New York, 1997.
- Tomes, Jason, *Balfour and Foreign Policy: The International Thought of a Conservative Statesman*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002.

Troeller, Gary, *The Birth of Saudi Arabia*, Frank Cass, Londra, 1976.

Umar, Ömer Osman, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız İdaresi Altında Suriye (1908- 1938)*, Atatürk Araştırmaları Merkezi Yayınları, Ankara, 2004.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Mekke-i Mükەرreme Emirleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2013.

Weston, Mark, *Prophets and Princes - Saudi Arabia from Muhammad to the Present*, John Wiley & Sons, New Jersey, 2008.

Wilson, Peter W. ve Graham, Douglas F., *Saudi Arabia - The Coming Storm*, M. E. Sharpe, New York, 1994.

Wynbrandt, James, *A Brief History of Saudi Arabia*, Checkmark Books, New York, 2004.

Yağı, İsmail Ahmed, *Târîhu'l Âlemi'l Arabî el-Muâsır*, Mektebetü'l Ubeykân, Riyad, 2000.

Yamani, Mai, *Cradle of Islam: The Hijaz and the Quest for Identity in Saudi Arabia*, I. B. Tauris, Londra, 2009.

Zeine, Zeine N., *The Struggle for Arab Independence: Western Diplomacy and the Rise and Fall of Faisal's Kingdom in Syria*, Khayats Book, Beirut, 1960.

Zeine, Zeine N., *Arab-Turkish Relations and the Emergence of Arab Nationalism*, Greenwood Press, Connecticut, 1981.

Sürekli Yayınlar

Al-Rasheed, Madawi, “Reşîdîler”, *DİA*, c. 35, İstanbul, 2008, ss. 19.

Altuğ, Yılmaz, “Arap Ülkelerinin Osmanlı İmparatorluğundan Ayrılışı”, *Belgelerle Türk Tarih Dergisi Dün/Bugün/Yarın*, Sayı: 25, Ekim 1969, ss. 25-33.

Atalar, Münir, “Osmanlı Yönetiminde Ortadoğu Arap Eyaletleri (Osmanlı-Arap İlişkileri)”, *Diyanet İlmî Dergi*, c. 35, Sayı: 4, Ekim-Kasım-Aralık 1999, ss. 5-18.

Bilge, Mustafa L., “Faysal I”, *DİA*, c. 12, İstanbul, 1995, ss. 264-265.

Bostancı, Mustafa, “Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devleti’nin Hicaz’da Hâkimiyet Mücadelesi”, *Akademik Bakış*, c. 7, Sayı: 14, Yaz 2014, ss. 117-136.

Demir, Şerif: “Dünden Bugüne Türkiye’nin Suriye ve Ortadoğu Politikası”, *Turkish Studies*, vol: 6, no: 3, Yaz 2011, ss. 691-713.

Deniz, Şadiye: “Ortadoğu’nun Yeniden İnşasının Yapı Bozumu: Büyük Ortadoğu Projesi Üzerine Bir Analiz”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 5, Sayı: 20, Kış 2012, ss. 168-183.

Doğru, Deniz, “I. Dünya Harbi Sırasında Şerif Hüseyin’in Siyasi Faaliyetleri”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 2, Sayı: 2, ss. 51-57.

Edens, David G., “The Anatomy of the Saudi Revolution”, *International Journal of Middle East Studies*, vol: 5, no: 1, Ocak 1974, ss. 50-64.

Günay Selçuk: “II. Abdülhamid Döneminde Suriye ve Lübnan’da Arap Ayrılıkçı Hareketlerinin Başlaması ve Devletin Tedbirleri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (AÜDTCF) Tarih Bölümü Dergisi*, c. 18, Ankara 2006, ss. 85-108.

Güngör, Selahattin, “Hicaz Kıtasını Nasıl Kaybettik”, *Resimli Tarih Mecmuası*, c. 5, Sayı: 53, Mayıs 1954, ss. 3063-3068.

- Hut, Davut, “Osmanlı Arap Vilayetleri, Arabizm ve Arap Milliyetçiliği”, *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, vol: 1, Ortadoğu Özel Sayısı, 2016, ss. 105-150.
- Hülagü, M. Metin: “İngilizlerin Hicaz İsyanına Maddi Yardımları”, *Belleten*, Sayı: 225, Ağustos 1995, ss. 139-154.
- Kemal, Cemal: “Osmanlı’nın Filistin Cephesi’ndeki Son Muharebesi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 45, Bahar 2010, ss. 37-69.
- Kızıloğlu, Sedat, “İsrail Devleti’nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm’in Gelişimi”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 2, Sayı: 1, Ocak 2012, ss. 35-64.
- Kurşun, Zekeriya, “Hâşimîler”, *DİA*, c. 16, İstanbul, 1997, ss. 412-415.
- Kurşun, Zekeriya, “Hicaz - Osmanlı Dönemi”, *DİA*, c. 17, İstanbul, 1998, ss. 437-439.
- Kurşun, Zekeriya, “Osmanlı Devleti İdaresinde Hicaz 1517-1919”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı: 31, Ocak-Şubat 2000, Ankara, ss. 128-137.
- Kurşun, Zekeriya, “Suudiler”, *DİA*, c. 37, İstanbul, 2009, ss. 584-587.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri, “Hicaz”, *DİA*, c. 17, İstanbul, 1998, ss. 432-437.
- Mousa, Suleiman: “A Matter Of Principle: King Hussein of the Hijaz and the Arabs of Palestine”, *International Journal of Middle East Studies*, vol: 9, no: 2, Nisan 1978, ss. 183-194.
- Nizamoğlu, Yüksel, “1917 Yılında Hicaz Cephesi: Arap İsyanının Yayılması ve Medine’nin Tahliyesi Programı”, *Bilig*, Sayı: 66, Yaz 2013, ss. 123-148.
- Özcan, Azmi, “Şerif Hüseyin”, *DİA*, c. 38, İstanbul, 2010, ss. 585-586.
- Özcan, Azmi, “İngiltere’de Hilafet Tartışmaları”, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2, 1998, ss. 49-71.
- Soy, H. Bayram, “Arap Milliyetçiliği: Ortaya Çıkışından 1918’e Kadar”, *Bilig*, Yaz 2004, Sayı: 30, ss. 173-202.

Tomar, Cengiz, “Yemen”, *DİA*, c. 43, İstanbul, 2013, ss. 412-414.

Üzen, İsmet: “İngilizlerin Kudüs’ü Ele Geçirmesi ve General Edmund H. H. Allenby’nin Kudüs’e Törenle Girişi (9-11 Aralık 1917)”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 19, Sayı: 2, 2009, ss. 329-344.

Yatak, Süleyman, “1914-1916 Yıllarında Osmanlı Devleti ve Mekke Emiri Şerif Hüseyin”, *İlim ve Sanat Dergisi*, Sayı: 30, İstanbul, 1991, ss. 70-80.

Yıldız, Hakkı Dursun, “Arabistan”, *DİA*, c. 3, İstanbul, 1991, ss. 252-258.

Büyükkara, Mehmet Ali, “Vehhabilik”, *DİA*, c. 42, İstanbul, 2012, ss. 611-615.

Diğer Yayınlar

- Bilgenoğlu, Ali, “II. Meşrutiyet Dönemi Arap Milliyetçi Cemiyetleri ve Faaliyetleri”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İzmir, 2006.
- Çetinsaya, Gökhan, “II. Abdhamid Döneminin İlk Yıllarında “İslam Birliği” Hareketi (1876-1878), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara 1988.
- Çiçek, M. Talha, “Şerif Hüseyin İsyanının Türk ve Arap Kimlik İnşa Süreçlerindeki Etkisinin Analizi”, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Sakarya 2007.
- Duysak, Cabir, “Osmanlı Belgelerine göre Asîr Bölgesinde Seyyid İdrisî İsyanı ve Sonuçları (1908-1918)”, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul, 2005.
- Erdoğan, Tuba, “Modern Suudi Arabistan Devleti’nin Doğuşu (1914-1932)”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Elazığ, 2006.
- Ghawanmeh, Hanadi Yousef, “Hicaz Haşimî Krallığı (1910-1925)”, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara, 1988.
- Gümüş, İsmail, “Şerif Hüseyin İsyanı”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul, 2013.
- Tandoğan, Muhammed, “Osmanlı Devleti’nin Afrika’da Avrupa Sömürgeciliğine Karşı Siyaseti”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul, 2011.

Arşiv Belgeleri

BOA. BEO.	Babıali Evrak Odası Evrakı
BOA. DH. MKT.	Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemî
BOA. HR. SYS.	Hariciye Nezareti Siyasi
BOA. İ. DH.	İrade Dâhiliye
BOA. İ. HUS.	İrade Hususi
BOA. İ. TAL.	İrade Taltifat
BOA. Y. A. HUS.	Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı
BOA. Y. PRK. BŞK.	Yıldız Perakende Evrakı Başkitabet Dairesi Maruzâtı
BOA. Y. PRK. ŞH.	Yıldız Perakende Evrakı Şehremâneti Maruzâtı

EKLER

Ek 1: Şerif Hüseyin (Solda) ve Ronald Storrs (Sağda) Cidde’de, 12 Aralık 1916

Kral Abdullah, Biz Osmanlı’ya Neden İsyân Ettik, s. 112.

Ek 2: Şerif Hüseyin'in oğlu, Irak Kralı Emir Faysal

Kral Abdullah, Biz Osmanlı'ya Neden İsyân Ettik?, s. 98.

Ek 3: Şerif Hüseyin'in oğlu Emir Ali

Kral Abdullah, Biz Osmanlı'ya Neden İsyân Ettik?, s. 98.

Ek 4: Winston Churchill (Solda), T. E. Lawrence (Ortada) ve Şerif Hüseyin'in oğlu ve Ürdün Kralı Emir Abdullah (Sağda) Kudüs'te, Mart 1921

Kral Abdullah, Biz Osmanlı'ya Neden İsyân Ettik?, s. 172.

Ek 5: İngiltere Mısır Yüksek Komiseri Lord Kitchener

Bülent Özdemir ve Eftal İrkıçatal, Bir İsyanın Kodları, s. 87.

Ek 6: İngiltere Mısır Yüksek Komiseri Henry McMahon

Bülent Özdemir ve Eftal İrkıçatal, Bir İsyanın Kodları, s. 12.

Ek 7: T. E. Lawrence (Arabistanlı Lawrence)

T. E. Lawrence, Bilgelik Yedi Sütunu, s. 34.

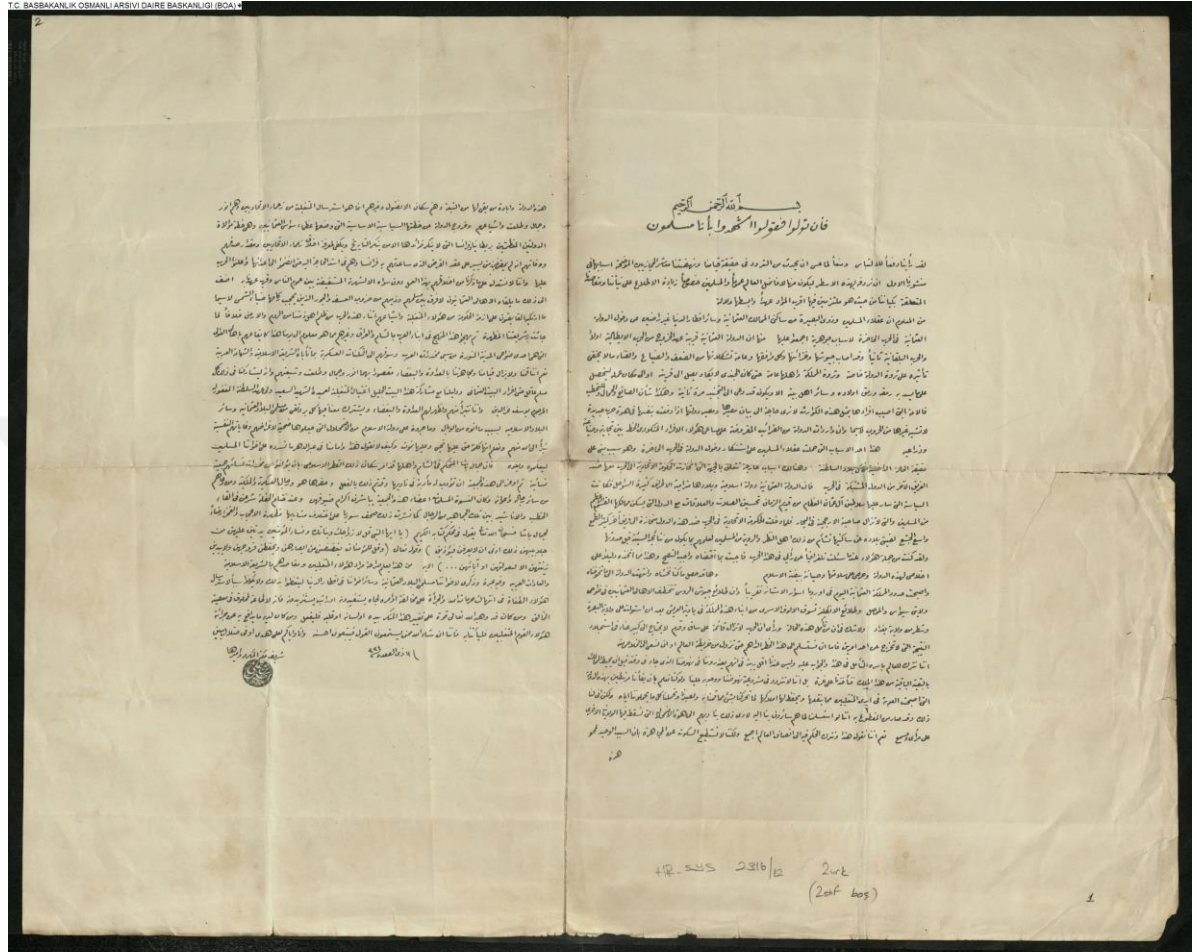
Ek 8: Suudi Arabistan'ın kurucusu Abdülaziz bin Suud

Emin er-Reyhani, Müluku'l Arab, s. 487.

Ek 9: Şerif Hüseyin'in İkinci İsyan Beyannamesi'nin Arapça metni

BOA, HR. SYS. 2316/12

ÖZGEÇMİŞ

Taha Öztürk Sakarya’da doğdu. İlköğrenimini Sakarya’da bulunan Mustafa Kemal Paşa İlköğretim Okulu’nda tamamladı. Sakarya Anadolu Lisesi ve Açıköğretim Lisesi’nde ortaöğrenimine devam etmesinin ardından, lisans öğrenimini Sakarya Üniversitesi Tarih Bölümü’nde gerçekleştirdi. Buradan mezuniyetini müteakiben, Sakarya Üniversitesi Yakınçağ Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans öğrenimine başladı ve eğitimini bu üniversitede tamamladı.

